

AZ UTOLSÓ CÁRNÉ.

ACÁRNÉ súlyosan téved, mikor azt hiszi, hogy csak Nikolajevis nagyherceg látja szükségesnek az ő eltávolítását. A cár hadsegéde és bizalmas embere is feltárja a cár előtt a veszedelmes helyzetet és könyörögve kéri, távolítsa el a cárnét, mert ez az egyetlen mód a dinasztia megmentésére. De a lovagias érzésű Miklós cár imádja feleségét és méltatlankodva utasítja vissza ezt a gondolatot: «A cárné idegen az országban és az én védelmemre van utalva. Semmi körülmények között sem hagyom el. Különben az ellene felhozott vádak nem felelnek meg a valóságnak.»

A cár hajthatatlansága elsorvasztja a jobb jövőbe vetett reményeket.

A nép szenved és lázadozik, a növekvő szállítási zavarok miatt nagy élelmiszer- és tüzifahiány mutatkozik. A gyárakban szünetel a munka, az agitátorok bejárják a gyárakat, a kormány és a háború ellen lázítják a munkásokat, az utcákon összeverődött néptömeg követelözve kiabál: «Kenyeret és békét».

Csodálatos dolog történik. Az orosz néplélekben rejlő végletes ellentétek folytán a nép hangulata ekkor váratlanul, minden átmenet nélkül Rasputin gyilkosai ellen fordul. A tömegek szenvedése mind elviselhetetlenebbé válik, a reménység elfogy, már csak csodák segíthetnek. Hol van a csodatevő? Hol van Rasputin? Egyszerre mártírt látnak benne, aki a nép érdekeiért harcolt. A babonás orosz nép már rossz előjelnek veszi Rasputin halálát. Grigori jóslata szájról-szájra jár. A cárnak mondta: «Ha meghalok, vagy ha elhagytok engem, hat hónap alatt elveszted a koronát és fiadat».

Az orosz nép lelki komplexuma, mely az annyit hangoztatott «Nicsévo»-val megy bele az elkerülhetetlennek látszó eseményekbe, az orosz történelemnek ebben a tragikus órájában is megkönnyíti az ördögi ügyességgel és céltudatosan vezetett bomlasztás munkáját.

A helyzet mind fenyegetőbbé válik és arra kényszeríti a дума elnökét, hogy még egy utolsó kísérletet tegyen a cárnál. Radzianko a legnagyobb őszinteséggel tárja fel II. Miklós előtt a valóságot.

— Mint a дума elnökének kötelességem figyelmeztetni felségedet az országban uralkodó elégtelenségre, amely feltétlenül forradalomhoz vezet, ha a kormányban nem áll be változás. Egész Oroszország egyhangúlag kívánja a felelős minisztériumot. Szégyenkezve kell beismernünk, hogy nálunk minden rend felbomlott. Az állandó miniszterválságok

nemcsak zavarokat, de a hivatalnokoknál nemtörődömséget váltanak ki. A nép közt az a meggyőződés uralkodik, hogy felséged mindazokat eltávolította a kormányból, akik a дума és a nép bizalmát bírták. Felsőged környezetében már egyetlen megbízható ember sincs. Mindenki tudja, hogy a cárné önállóan rendelkezik az államügyekben. Emiatt a felháborodás és a gyűlölet folyton nő az országban. Felsőgednek családja érdekében módot kellene találnia, hogy a cárnénak a politikába való beleavatkozását megakadályozza. A népnek rossz előérzete van. Elfordult uralkodójától, mert attól tart, hogy a sok szenvedés, az óriási véráldozat után még nagyobb megpróbáltatások várnak rá.

Rodzianko azt sem hallgatja el II. Miklós cár előtt, hogy a román harctéren szenvedett vereségek miatt a nép őt teszi felelőssé:

— Eddig a cár és a haza egy fogalmat jelentett a nép előtt. De most ezt a fogalmat szétválasztják.

A cár felindulással hallgatta Rodzianko szavait.

— Huszonkét éven keresztül minden igyekezetem arra irányult, hogy népemet boldogítsam. Lehetséges-e, hogy huszonkét évig téves irányban dolgoztam volna?

Rodzianko őszintén válaszolt:

— Igen, felség. Egész uralkodása alatt hamis úton haladt.

II. Miklós életének egész tragédiája benne volt felkiáltásában: «Lehetséges-e, huszonkét évig, téves irányban? . . .» Minden lépésénél forró hazaszeretet, népe iránt érzett végtelen jóindulat vezette és minden lépésével nagyobb veszedelembe taszította hazáját és újabb megpróbáltatások elé állította népét.

A Rodzianko nyílt beszéde mégis nyomokat hagyott a cár lelkében. Kevéssel ezután, II. Miklós magához hívatta a miniszterelnököt, hogy a felelős minisztérium megteremtése felől tanácskozzék. Megígérte, hogy másnap a дума gyűlésén közölni fogja beleegyező elhatározását. Ez a hír mindenfelé nagy örömet okozott és a reménytelenség éjtszakájában egy percre fellobbantotta a reménység szikráját, hogy aztán még nagyobb elkeseredésnek adjon helyet. II. Miklós másnap kijelentette a miniszterelnöknek, hogy megváltoztatta elhatározását és visszautazott a főhadiszállásra . . .

Ez a visszautasítás elvágta a ragaszkodás utolsó szárait is, amely még a népet uralkodójához fűzte. Fékezhetetlen erővel tör ki a mestersegesen visszafojtott lázadás. A gyárakban megszűnik a munka, az egész munkásság sztrájkba lép és tüntető felvonulásokat rendez a kormány és a háború ellen. A lázadó tömeg megtámadja a rendőrséget, amely gyengének bizonyul a túlerővel szemben. Az utcai harcoknak számos halottja és sebesültje van. A munkáscsapatok a Marseillaise-t éneklik és a sebesültek feje felett megjelenik a vörös rém ijesztő szimbóluma — az első vörös lobogó.

A lázadás elfojtására kirendelt gárdaezred, a minden oroszok cárijának gárdaezrede, megtagadja az engedelmességet, nem lő a tömegre.

Ez az esemény a maga megdöbbentő jelentőségében halálos csapást mér a dinasztíára és mintegy fájdalmas bevezetésül szolgál a közel jövő történései számára, amelyek szédítő gyorsasággal követik egymást.

Az anarchisták céltudatos munkája, mely rendre megmételtyezte a hadsereg szellemét, a beteljesülés vad orgiájában tombolja ki magát. A katonaság csatlakozik a munkássághoz, forradalmi jelszavakkal járja be a várost és a még hű csapatokat a forradalomhoz való csatlakozásra készíti. Az amnesztia felnyitja a fogházak és börtönök ajtaját. A kiszabadult gonosztevők mindenütt fosztogatnak és gyujtogatnak. A híres ochraňa épülete: az igazságügyi palota, lángokban áll.

Mialatt a forradalmi események feltartóztatlanul haladnak előre, azalatt Protopopov, az ország belügyminisztere, akinek kötelessége lett volna a vihar kitörését megakadályozni, tehetetlenül nézi a pusztítás munkáját és Rasputin szellemével társalog.

A súlyos helyzetre való tekintettel — az elnapolási rendelet dacára — Rodzianko összehívja a dumát és a kényszerkörülmények hatása alatt elveszi a belügyi tárcát Protopopovtól és Makarenko tábornokot bízza meg a belügyminisztérium ideiglenes vezetésével.

A válság órájában a közös nagy veszély érzése még egyszer az uralkodó felé fordítja a szíveket. Rodzianko sürgönyileg értesíti a cárt, hogy a dinasztia élete veszélyben forog, hogy a legkisebb késedelem végzetes lehet és könyörögve kéri, hogy térjen azonnal vissza az ország fővárosába. Ez a kérés a lelkek mélyén pislogó halvány reménysugárból fakad, mely még elhiteti a dinasztia védőjével, hogy ha a cár azonnal visszajön az ország fővárosába, ha ő maga jelenti ki a népnek, hogy alkotmányosan akarja kormányozni Oroszországot, akkor talán még megmentheti koronáját. De az események megcáfolták a hiú jelentést.

Már a katonai diktatura sem tudja feltartóztatni a forradalmat. A katonaság is csatlakozik a forradalmárokhöz. Szégyenletes példával maga Cirill nagyherceg járt elé, aki — uralkodójának tett esküjéről megfélemlítve — kitűzette a vörös lobogót ősei palotájára és felajánlotta szolgálatait a nép-kormányának. A híres kozákok — a cár külön ezrede — vörös zászló alatt, mellükön vörös kokárdával, zeneszóval vonulnak be a Torid-palotába, hogy bemutassák hódolatukat az új hatalomnak.

A miniszterek és vezető államférfiak nagy részét letartóztatják. Az utcákon tovább folyik a harc, barrikádokat állítanak fel, megakadályozva a közlekedést. A szinte minden utcában felcsapó lángnyelvek, az omladozó paloták — az egykori hatalmas Oroszország kidőlt emlékövei — a rombolási vágy vad kielégülését bizonyítják.

A szocialisták erejük tudatában a дума provizorikus kormányával szemben, megalakítják a katonai és munkásképviselet tanácsát — a szovjetet.

A szovjet már első lépésével a sorsüldözött cári család ellen fordul.

A nép között elterjedt a hír, hogy Romanov polgártárs és felesége: «a német Alexandra», a mérsékelt párt minisztereivel titkos egyetértésben, az autokrátizmus visszaállításán dolgozik. Erre a szovjet, a volt fejedelmi pár azonnali letartóztatását követeli. A provizórikus kormány kénytelen-kelletlen meghajlik a szovjet akarata előtt.

Kormilov tábornok azonnal Tsarskoje-Selo-ba megy, hogy a cárnéval tudassa a provizórikus kormány rendeletét.

Alexandra Feodorovna fájdalmas megdöbbenéssel veszi tudomásul a kormány határozatát. A hűséges Ania megosztja vele a rabság szomorú napjait és gyermekei ápolásában is segítségére van. De ő is elkapja a himlőt a cári gyerekektől s így a cárnénak meg kell válnia hű ápolótársától. Elzárva a külvilágtól, beteg gyermekeivel, a legnagyobb aggodalmak között él, az Alexandra-palota kényszerelzségteltségben. Ekkor tudja meg a lesujtó hírt, hogy a cárt Mohilew-ben letartóztatták. Uralkodó lelke fellázadt a megaláztatás ellen. Míg kétségek, meghatározhatatlan félelmek között vergődve gyermekei beteg-ágya mellett virraszt, minden gondolatával férjénél van. A súlyos megpróbáltatások órájában is ebből a nagy szeretetből meríti lelki erejét. Ennek az érzésnek a megható megnyilatkozásai beszélnek levelében is: «Angyalom, életem nappala, a szívem megszakad, ha arra gondolok, hogy egyedül vagy, hogy annyi izgalmat, szenvedést kell kiállanod. Olyan borzasztó, hogy semmit sem tudunk egymásról. Egyszerre két küldönccel küldök neked levelet s így remélem, hogy legalább egyik leveletem megkapod. A két fiatalember mindent el fog neked mondani s így szükségtelen, hogy a helyzetről tájékoztassalak. Az események szédítő gyorsasággal követik egymást. De én még bízom és hitemet semmi sem rendíti meg. Hidd el, minden jól fog végződni. Ma reggel kapott sürgönyöd volt az első napsugár, amely áttört a sötétségen. Rodzianko úgy tesz, mintha nem tudná, miért tartóztattak le. Mindebből világosan látszik, hogy nem akarják, hogy addig találkozzál velem, amíg nem erőszakoltak ki tőled valami ígéretet. És te törbe csalva, elhagyatva, semmit sem tehetsz ellene! Milyen gyáva-ságra vall ez a letartóztatás! Most már Protopopov nem juthat el hozzád, mert Louge is a forradalmárok kezén van. A Butorski ezredét lefegyverezték és letartóztatták.»

«A te kis családod, apjához méltó bátorsággal viselkedik. Eleinte — bármilyen nehezemre is esett — titkolnom kellett előttük a szomorú ténytet, mert nagyon rosszul voltak. A himlőt a rettenetes köhögés még súlyosbította. Mikor jobban lettek, a nagyobbaknak és Anianak megmagyaráztam a helyzetet. Bébynek most sem mondtam el mindent. Már nincsen láza és nagyon élénk. Csak a te távolléted miatt keseregnek. A mieink közül senki sem jöhet hozzánk. Az események nem vertek le. Bátran szembenézünk a helyzettel, csak miattad aggódunk. A mindenható Isten segítsen meg!»

«Az éjjel beszéltem Ivanow tábornokkal. Azt reméltem, hogy Dno felé utat törhet magának hozzád.»

«Fredericj házát felgyújtották, családja kórházban van.»

«Most két ellenséges áram áll egymással szemben, a дума és a forradalmi kormány. Remélem, hogy a két kígyó leharapja egymás fejét. Ez megmentené a helyzetet. Úgy érzem, hogy Isten nem fog elhagyni. Milyen gyönyörűen süt a nap. Bár itt lehetnél! Nem is tudom, mit irjak. Túlságosan sok az impresszió. A szívem nagyon fáj, de nem veszem számba. Csak miattad szenvedek. Ha alkalmatlan is, viseld állandóan a barátunktól kapott kis keresztet. Isten segíteni fog és még fel fog virradni a dicsőség hajnala. Az angyalok őrizzenek és oltalmazzanak, én szent mártírom. A te hűséges feleséged, Wify.»

A cárné még mindig ragaszkodik az autokratikus kormányzáshoz. Folyton attól tart, hogy a cár enged a дума kívánságának és megadja a felelős minisztériumot.

Tiltakozása dacára is érzi a nagy változást, de talán éppen ezért küzd az utolsó percig a cári autokratizmusért, mert makacs bizakodása alatt már ott él a sejtés, hogy a dinasztia életében sorsdöntő fordulat következik.

Talán ugyanabban az órában, amikor a szerencsétlen asszony gyötrő kétségei elől Rasputin sírjához menekül — és a csodatevő mártírt hívja segítségül — a liberális párt vezetői titkos gyűlésen határoznak II. Miklós sorsáról. Egyhangúlag kimondják, hogy a tekintélyét veszítette uralkodó nem maradhat tovább a trónon. Csak a cár azonnali lemondása mentheti meg még a dinasztíát. A helyzet annyira komoly, hogy minden órai késedelem végzetes lehet.

A дума két képviselőjére hárul a kínos megbízatás, hogy a cár előtt felfedjék a kényszerhelyzetet és rávegyék, hogy fia javára mondjon le az orosz trónról.

II. Miklós, Rodzianko jelentése dacára, a főhadiszálláson még nem képzelte olyan veszedelmesnek a helyzetet. Csak mikor útközben megtudja, hogy Moszkva is csatlakozott a forradalomhoz, hogy Pétervár felé már zárva az út és Tsarskoje-Selo a forradalmárok kezén van, csak akkor ébred a veszély tudatára.

A cár Rusky tábornoknál, Pskovban keres menedéket. A jelentéktelen kis város nagy jelentőségű esemény színhelyévé válik. A minden oroszok cárja falai között fogadta a дума delegátusait, ott vált meg ősei fényes örökségétől és ott jelentette ki, hogy lemond a trónról, nem egyetlen fia, de öccse: Mihály nagyherceg javára.

Az a feltűnő nyugalom, amellyel a cár ezt a mély jelentőségű aktust elintézte, talán éppen a legerősebb emberi szenvedés elviharsásából, a szülő fájdalomából csillapodott le fásult letargiává. Ebben az ünnepléses órában, mely mérföldkövet jelent az orosz történelemben, nemcsak az uralkodónak kellett megválnia a trón bíborától, de az apának is el kellett temetnie a jövő reményeit. II. Miklós akkor már

tudta, hogy fia gyógyíthatatlan, hogy sohasem ülhet a Romanovok trónjára és ez a tudat váltotta ki az uralkodóból azt az elhatározást, hogy nemcsak a saját maga, de fia nevében is lemond a trónról.

II. Miklós, naplójában is csodálatos rövidséggel emlékezik meg életének erről a tragikus fejezetéről, csak ennyit ír: «Ma reggel Ruskij felolvasta Rodziankóval folytatott telefonbeszélgetését. Rodzianko szerint a duma által alakított kabinet tehetetlen a szovjettel szemben. Le kell mondanom a trónról, hogy megmentsem Oroszországot. Mivel láttam, hogy nincsen más megoldás, beleegyeztem. Ma este megérkezett Gutcskov és Chulgnine, beszéltem velük és átadtam nekik lemondásomat. Egy óraker, a történetek hatása alatt, nehéz szívvel hagytam el Pskov-ot. Körülöttem mindenütt csak árulás és csalás.»

A sokat csalódott ember még naplójával szemben is tartózkodó. A legnagyobb lelki történéseket is csak halvány színtelenséggel vázolja. Hogy mennyire különbözött egymástól az a két ember, akit életük utolsó percéig egyetlen nagy, minden felett diadalmaskodó érzés fűzött össze, azt semmi sem jellemzi jobban, mint a cárné levelei és a cár naplója között megnyilvánuló ellentét.

Míg II. Miklós fájdalmas megadással hajol meg a kikerülhetetlen előtt, addig Alexandra Feodorovna tiltakozik a valóság ellen és a gondviselésnek valami csodás, mindent jóvátevésében bízva, írja a cárnak:

«Körülöttünk nagy éjtszaka és sötétség, de Isten felettünk van. Nem ismerjük az ő útjait, de tudjuk, hogy meghallgatja imáinkat. Semmit sem tudok a háborúról, mindentől, az egész világtól el vagyok zárva.»

«Az utolsó hír szerint az Atyuska lemondott. Ez a hír teljesen megzavart. Ne feledd, hogy én még bízom egy jobb jövőben.»

«Épen most volt itt Paul és mindent elmondott. Teljesen megértem tetteted. Meg vagyok győződve, hogy nem irtál alá semmi olyant, ami meghazudtolja a koronázáskor tett esküdet. Mi olyan jól ismerjük egymást, hogy szavak nélkül is meg tudjuk egymást érteni. Esküszöm az életemre, hogy néped és hadseregéd óhajából megint Oroszország trónján fogunk látni! Megmentetted a fiad birodalmát, megmentetted az országot és jutalmul Isten maga fog téged megkoronázni. Milyen judásszerepre vállalkozott Ruskij. Megőrülök, ha szenvedéseidre gondolok. Veled vagyok és imádlak. Isten áldjon meg. Lelkem minden melegével csókollak. Wify.»

II. Miklós lemondása után engedélyt kap a provizórikus kormánytól, hogy családjához visszatérjen.

A viszontlátás öröme dacára, milyen fájdalmas érzéssel léphetett be az Alexandra-palotába, ahonnan nagy nemzeti célok megvalósítására törekvő lélekkel indult el s ahová mint trónját veszített rabfejedelem tért vissza.

Bár Tsarskoje-Selo képe külsőleg megváltozott s a parkban, a

palota körül lépten-nyomon örök bukkantak fel, azért II. Miklós övéi körében, a családi együttlétnek a maga jelentéktelenségében is kedves életét folytatja, amelyre családi örömeiben felolvadó természete predesztinálta.

De mikor borzalmas mementóként a forradalmi láz egy-egy hangosabb vérdallama behatolt az Alexandra-palota csendjébe, sejtelmes szorongás fogja el a cári rabokat. Egyetlen reménysugár él még lelkükben: Bucanan, angol nagykövet közbenjárására, György angol király oltalmat ajánl fel a cári családnak és meghívja országába. A gyermekeik sorsa miatt aggódó szülők, a vízbefulók kétségbeesésével kapaszkodnak ebbe a szalmaszálba, de a szovjetek mindjobban erősödő hatalma ez utolsó reménytől is megfosztja őket. A szovjet hallani sem akar róla, hogy a cári család Angliába költözzék.

Már forradalmi őrségekkel őrizteti a Tsarskoje-Selo-ba vezető összes utakat, nehogy a cári család titokban megszökhessenek. Teljesen izolálni akarják őket és Kerenszki rendeletére Anját is eltávolítják.

Oroszország egykor mindenható ura immár tehetetlen fogoly.

A szovjet gyűlölete most a másik Romanov, Mihály nagyherceg ellen fordul. Azzal a jelszóval, hogy «nem akarunk több Romanovot Oroszország trónján», lemondásra kényszeríti Mihály nagyherceget is. Ezzel a diadallal a szovjet a provizórikus kormány fölé kerül és úrrá lesz a birodalomban.

Félelmes tervszerűséggel dolgozik. A forradalmi csapatok védelme alatt minden fegyelmet megbont a hadseregben. Mindenütt lázadást szít és mindenütt lázadás tör ki. Kronstadtban a lázadó legénység a tisztikar egy részét leöli, a többieket tusznak tartja vissza és a legdurvább munkát végezteti velük.

A bolsevisták terjesztette destruktív eszmék hirtelen lazítják a vallásos érzést és megölik a nemzeti gondolatot. A földéhes nép már céltalannak tartja a háborút, a nemzeti eszmék kihaltak lelkéből.

A szovjetnek a világ népeihez intézett kiáltványa, amely diadalmasan adja tudtára a népeknek az orosz forradalom kitörését, még jobban felkavarja a lázadás eszméivel túlfűtött fantáziákat. Leomlanak az utolsó gátak. A forradalom már gyilkolni és rabolni kezd.

És ekkor, mint Isten ostora jön Lenin...

A rombolás vérszomjas apostolatát a bosszúvágy hozta Oroszországba. Már diákkorában kizárták az egyetemről. Mikor testvérbátyját, a III. Sándor cár elleni összeesküvés egyik kolomposát felakasztották, Lenin lázadó lélekkel vetette bele magát a forradalmi mozgalmakba és a cárizmus kérlelhetetlen ellensége lett. Vallástagadó, lázító tanai miatt Szibériába száműzték. Fogságából megszökve, Svájcban telepedett le. Már az első forradalmi zavargások 1905-ben visszacsalták az országba. Látva azonban, hogy még nem ütött az ő órája, visszatért száműzetésébe. Mikor aztán a céltudatos munkával elvetett

mérges mag halálthozó palántává fejlődött, akkor, ismét megjelent a cári birodalomban, hogy befejezze a bomlasztás munkáját.

A bosszú fanatikus apostola felvillanyozza a szovjetet, amely ereje és hatalma felébredt tudatában teljesen elnyomja a provizórikus kormányt. És a Champ de Marson nagy ünnepély keretében, óriási tüntető tömeg jelenlétében, a Marseillaise és a percenként ismétlődő ágyúlövések hangja mellett, már minden egyházi segédlet nélkül, vörös koporsókban temetik el a győztes forradalom áldozatait....

Ez a különben szomorú szertartás, mesterkéltszinpadiasságával, a maga izléstelen pompájában már az új hatalom kihívó tüntetése minden hagyománnyal szemben. Azoknak a műve, akik hazug jelszavakkal hosszú éveken át titokban dolgoztak, hogy az emberiséget fenntartó szent hagyományokat sárbatiporhassák és vallást, erkölcsöt, hazát tagadó elveikkel minden nemesebb érzést kiöljenek a lelkekből.

A szélsőségekre hajlamos orosz természet alkalmas alanynak bizonyult a bolsevizmus befogadására.

Amilyen alázatos volt az orosz muzsik a háború előtt, amilyen türelmes megadással viselte szenvedéseit az orosz sebesült, épen olyan végtelen volt követelő brutalitásában az orosz forradalmár.

A bolsevizmus feltárja a gonosztevők előtt a fegyverraktárak ajtaját és épúgy nyitja meg az utat a lelkek mélyén lapuló gonosz emberi szenvedélyek számára. Lenin tanai minden sorompót feldöntöttek, minden kaput felszaggattak.

Nincs többé Atyuska, nincs többé vallás, nincs haza. És az internacionale, mint a forradalom vad harsonája zúg keresztül az ezer sebtől vérző Oroszországon. A milliók örületének tombolása betör az Alexandra-palota szomorú elszigeteltségébe, megremegteti a történelmi sorsfordulat áldozatait, hirdetve a gyűlölet munkájának kegyetlen beteljesülését: a hatalmas cári birodalom pusztulását.

A sorsdöntő órában milyen iszonyú önváddal világozhatott fel a fejedelmi foglyokban céltévesztett életük tragikuma és a vergődések káoszából milyen félelmes borzalommal bontakozhattak ki az elkínzott lélek megsejtései....

Amint a vörös uralom vérhullámai magasabbra szöknek, mind szorosabbra fonódik a gyűrű a szerencsétlen cári család körül. Azzal a szinte ideges nyugtalansággal, amely a hatalmat jogtalanul bitorló, győztes rendeleteit jellemzi, a szovjet Szibériába, Tobolskba számúzi a cári családot. Attól tartanak, hogy a katonaságban fel talál ébredni a felkent uralkodóhoz való ragaszkodás s ezért elhatározzák, hogy a Romanovokat eltávolítják.

És ugyanakkor, mikor a letiport, ezer sebtől vérző Oroszország hazát, otthont vesztett fiainak nagy, szomorú légiója üldözött vadként menekült az országból, idegen, ismeretlen sorsok felé, a cári családnak is el kellett hagynia Tsarskoje-Selot és az Alexandra-palota küszöbén búcsúznia kellett mindattól, ami uralkodói hatalmára emlékeztette.

Az egyik cári szalon faláról a mártír-sorsú francia királynénak, Marie Antoinettenek szomorú tekintete követte a nagy bizonytalanság felé induló búcsúzókat... Csak Tatichtchef tábornok, a cár háziorvosa és még néhány hű embere kísérte a száműzetésbe a boldogtalan uralkodó családot.

Különös véletlen folytán a hajónak, amely a száműzötteket Tobolskba szállította, Rasputin szülőfaluja mellett kellett elhaladnia. És a partok megegyeszer megidéztek Alexandra Feodorowna lelkében a régi jóslatot: «Sorsom össze van kötve a dinasztia sorsával, ha én meghalok, a dinasztianak is pusztulnia kell».

A kálváriajárás második fájdalomstációja újabb megpróbáltatásokat jelentett a cári foglyoknak. A szovjet, legdurvább lelkű népbiztosait küldte Tobolskba, akik valósággal kéjelegtek az újabb és újabb megaláztatások kitalálásában. A kis cárevics egyre súlyosbbodó betegsége pedig csak fokozza a cári szülők szenvedését.

Szibéria végtelen elszigeteltségében, a rabsors keserű közösségében, a cári rabok szinte családias meghittségben élnek együtt még megmaradt, hűséges alattvalóikkal. A szabadulás reménye nem halt ki teljesen a foglyok lelkéből. A cár még bízik benne, hogy hű emberei kiszabadítják. De a szovjet újabb őrcsapatot küld Tobolskba s ezzel elvágja a szabadulás lehetőségét.

A száműzöttek most már újabb veszedelemtől rettegnek. A sötét sejtelmek csakhamar valóra válnak. Jakevlfaf népbiztos, — az őrcsapat parancsnoka, — azzal a megbizatással jön, hogy a cárt magával vigye.

Alexandra Feodorovna, a minden megpróbáltatásban hűségesen osztozó hitves, nem akar elszakadni urától. Az anyai szív aggodalmai és a hitvesi kötelességérzet harcot vívnak lelkében. És ekkor a tragikus sorsú asszony csodálatraméltó lelkierőről tesz tanuságot: szívszakadva megválnik beteg gyermekétől, hogy az urát kövesse.

II. Miklós akkor már tudta, hogy minden elveszett számára.

A hazáját mindenekfelett szerető ember fájdalmas fohásza érzik ki a végzete felé induló cár utolsó naplójegyzetéből. «Uram, mentsd meg Oroszországot!»

Lelkében ezzel a mindent uraló gondolattal ért el kálváriajárása utolsó állomásához, ezzel a gondolattal lépte át Ekaterinenburgban a börtönéül kijelölt ház küszöbét, ahová gyermekei is nemsokára követték.

A vörös börtönőrök itt még nagyobb kiméletlenséggel és szigorral bántak a cári családdal. A házat hatalmas deszkafallal zárták körül és mivel a katonaságban nem bíztak, munkásokkal őriztették a cári foglyokat. A munkásórség mindig részeg parancsnoka durva kiméletlenséggel bánt velük. És a boldogtalan foglyoknak szoros közelségben kellett élnie ezekkel a durvalelkű emberekkel, akik kényük-kedvük szerint jártak ki és be a fejedelmi rabok szobáiban.

Mialatt a cári család keresztényi türelemmel és mély vallásos-

sággal viselte súlyos keresztjét, azok, akik a hatalmas orosz birodalmat szörnű tervszerűséggel az elkerülhetetlen pusztulásba sodorták, Moszkvában a gyűlölet véres befejezését készítették elő.

Ki kell irtani a Romanovokat! ez volt a jelszó, ezzel a paranccsal indult el — a vörösek megbizottja — a zsidó Jurovszky sötét küldetése felé. Ezzel a gyűlölet-sugallta gondolattal verte fel a cári családot a végzetes éjtszakán. Ördögi ügyességgel elhitette velük, hogy még az éjtszaka folyamán elszállítják őket, csak mivel a városban lázadás tört ki, menjenek le előbb az első emeletre, ahol nagyobb biztonságban lehetnek.

A szabadság gondolatának mámoros érzése még egyszer megremegteti a száműzöttek szívét. Ó! csak el, csak el innen! Lázás, ideges gyorsasággal készülődnek. A beteg Alexit apja ölben viszi le a rosszul világított lépcsőn az első emeleti szobába. Alexandra Feodorovna egy percre visszahökken a komor szobából feléje áradó kriptaszagtól. Már együtt van az egész család. Nyugtalan idegfeszültségben, kétségek és remények között telnek a percek. Vagy egy fél óra is elmulhatott már. Végre léptek zaja hallik, nyílik az ajtó. Idegen emberek, Heten vannak. Mögöttük belép Jurovszky.

Dermedt ijedség szállja meg a várakozókat. Egyszerre megérik, hogy a Végzettel állanak szemben.

Ekkor Jurovszky előreugrik, revolverét egyenesen a cárra szegzi. A revolver eldördül és a cár holtan esik össze. Mintha csak ez adott jelre vártak volna a többiek. A gyilkosok rávetik magukat áldozataikra. De a halál könnyörületesebb, mint az élet. Gyorsan jön és megváltja a szenvedőket. Már csak a kis cárevics nyöszörög. Jurovszky golyója őt is elhallgattatja örökre.

Még fel sem száradt a kiontott vér, a halál merevsége még nem simította el az élet utolsó borzadását az áldozatok arcáról, amikor egy erdő tisztásán, melyet megszálltak a bolsevikiek az éjtszaka sötét-ségében, kísérteties lobogással csaptak össze a lángok a halottégető óriási máglya felett.

Alexandra Feodorovna babonás lelkének rémes látomásai valóra váltak.

A vércseppből, amely a vörös terror vérjelét rányomta a halott cár szívére, nagy vérfolyam eredt, mely végighömpölygött egész Oroszországon és elsodorta a fehércárok hatalmas birodalmát.

A bosszú és gyűlölet munkája befejeztetett. A cárizmus a maga súlyos multjával eltűnt a föld színéről, régi nagyságának legendás emléke már csak Oroszország hontalanul bujdosó fiainak lelkében él.

Hory Etelka.

(Vége.)

BESZÉLGETÉSEIM DUSEVAL.

Személyes élmények alapján írta : Georgette Leblanc.*

I.

MEG FOG halni!... Képtelenség, hogy élni tudjon! Ezek az örült szavak kergetőztek egyre az agyamban, mikor először néztem végig a nagy tragika játékát, húsz évvel ezelőtt. Akkor Bruxellesben játszott, a Théâtre du Parcban, «Claude felesége» címszerepét adta. Sápadttsága, légies járása, lázasan mozgó két keze, hajlékony csuklója, melyen úgy hatottak fehér kezei, mint törtszárú fehér virágok, de mindennél jobban az a kimondhatatlanul fájdalmas valami, ami lényéből áradt, összeszorította a torkomat és könnyeket fakasztott a szememből.

Az előadásra egyik barátnőm kísért el, aki jóviszonyban volt Duseval, sőt gyakran együtt is lakott vele. Felvonásközben szegényt kérdések özönével árasztottam el, amelyek természetesen mind a nagy tragikára vonatkoztak. Ő türelmesen felelgetett és nevetve világosított fel, hogy bizony Duse is épen úgy eszik, alszik, él, mint más emberfia, hogy mindig fáradt, kissé mindig köhög, de azért mégsem beteg.

— Előadás után ügyis meglátogatjuk, majd akkor meglátod, milyen egyszerű és milyen csodálatos.

Egyszerű és csodálatos, hiszen én sem képzeltem őt másnak! Hát nem volt-e a színpadon is ilyen, vajjon nem ez volt-e az oka, hogy játékát soha egyetlen tragika sem érte még utól?

Játéka maga volt az élet. Minden festék, minden színpadi kendőzés nélkül jött ki a színpadi lámpák nyers világosságába, elkezdte élni szerepét s megtöltötte annyi igazsággal, hogy elmosódott a határ az ő lelke és a hősnő lelke között. Régi énjét, mintha tökéletesen feledte volna, a hősnő életét élte, és éreztem, hogy amit játszik, már nem is a szerepdiktálta fájdalom, hanem az ő tulajdon lelkéből tör fel, rejtelmes, megrázó erővel.

Az előadásnak diadalmas sikere volt. Ebben az időben az olasz tragika gyakran járt Belgiumban, a közönség imádta.

Mikor vége volt az előadásnak, mi rögtön szaladtunk a színpalak mögé, de ajtajánál öltöztetőnője utunkat állta:

— Senki se mehet be! — mondta. — Madame félig ájultan fekszik, az orvos van nála.

* E visszaemlékezések szerzője neves francia énekesnő és Maeterlinck belga költő felesége.

Barátnóm roppant izgatott volt, félretolta az asszonyt és bement a szobába, de pár perc múlva visszajött.

— Bejöhetsz, látni akar — mondta barátnóm.

Az öltöző tele volt virággal, Duse pedig a kereveten feküdt, lezárt szemmel, fehér ajakkal, mozdulatlanul, mint egy halott. Komornája mellette térdelt és fogta a kezét, az orvos pedig föléje hajolt és illatos sőt szagoltatott vele.

Annyira megilletődtem, hogy megálltam a szoba közepén és nem tudtam továbbmenni, de ő kinyitotta szemét és mosolygott :

— Jöjjön, jöjjön kedvesem... Semmi az egész... Ha tudná, hogy mennyire szeretem magát...

Megfogtam felém nyújtott kezét és a megindultságtól beszélni se tudtam... Ekkor megszólalt :

— Tegnap hallottam magát az Operában...

Izgatottan felemelkedett, közelről az arcomba nézett és suttogva mondta :

— Beszélni akarok magával, magáról! Tudni akarom! Feltétlenül tudni akarom!... Holnap, úgy holnap eljön hozzám a szállómba? Meghatottan ígértem meg és valósággal feldúlt lélekkel távoztam.

Egész éjjel szavaira gondoltam, de sehogyan se tudtam megérteni azokat. Milyen lázas volt a szeme, milyen izgatott volt a hangja, amikor mondta : «Beszélni akarok magával, magáról, mert tudni akarom!»

De mit akart hát tudni?

Másnap, mikor a szállóba értem, komornája fogadott :

— Madame még fekszik, de már jobban van, — mondta, — várja önt.

A sötét szobában, ahová a gondosan befüggönyözött ablakokon át nem hatolt be a tavasz bűvös napsugara, eleinte nem is láttam mást, mint két felémnyújtott kart. Megölelt hosszan, meleg szeretettel.

— Sokat gondoltam magára.

— Énrám?

— Igen, magára, és... — egy pillanatig habozott, azután megváltozott hangon folytatta, megnyomva minden egyes szót — igen, magára és a szerelmére!

Éreztem, hogy gyönyörű keze az enyémet szorítja és hallgattam azt az édes rezgő hangot, mely oly nagy hatással volt rám a színházban és amely most rólam, az én szerelmemről beszél!

Lassan megkülönböztettem a sötétben ragyogó fogsorát és kimondhatatlan vágy fogott el, hogy arcát láthassam. Mintha megérezte volna kívánságomat, felgyújtotta a lámpát és egyszerre elémtűnt arca.

Oly tisztán áll előttem emlékezetemben, mint akkor, mikor meg láttam. A legkisebb apróság se mosódott el bennem. Tudom, hol volt az ágya, a tükrös szekrény, mely arcomat tükrözte, sőt arra is emlékszem, hogyan esett az ő homlokára a fény. Világosan áll előttem, akkori ifjúságának varázsában. Pedig már lehetett vagy negyven éves. Fekete

haja fénylett fehér párnáján, csodás haja, mely se nem síma, se nem göndör, de olyan, amilyen csak az olasz és a spanyol nőké tud lenni. Ez a haj nehéz fürtökre oszlott, melyek csillogtak és fénylettek, mint kékes hátú ritka kígyók. A fekete hajtömeg hátrasimult fején, szabadon hagyta homlokát, körülfolyta nyakát és csomókba gyült válla kagylóiban. Durva vászonból készült hálóköntös volt rajta, amely se finom, se simulékony nem volt. Nem volt ugyan olyan durva, mint a paraszting, de legalábbis olyan, mint az apácák inge. Hosszú bő újja csuklón gombolódott . . . Az egész ingben volt valami kérlelhetetlen szigorúság és úgy látszik, szemem el is árulta csodálkozásomat, mert mosolyogva szólalt meg :

— Igen, kedvesem, én irtózom a csipkéktől, a nőies fehérneműktől.

Később, mikor már jobban ismertem, sokszor gondoltam e szavakra. És emlékemben megjelennek azok a hotelszobák, melyekben lakott, melyekben sohasem láttam azokat az apró változtatásokat, látszólag lényegtelen semmiségeket, melyek minden nő környezetének jellegzetes bélyegei.

Egy parfümös üveg, egy otthagyt papucs, valami tarka selyem a lámpára vetve elég arra, hogy megváltoztassa a szoba hangulatát. Ezer apró semmiség, ami azonban minden szónál ékebben beszél valakinek ízléséről, szokásairól, érzelmi életéről! Mikor mindezt megállapítottam magamban, önkéntelenül eszembe jutnak a «Gyönyör gyermeke» és d'Annunzio más regényeinek sorai, melyek tele vannak érzelmességgel, keresettséggel, meglepő találékonysággal, a képzelet finomságával, szóval mindazzal, ami a józan életet tündérvilággá képes varázsolni.

De ezzel is úgy vagyunk, mint mikor bele akarunk pillantani két egybefűzött ember életébe. Csupán külső jeleket látunk s nem tudjuk mi az, ami közös bennük és mi az, ami elválasztja őket. A szerelemnek megvannak a maga örök rejtelmek és azért nekem mindig nevetségesnek tűnik, ha a szerelemről beszélnek.

Fátylát letépni lehet, de megfejteni soha, mert a szerelem túlvan mindenén.

De térjünk vissza hozzá, akit most is úgy látok, ahogy először láttam. Arcát, nyakát, kezét ugyanabból a sápadt elefántcsontból faragták, arcán semmi szín és ajka is alig rózsaszínbe hajló. De száját pompássá teszi ragyogó fogsora, amint arcát bájossá teszi nagy égő szeme, két sötéten izzó máglya. Lázás tekintete, mely ékesen beszél el annyi mindent, mely egyszerre lázadoz és alázkodik, kér és parancsol, főleg pedig ad, ad, esztelenül, vakon, de viszont vesz zsarnoki kénnyel, vesz, hogy övé legyen mindhalálig. Ezek a csodálatos szemek kísérték, magyarázták, kiegészítették a beszélgetést, amely kettőnk között lefolyt.

— Beszéljen, beszéljen! — könyörgött. — Hát nem találja, hogy a maga és az én szerelmem közt sok a hasonlóság? De maga mintha bol-

dog volna . . . Hát nem bízik bennem? Hiszen én is fogok beszélni, de majd csak maga után. Olyan furcsa vad az én szívem!

Engedelmeskedtem neki. Ő szenvedélyesen hallgatta, le nem vette rólam a szemét, néha izzó szavakkal félbeszakította a mondatot, hol helyeselt, hol kételyét fejezte ki és ebben megnyilvánult lelke, mely egyszerre lángol a lelkesedéstől és megsemmisül a kínzó aggodalomtól.

— Igen ez az . . . — mondta — kell, hogy két lény egyesüljön, ha minden izlésük, gondolatuk egybevág. Magának igaza lehet . . . sőt e pillanatban csakis magának van igaza . . . de később?

— Később?

— Igen, mikor eljön a kiábrándulás órája? Mert egyszer a szerelemben is eljön a vég. S ennek a rettenetes végnek a bizonyossága árnyékot vet rá, már mikor beköszönt!

Nem feleltem, ő vizsgálta az arcomat és suttogott:

— Azt hiszem maga meg sem érti, mit jelent az, a szerelem vége. Hát azt hiszi, hogy a szerelem az emberi határokon túl is folytatódik, túl minden emberi gyarlóságon? Talán maga a boldogságban is hisz?

— Igen, ezerszer igen! Hiszek benne, mert az ösztönöm súgja, hiszek benne bután, vakon, anélkül, hogy tudnám miért, és . . . és hiszek benne józan, világos észszel, mert jogom van hinni benne . . .

Arcát a kezébe temette és keblét keserű sóhaj hagyta el:

— Igen, ez azért van így, mert maga a szerelem tavaszát éli! Én már nyarát élem . . . a nyarat — tette hozzá, s hangjában szinte zokogás remegett, — azt a nyarat, amely már-már az őszbe hanyatlik! Ez a vég! Felemelkedett és görcsösen megmarkolta vánkosát.

— Lám itt vannak a levelei, velem vannak mindig, beszélnek hozzám, beleszólnak az álmaimba, meg akarnak győzni, hűséget esküsznek! De hiába! Nem hiszek nekik! Nem tudok hinni!

Izgatottsága, kétségbeesése valósággal lesujtott; igyekeztem megnyugtatni, meggyőzni arról, hogy boldog . . . Ő messze van, írja csodaszép leveleit, a leveleket, melyek szerelemtől izzanak . . . Hát miért kételkedik, miért gyanakszik, miért nem akar hinni? . . .

— Ez a kételkedés sérti, megalázza őt, — mondtam, — ez vétek a szerelme ellen!

Lehajtotta fejét, aztán kérdően rámnézett . . .

— Talán most nincs igazam, de majd meglátja, később; most nem hisz nekem, de az a kikerülhetetlen valami mégis csak eljön! «Sokszor a könyv ajánlásában már a végszó keserősége is benne van.»

Mosolygott hozzá, fáradtan, szomorúan.

— Minden, minden meghal és szeretni annyi, mint már nem is szeretni.

De aztán eszébe jutott, hogy túlságosan elszomoríthattak szavai és hirtelen összeszedte magát.

— Különben, minden az egyéniségtől függ. Nekem például mindig az az érzésem, hogy most, most jön a halálos csapás. Talán ismeri a

napórák felírását : «Minden óra megsebez, az utolsó megöl». Nos, én mindig ebben az utolsó órában élek, a halál órájában, melynek ütése legmélyebben hatol a szívbe.

— Ez igen nagy hiba, épen ellenkezőleg, mindig azt kell éreznünk, hogy győzni fogunk, — mondtam.

— Ilyen maga . . .

— Maguk, a győzők, sohase teszik le a fegyvert . . . Még legyőzve, összetiporva is felemelkednek és összetört boldogságuk porából új boldogságot építenek.

— Én nem tudok . . . nem tudhatok — mondta, — mert még ami öröm van is bennem, az is kétség és bánat talaján termett . . .

Közben szeliden simogatta hajamat és úgy beszélt hozzám, mint idősebb nővér a kisebbikhez. Végül megjegyezte :

— Kívánom, hogy boldog legyen; ez magának könnyebb, mint nekem, mert magában megvan a hit !

Most, hogy felidézem ezeket az emlékeket, úgy érzem, hogy akkor egyikünk sem fogta fel e szavak igazi értelmét. Azt mondják, élete utolsó éveiben nagyon vallásos volt a tragika és Istenhez fordulásában mindenre vigaszt talált. Azt hiszem ez végső menedékük mindazoknak, akik hit nélkül éltek. Mindannyiukat várja a vallás csodatevő, örök hatalma és előbb vagy utóbb mind megtérnek hozzá. Fáradt lelkük mindannyiszor vigaszt talál és mindegy, hogy a vigaszt melyik istenség nyújtja. Mily boldogok azok, akikben «a természetes hit» él, az «öszönös vak hit»; boldog, aki teljesen és csorbítatlanul hisz másban és önmagában, az akarat erejében, a cselekedet céljában és az életben magában.

Pár nap mulva ő jött hozzám. Mosolyogva lépett be és maga volt a lelkes csodálkozás.

— Milyen bájos az otthona ! Igazi boldog otthon ! — mondta.

Ebben az időben egy öreg empireházban laktam, azoknak az ősi patinás tereknek egyikén, amelyek olyan bájossá teszik Bruxellest. A téren kis divatjamult, együgyű emlékmű hirdette néhány martir emléket, akiket a város népe még ma is babonás hűséggel tisztel és emléküknél állandóan virágbokréttákkal áldoz. Itt nem volt semmi láрма, csak néha-néha egy-egy járókelő nyugalmas léptei . . .

Otthonom tele volt virággal, fénnel. Sárga függönyeim pedig olyaná tették a szobát, mintha örökké sütné benne a nap.

Duse egészen feketébe öltözötten jött, hosszú köpenyben, mellén kis ibolyacsokorral. Bájosan rám mosolygott, levette ruhájáról a virágot és kedveskedve a kezembe tette. Nagyon jó kedve volt és mindjárt szerelméről kezdett beszélni. Ma reggel levelet kapott ; folyton nevetett és engem folyvást «édes kis diadalmaskodó»-nak nevezett. Azután a színházról beszélt, melyet imádott. Elmagyarázta azt a különös módot, ahogyan dolgozni szokott : Szemére szorítja két kezét, befelé néz és gondolkodik . . .

— Igy dolgozom, otthon, a szobámban. Minden alakításomat

gondolatban építem fel és alakjaim ott a csöndben, a magányban kezdenek élni. Karosszékbe süppedve vagy ágyban fekvve, csukott szemmel átgondolom egész szerepemet, sőt az egész darabot. Mindig az a céloom, hogy a próbát elkerüljem. Mert a próbák megölik a művészi ötlet ösztönszerűségét, tönkreteszik az érzelem pillanatnyi hatásait. Megtörténik néha, hogy partnereim unszolására próba közben kimegyek a színpadra és adok nekik útbaigazításokat, de el nem ismétlem előttük a szerep szavait. Sohasem próbálok, sohasem ismétlek. Mondja, — szolt hozzám, — hogyan képes valamit kétszer ugyanúgy csinálni?

Más véleményem volt erről. Magyaráztam neki, hogy szerintem a próba sem gépies munka és ha üres teremben játszom is, ugyanazt az alkotóerőt fejtem ki, mintha közönség előtt játszanék. Rám nézett és szomorúan sóhajtott :

— Igen, mert maga erős és fiatal ! Maga még képes erre !

Ennek a beszélgetésnek hatása alatt született meg lelkemben a meggyőződés, hogy Duse valami különös, *médiumszerű* jelenség. Az a felfokozott lelki élet, amely minden színészben megvan, nála olyan erőssé fejlődött, mint senki másban. S szerintem mindaz, amit különös szerepalkotási módjáról elmondott : hogy csakis egyedül tud dolgozni, csupán gondolatban, hogy sohasem vesz részt a próbákon, mert fél, hogy ott durván félbeszakítják és kiragadják természetfölöttivé feszült lelki állapotából, főképen pedig az a különös mód, ahogyan valósággal belefelejtkezett a fölvetett szerepbe, hasonlatos állapot a médiumok hipnotikus trancejához. Talán ennek a sajátságos tüneménynek hatása alatt kiáltottam fel akkor, hogy : «Meg fog halni ! Meg fog halni !»

Egészsége olyan törekeny volt, hogy heti három előadásnál többet nem birt ki és minden előadás után súlyos idegbántalmai voltak. Mindez csak megerősített abban, hogy feltevésem helyes.

Sőt többet mondok ennél, meggyőződésem, hogy a színpadi kendőzést is azért mellőzte, mert túlérzékeny idegzetének gyötrelem volt minden aprólékos foglalatосkodás, minden, ami az anyaghoz tartozott, akkor, mikor már tulajdonképen nem is a maga életét élte. Hiszen mondta is, hogy színházi kosztümjeit még szereptanulás előtt választja ki, nehogy azután még csak gondolnia is kelljen erre.

Mert Duse Eleonora ilyen sajátságos tünemény volt ; sohasem érezte szükségét, hogy külsejét a szerephez idomítsa s innen nyerte azt a példátlan erőt, különös, nem is asszonyi bátorságot, hogy fehér hajjal, fonnyadt arccal fiatal szerelmes nőt mert alakítani. Ekkor is, épen úgy, mint valaha, amint színpadra lépett, mintegy varázsütésre hatalmában volt a közönség és amikor már nem volt semmi testi vonzóereje, csodálatot és elragadtatást tudott kelteni. Mert akkor már nem a fehérhajú, törődött öregasszony volt, hanem a hősnő ifjú, vonzó egyénisége. Amint tüntek az évek, mindig jobban ki tudott emelkedni magából és a «másikká» lenni, fokozatosan, ahogy lassan-lassan kezdett megválni saját énjétől, töprengéseitől és végtére életétől. Azt hiszem, ha valaki

előadásközben durván kizökkentette volna lelki állapotából, veszedelmes beteg lett volna, amint betegek lesznek az álomkórosok, ha hirtelen felébresztik őket.

Aztán hosszú idő multával történt valami, ami újból megerősítette Duseról alkotott véleményemet.

Akkoriban a tragika Párisban tartózkodott és nagyon szerette volna Maeterlincket megismerni, minthogy rajongott műveiért. De a költő ebben az időben roppant féltette magányát, nem járt sehová és őt sem óhajtotta látni. Valójában : nem is szerette a színházat és a nagy tragikát se látta soha. «Mire volna hát jó ez a látogatás?» mondta.

Azonban mégis sikerült őt rávennem, hogy elkísérjen a szállóba, ahol Duse lakott.

Duse tágas, sárgakárpitos szobában fogadott, melynek ridegségét valamennyire enyhítették a nagy ablakok, mert rajtuk, keresztül látni lehetett a Szajná, partján a Louvre-al és sok-sok aranyvörös őszilombbal.

Mikor beléptünk, az ablaknál állott, finom alakja közeledett felénk, megköszönte a költőnek, hogy eljött és kissé mosolygott. De mily halvány és szomorú volt ez a mosoly! Szívünket valami megmagyarázhatatlan érzés szorította össze. A beszélgetés nagyon nehezen indult meg. A tragika Pelleasról és a költő egyéb munkáiról beszélt. De ő gyűlölte az irodalmi vitákat és szavaira alig felelgetett. Én pedig folyton néztem ezt a kis törékeny, szomorú asszonyt, sárgult bőrét, tompafényű szemét, őszbevegyült fekete haját és nem tudtam szabadulni az érzéstől, hogy talán nem is Duse, hanem valaki idegen az, akit látok. Tíz év telt el azóta, hogy utoljára láttam, de talán az ő törékeny vállaira kétszeres súllyal nehezettek az évek . . .

Megérezte, hogy Maeterlinck unatkozik és hirtelen elkedvetlenegett, rám nézett, azután hogy végetvessen a kínos hangulatnak, felállt :

— Szólok a szobalánynak, hogy készítsen teát — mondta és eltűnt. Maeterlinck pedig bosszankodva fordult hozzám :

— Miért is beszélt rá, hogy eljöjjenek. Nincs nekünk semmi mondanivalónk egymásnak . . . Érthetetlen, hogy ezt a nőt sokan szépnek találják !

Hiába akartam meggyőzni :

— Ez nem ő ! Ő nem ilyen ! . . . Nem tudom, mi az oka . . .

Közben visszajött és mellém ült. Megfogtam a kezét, kérdezősködtem a színházról, alakításairól . . . és minden igyekezetemmel azon voltam, hogy életrekeltssem a régi Duset.

Körülbelül egy óra telt el, a feszültség eltűnt és lassacskán valami megértő, bensőséges hangulat fejlődött ki a költő és a tragika között. Duse egész családivan az ágy szélére ült és útikalandjairól mesélt. Az a nő, akit egy órával előbb itt találtunk, mintha eltűnt volna és életrekelte a bűvös, hódító teremtés, akit én megismertem és aki most Maeterlincket is meghódította.

Fájt mikor el kellett válni tőle és újra azzal az érzéssel hagytam el, hogy ő a világ egyik legcsodálatosabb teremtése. Alighogy bezárult az ajtó mögöttünk, Maeterlinck megszólalt :

— Sohase hittem volna, hogy ember pár pillanat alatt így át tudjon alakulni! . . . Mikor jöttünk, öregasszony volt, most pedig alig 25 éves ! . . .

Ez csoda, a lélek csodája. A léleké, amely gondolatok, szavak útján élettől, ifjúsággal, szépséggel töltötte meg Duse hervadó testét.

Barátnőm, aki annakidején bemutatott Dusenak, sokszor mondta : «Csodálatos, hogy téged milyen hamar megkedvelt, pedig rendkívül idegenkedő, félenk természet, nehéz megnyerni a bizalmát !» És sokan mondták : «Örülhetsz, hogy nem tudod, milyen szeszélyes tud lenni».

Sohasem hittem, hogy valóban szeszélyes tudna lenni és még mindazok után, amiket most elbeszélék, sem nevezem annak.

Egy napon Dusetől sürgőnyt kaptam a következő szöveggel : «Párisban vagyok, ha estéd szabad, színházba megyünk». Este a szállójába mentem. De vajjon csakugyan ő volt-e, akit a hallban megpillantottam? Kesztyűjét gombolta, mikor feléje közeledtem, rámnézett és egészen idegenszerű hangon megszólalt :

— Jó estét, asszonyom, hogy van?

Valósággal megdöbbsentem, mert nem ismertem se ezt a világos estélyiruhás hölgyet, se ezt a hangot, de legkevesbbé azt a szertartásos modort, mely úgy hatott rám, mint valami jeges zuhany. Kocsiba szálltunk, ő egész úton semmiségekről beszélt, sajtáságos idegen hangon. Csodálkozásom csak fokozódott, mikor fenntartott páholyunkba léptünk. A páholyban még egy úr és egy hölgy ült, szintén Duse vendégei. Ő folyton beszélt hozzájuk, anélkül, hogy engem bemutatott volna. Természetesen úgy azok, mint én, igen kellemetlenül éreztük magunkat. Már-már el akartam menni, de valami mégis visszatartott : Nem hiszem, hogy udvariatlanság, vagy sértés, amit tesz, talán van itt valami, amit nem értek s ottmaradtam a helyemen némán és mozdulatlanul.

Nemsokára felgördült a függöny s a nézőterre sötétség borult. Hirtelen csönd lett, mindenki a színpadra figyelt. Én csak azt a három másik alakot láttam, mely előttem ült, főképen pedig a tragikát, akinek jobbjára a páholy párkányán pihent s fehérlett, az odaesett fényben. Saját érzelmeim annyira elfoglaltak, hogy nem tudtam követni az előadást s folyvást ezt a kezet néztem . . . Egyetlen pillanatig nem nyugodott, reszketett, vonaglott, elterült és ökölboszorult, ujjai belemélyedtek a bársonyba, aztán újra remegni kezdett a kéz . . . néztem, addig néztem ezt a vonagló kezet, amíg ez lett számomra az est igazi drámája. Ezer kérdés tódult az agyamba. Biztos voltam benne, hogy Duse nincs teljesen magánál, talán valami rettenetes fájdalom érte és mostan megfeszített akarattal bezárkózik, megkeményíti magát, hogy távol tudjon maradni saját fájó lelkétől. Ezért fél gyöngéd baráti szavamtól, amely meglágyítaná a bátorságát, fölszabadítaná elnyomott fájaldalmát . . .

De az is lehet, hogy semmi sem történt, csupán megint abba a «saját-ságos lelkiállapotba» került, mely távoltartja őt mindentől, mindenkitől s magára hagyja vergődő lelkével.

Magamra vettem felöltömet és zajtalanul kiosontam a páholyból. Lelkem mélyéig földultan, hazamentem. Álmomban pedig szakadatlanul azt a kicsi, fehér kezet láttam, amely egy kétségbeesett lélek vívódásairól beszélt. Másnap hosszú táviratot kaptam tőle, mely tele volt gyöngédséggel, de nem magyarázott semmit, tudta, hogy megértettem mindent.

Ezután nem is voltunk együtt többé baráti kettesben. Egyszer még láttam őt egy estélyen, ahol néhány verset szavaltam. Hozzám jött, mindkét kezét felém nyújtotta és kedvesen mosolygott. Fekete bársonyruhájában még légiesebbnek látszott és csipkés kalapja árnyékot vetett szemére . . . Nemsokára azután páholyában láttam, mikor én a színpadon játszottam. Az előadás végén kihajolt a páholyból, lelkesen tapsolt és egy fehér kaméliát dobott lábam elé . . . a színpad mögött magához ölelt és zokogott . . .

Ekkor láttam utoljára.

II.

«Elmegyek, elmegyek én, el fogok tűnni, elmegyek messzire meghalni, édes, édes szerelmem.»

Mikor a csodálatos tragika meghalt, vágytam arra, hogy a «Tüzet» olvassam, a nagy olasz költő művét. Azt hittem e könyvben, mint valami átlátszó koporsóban megtalálom két ember eltemetett nagy szerelmét. Azonban csalódtam, mert néhány izzó szón kívül, melyet a költő az asszony szájába ad, csupán képek, virágos szavak mesterkélten tömegét leltem, mely alatt oly nehezen tudtam feltalálni a hajdani szerelem hamuját. Milyen elavultnak, bántóan érzélgősnek és halálosan unalmasnak találtam ezt a könyvet! És hasztalan kerestem benne azokat a ragyogó tulajdonságokat, melyek nagy költővé teszik d'Annunziót.

És ha arra a szinte gyermekies önfeledtségre, mondhatnám világ-megvetésre gondolok, amellyel e két lény belevetette magát a szerelem romantikus áradatába, csodálkozom a nagy felzúduláson, amit e regény megjelenése okozott.

— Miért sujtják ezért általános megvetéssel a költőt? Hiszen a könyv megjelenése Duse tudtával és beleegyezésével történt.

Van azonban a regény végén néhány oldal, amely mélyen meghatott, melyeken a tragika elmeséli a költőnek színészi élete első élményeit.

Ezek a vallomások ékesen bizonyítják, hogy zsenije egészen külön kategóriába tartozik és talán nem is sorozható be teljesen a művészet ismert birodalmába. De hallgassuk meg előbb, mik voltak a színészgyermek élményei, mikor még apja-anyja oldalán, vásári deszkán játszott.

«Még a fülemben csengtek a versek, oly hangon, mely mintha nem is lett volna enyém s lelkemben valamely idegen akaratot éreztem, melytől szabadulni nem tudtam. Az élet mímelése pedig hozzátapadt arcom minden izmához és ezek akárhány estén nem tudták abbahagyni zaklató játékukat . . . Ekkor már éreztem, hogy álarcot hordok magamban, sőt élő álarc vagyok magam is . . . Tágranyitottam a szememet . . . hideg borzongás futott át rajtam, hajam tövéig, nem tudtam magamhoz térni, nem tudtam számot adni magamnak arról, ami velem történik. «Anyám rendes szokása szerint, unszolt, hogy egyem, olyan szavakkal, melyeket egyedül ő tudott mondani. — Várj, majd később — feleltem én. Csak inni tudtam, mohón vágytam friss hideg vízre.»

Később pedig így szól :

«Páratlan órák voltak azok, akkor úgy éreztem, hogy kimenekülök a test bőrtönéből és felszabadult lelkem elbolyong az élet legszélsőbb határain. Művészetem legelső vonalai a töprengés, fáradtság, láz és undor állapotában alakultak ki, midőn érzékenységem csaknem plasztikussá vált. Valami természetes, égő vágy élt bennem, hogy átalakuljak s hogy magamba szívjam az isteni leheletet, mely a formába tartalmat önt . . .»

Elbeszéli még, hogy előadás után képtelen volt enni és hogy ne haragudjon az anyja, titkon eldugta a kenyeret, másnap reggel pedig kiment a mezőre, céltalanul kószált mindenfelé és útközben ette meg a kenyeret, mint valami kis kóbor cigányleány.

Mindebből láthatjuk, hogy ekkor már jelentkezett benne médiumszerű, sajátos zsenije, mely annyira kiemelte őt a mindennapi életből, hogy művészi erő kifejtése után csak másnap reggelre tudott magához térni.

Érdekes színben világítja meg rendkívüli lényét az, amit Romeo és Julia előadásáról mond : «Ezen az estén a veronai arénában aratta élete első diadalát az akkor 18 éves művésznő». (A Tűzben a költő 14 évesnek mondja, mint Juliát.)

Amint meséli, tökéletesen egynek érezte magát a hősnővel és egyre mondta «Julia voltam, Julia voltam». Részletesen leírja a nagy diadalt és a felejthetetlen est szinte megrázó végét. Előadás után kiszökött a városba, rohant keresztül az utcákon. Meg akart halni. Már majdnem belevetette magát a folyóba, mikor anyja utolsó pillanatban, a hídon megragadta.

Ott álltam a híd korlátjára támaszkodva és egész testemet megrázta a zokogás. «Vessük magunkat a mélybe» akartam mondani, de nem jött szó ajkamra.

«Vajjon nem érthető-e, hogy itt a halhatatlan szerelmesek forró atmoszférájában ez a fiatal leány feldultan, lázas önkívületben járta Verona utcáit, kereste a hősnő sírját, kereste a hősnőt, benne talán önmagát? Vajjon nem érthető-e, hogy amikor először itta be lelke az ihlet édes mérget, majdnem agyonsujtotta tehetségének tragikus ereje?»

Szerintem egészen más az a bizonyos lelki nagyság, mely alkotórésze minden vérbeli művésznak és más Duse lelki nagysága, amit én Duse «médiamszerűségének» nevezek. A különbséget talán legjobban igazolom, ha két olyan ellentétes művészi géniust állítok egymás mellé, mint Duset és Sarah Bernhardtot.

Ha összehasonlítjuk tehetségüket, látjuk, hogy nem művészi eszközeik, hanem ellentétes tulajdonságaik teszik őket két ellentétes típusú. Nézzük a tényeket :

Sarah Bernhardt 75 éves korában, mikor már csak egy lába volt, derekát pedig szüntelen fájdalom gyötörte (amelyről csak legbensőbb barátai tudtak) és testén az öregség összes fogyatékosai viaskodtak, legyőzhetetlen akaratával még játszani tudott, még volt ereje hozzá. Vajjon mi adhatott neki ehhez erőt? A művészet csodatevő ereje, mely erős, akár a szerelem !

Ez energiát ad, átalakít, ebben megújulás van, mondhatnám : feltámadás. Ez a csodálatos valami a művész lelkében terem, de nagyra-nőni, meggyökerezni, csak a közönség szuggesztív erejétől képes.

Duse nem ilyen volt. Harmincéves korában már heti három előadásnál többet nem bírt ki. . . és láttam őt, mikor élete nyarán, testi ereje teljében szinte tehetetlenül feküdt ágyán, lesújtva a fájdalomtól, amit szerelme okozott. Ez azért volt, mert mindazokat az erőket, melyek fáradhatatlanná teszik a színészt, ő fájó könnyek árán lába elé dobta annak, akit szeret.

El lehet képzelni, hogy valaki teljesen egészséges testtel olyan gyöngye legyen, hogy csak ritkán tudjon játszani. De viszont eszünkbe jut a vézna, beteges Rachel, aki művészi körútján szekérsaroglyában éjtszakázott és oly gyöngye volt, hogy szüntelenül a haláltól féltették. S róla mondják, hogy a színpadon olyan erő szállta meg és olyan munkabíró volt a játékban, mint az életben soha.

Felvetődik ezzel kapcsolatban az örök kérdés : Lehet-e őszinte a színész a színpadon? Mindenki tudja, hogy a művészet nem más, mint az élet átvitele.

Már most hogyan lehet a színészi őszinteséget és ezt a transzponált életet összeegyeztetni?

Azt hiszem, felesleges is mondanom, hogy teljes őszinteség lehetetlen a színpadon, hiszen még Duse médiamszerű tehetségének is szüksége volt némi gépiességre, mert különben átlépte volna a szerepszabta korlátokat.

Szerintem a színpadon nincs őszinteség és nincsen hazugság. A művészet olyan magaslatra emel, ahol már kicsinyes emberi törvények nem érvényesek.

Hazudok-e akkor, mikor kecsesen kinyujtom a karomat, és őszintébb vagyok-e, ha indulatom parancsára durván előrelököm? Ezek a kérdések oly ostobákká és együgyűekké válnak, ha vérbeli művésztől beszélünk. A művészi erőnek épen úgy, mint a dinamika többi erőinek bezgván a maga mély és örök törvénye.

A művészi igazságot pedig ne keressük másban, mint a művész lelki tulajdonságaiban, mert itt megtaláljuk Sarah törhetetlen energiájának nyitját és rájövünk arra, hogy Duse művészi ereje tulajdonképen már pathologiai tünet.

Mert nem is a testben, de a lélekben lehet oka Duse állandó kimerültségének, a formai szépség tökéletes megvetésének és annak a túlérzékeny idegzetnek, mely szüntelen gyötrellemmel érezte az «Elkerülhetetlent».

Szenvedő, beteges lelke tette őt a szenvedő emberiség örök képviselőjévé a színpadon és ez emelt válaszfalat Sarah művészete és az ő művészete közé.

Duse megmutatta, hogy a színpadi siker titka nem ügyes mesterfogásokban, hatástkeltő külsőségekben rejlik, hanem a való élet átalakításában, felemelésében, megnemesítésében . . . mert ez a művészet.

Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a közönség jobban szereti Duse kendőzetlen, puritán játékát. Én csupán két egyformán híres művész egyéniségét kutattam.

Míg Sarah a színészi nagyság maga, addig Duse, azt hiszem, a kivételes asszony örök típusa. Azé az asszonyé, akinek szeretni annyi, mint szolgálni. Akí azt mondja művészetéről :

«Valami természetes égő vágy élt bennem, hogy átalakuljak, hogy magamba szívjam az isteni lehetetet, mely a formába tartalmat önt».

Mikor pedig arra ébred, hogy a költőnek már drágább a munkája, mint az ő szerelme, tökéletesen átalakul, már arca se ugyanaz többé. Lassan átmegy abba a bizonyos «másik állapotba» ahol már mások ösztöneivé, gondolataivá lesz. Egyénisége elmosódik, és már nemcsak a színpadon, de az életben is azzá lesz, akit megtestesít. Tökéletesen odaadja magát művészetének, már csupán zsenije él, és csak halálos fáradtság az, ami ezen felül marad.

Életét, egészségét feláldozta kettős egyéniségének, magamagát pedig nemes szerelmének, melynek éltető emléke túlélt minden fájdalmat. Sarah épen fordítottja volt ennek. Uralkodásra termett lélek, uralkodik, mindig erősödik, mindig magasabbra jut és élményei, fájdalmai megacélozzák jellemét, ahelyett, hogy megtörnék.

Ő a valódi színésznő, aki életet tudott teremteni a színpadon, anélkül, hogy valóban élte volna azt. S meg tudta játszani a legmélyebb fájdalmat, meg tudta indítani a közönséget, pedig nem is a maga fájdalmát adta, hanem csupán annak tükörképét. Olyan ez, mintha színésznő úgy sír a színpadon, mint az életben : a közönségre csupán azt a hatást fogja tenni, mint bármelyik síró asszony. De ha a színész sírni tud anélkül, hogy egyénisége felolvadna a sírásban, a közönség felejthetetlen művészi benyomással távozik.

Maga az emberi élet még nem a legszebb a világon : és Duse az «életet» adta, Sarah Bernhardt azonban ezenfelül többet is adott.

Fordította : *K. Lányi Piroska.*

RŐZSESZEDŐ.

Öreg anyó — fázós, töpörödött —
Rőzsét szedni erdőbe tötyögött, —
Dermedt kezével — ahol elhaladt —
Tördelgette a zúzos galyakat . . .

Hátán cipelte s örült jóelőre:
Hogy könnyen tett szert ennyi tüzelőre. —
Már este újra melegedni fog,
A száraz rőzse ég, ripeg-ropog . . .

Hűs szél suhant . . . lengernyi hó esett, —
Alázuhant egy omlós görgeteg,
S a vén anyó nem ért meg több napot:
Rőzséjén fekve — megfagyott.

Vályi Nagy Géza.

A VARJÚ.

Megnémult minden ékes ének;
az őszi csenden át,
hallom csak a varjak nemének
érces, komoly szavát.

Az elhagyott határ felett,
gyászfátyol, szemfedél
gyanánt, vonul e bús sereg;
hirdetve, hogy jön a tél;

hogy zöldelő reményeinknek
temploma pusztla rom
s repedt, tüzes harangot lenget
az ég, a kék torony . . .

Egy zuhanó, tüzes harang holt
hangja e napsugár
s e madár, mely jelölte hirt hord:
talán nem is madár. —

Talán nem is madár a varjú;
hanem romok között
kárvalló, repkedő hatalmú,
fekete szén, üszök . . .

Templomgyújtogató bizonynal,
lélek, elkárhozott;
ki nagy bűne miatt azonnal
madárrá változott:

bűnbánatos, vezeklő lélek
ez a sötét madár;
tilos neki az ékes ének, —
csak azt mondhatja: kár! . . .

Erdélyi József.

A DRÁMA VÉGE.

SZEMÉLYEK :

Igazgató.	Rendező.
Igazgatóné.	Ügyelő.
Farsang.	Díszletmester.

(Színpad. Idő másfélórával az előadás előtt. A színpad teljesen szabad. Hátul egymásnak támasztva, meglehelős rendellenségben különböző alakú és nagyságú díszletdarabok hevernek. Gépek, kötelek, világosítók. Amikor a függönyt felhúzzák, a színpadon nincs senki.)

ELSŐ JELENET.

DÍSZLETMESTER (jön): Halló! Mozgás! Emberek, gyerünk, este lesz.
(Kétoldalt motoszkalás.)

I., II., III. DÍSZLETEZŐ (belépnek az oldalfalak mögül).

DÍSZLETMESTER : Előkészítettetek mindent ?

I. DÍSZLETEZŐ : Igen.

DÍSZLETMESTER : Állítsátok fel a három bordóvörös falat.

DÍSZLETEZŐK (el, hozzák a falakat).

DÍSZLETMESTER (rendelkezve): Ebben az irányban. A két oldal-falat erre, kijjebb.

DÍSZLETEZŐK (csinálják).

DÍSZLETMESTER : Hozzátok be a barna kandallót, a nagy fekete vitrint, a négy bőrfotelt, a fiókos íróasztalt, a nagy szőnyeget és akasz-szatok két képet a fenékfalra.

DÍSZLETEZŐK (behordják a bútorokat).

DÍSZLETMESTER : Az asztalt ide, a kandallót ide velem szemben, erre az oldalra. Az ajtókat nézzétek meg, ez a bal ajtó a multkor nem zárt.

(Igazgató és Farsang jönnek.)

MÁSODIK JELENET.

IGAZGATÓ (a Díszletmesterhez): Gyerünk. Hajtsa egy kicsit az embereket.

DÍSZLETMESTER : Azonnal megleszünk.

IGAZGATÓ : Ez a szoba így üres.

DÍSZLETMESTER : Asztal, kandalló, a fotelek, mit tegyek még bele?

IGAZGATÓ : Még egy asztalt. Oda hátra pedig hozzanak egy díványt.

DÍSZLETMESTER (*a munkásokhoz*): A nagydiványt. (*Az Igazgatóhoz*): Az asztal felesleges.

IGAZGATÓ: Akkor tolassa összebb a falakat.

DÍSZLETMESTER: Nem lehet. Az ajtók a sarokra esnek.

IGAZGATÓ: Hány ajtó kell?

DÍSZLETMESTER: Kettő.

IGAZGATÓ: Jó, akkor maradhat. Csak több képet a falakra. (*Kiveszi az óráját és megnézi. Farsanghoz*): Hét óra.

FARSANG: Mikor érkezik a vonat?

IGAZGATÓ: Hat negyvenkilenckor.

FARSANG: Akkor mindjárt itt lesz.

HARMADIK JELENET.

IGAZGATÓNÉ (*jön*): Szervusztok.

IGAZGATÓ: Szervusz.

IGAZGATÓNÉ: Hol van Keresztes?

IGAZGATÓ: Miért kérded?

IGAZGATÓNÉ: Azért, mert azt hittem, hogy már itt találok. A pesti gyors ezelőtt tíz perccel beérkezett.

IGAZGATÓ: Megjött a pesti gyors?

IGAZGATÓNÉ: Meg. Az omnibusz, amikor jöttem, akkor fordult be a piactérre.

IGAZGATÓ: Akkor mindjárt itt lesznek. Kovácsot küldtem ki elébe. Bizonyosan gyalog jönnek.

FARSANG (*az óráját nézve*): Hét óra öt perc. Már itt lehetnének.

IGAZGATÓNÉ: Ez az első előadásunk pesti hírességgel. Minden jegyünk elkelt.

FARSANG: Milyen színész ez a Keresztes?

IGAZGATÓ: Közepes.

IGAZGATÓNÉ: Ugyan, kérlek, hogy mondhatsz ilyet!

IGAZGATÓ: Széltoló. Az asszonyok élnek-halnak érte.

IGAZGATÓNÉ: Nagy színész és elbűvölő ember.

IGAZGATÓ: Hát majd elválik. Itt nem lehet a közönséget olyan könnyen levenni a lábáról, mint Budapesten. Itt tudni kell.

IGAZGATÓNÉ (*idegesen*): De hol késnek?

NEGYEDIK JELENET.

RENDEZŐ (*jön, egészen ki van fulladva*): Képzeljétek!...

IGAZGATÓ: Na, mi az?

RENDEZŐ: Rettenetes...

IGAZGATÓNÉ: Beszélj, szerencsétlen!

RENDEZŐ: Nem jött meg!...

IGAZGATÓ }
 IGAZGATÓNÉ } (*egyszerre*): Nem jött meg?
 FARSANG }

IGAZGATÓ: Nem jött meg Keresztes?

RENDEZŐ: Nem.

IGAZGATÓ: Jól meg nézted?

RENDEZŐ: Öten szálltak ki mindössze a vonatból.

FARSANG: Lekésett.

IGAZGATÓ (*a haját tépve*): Lekésett a vonatról, nem jött el. Ébresz-
 szetek fel, én ezt nem hiszem. (*Levágja magát az egyik fotelbe.*) Mond-
 tam, úgy-e, hogy be fog csapni ez a gazember. Előre megjósoltam,
 hogy így lesz. Mit fogok mondani, mit fogok hazudni a közönség-
 nek!...

FARSANG: Ne ess rögtön kétségbe. Autó is van a világon. Azon
 is jöhet.

IGAZGATÓ: Szélhámos, alávaló lelketlen gazember. Én ismerem
 r ezeket. Engedi, hogy a tiszteletére díszelőadást hirdessek, felveszi
 az előleget, azután nem jön el.

FARSANG: Meg fogod látni, idejében itt lesz.

ÖTÖDIK JELENET.

ELSŐ DÍSZLETEZŐ (*bedugja a fejét*): Sürgöny a direktor úrnak.
 VALAMENNYIEN (*megdermednek*).

IGAZGATÓ (*felugrik*): Adják ide. (*Átveszi a sürgönnyt, fellépi, han-
 gosan olvassa*): «Előadást elhalasztani, operáció miatt nem mehetek —
 Keresztes». (*Széttépi a sürgönnyt, ordítva*): Mondtam, úgy-e, hogy nem
 jön. Vakbélgyulladás van, nem jöhet. Előbb kifosztott és kirabolt,
 aztán itthagytott, hogy dögöljek meg. Gyilkos, bitang, orgyilkos,
 gazember.

IGAZGATÓNÉ: De, Béla, csillapodj, kérlek.

FARSANG: Egyszerűen lemondta az előadást. Nem olyan világra-
 szóló eset.

IGAZGATÓ: Hogy én egy percig is hittem ennek a rablóvezérnek.
 Ennek a tehetségtelen, elvetemült zsebmetszőnek. Most mit tegyek?
 Hogy álljak ki a közönség elé, hogy vége, fuccs, a díszelőadás elmarad,
 mehet mindenki haza, mert ez a kasszaúr, Keresztes úr, a bálvány,
 a hősszerelmesek mogulja, nem jött meg, kirándult a vakbele, fütyül
 ránk, őripacssága fütyül Káposztásbükkre. Szét fogják szedni a szín-
 házat és valamennyiünket agyonvernek.

FARSANG: A közönség meg fogja érteni és belátással lesz. Külön-
 ben sincs még minden elveszve.

IGAZGATÓ: Ne mentegesd. (*Majdnem sírva*): Mi lesz velem?
 Miből váltom vissza a jegyeket. Mehetek egyenesen a börtönbe.

FARSANG: Ha követelik, vissza fogjuk fizetni az egész bevételt.

IGAZGATÓ: Menjetek. Hagyjatok magamra. Engedjétek, hogy megőrüljek.

IGAZGATÓNÉ: De, kérlek szépen, csendesedj már meg.

FARSANG: Hallgass ide.

IGAZGATÓ (*belerogyva az egyik fotelbe*): Végem van. Elvégeztetett.

FARSANG: Nekem van egy ragyogó ötletem.

IGAZGATÓ (*felugrik, maga elé a levegőben*): Tönkretettél, börtönbe juttattál, megöltél, bitang, de megállj — megfizetek!

FARSANG: Ne dühöngj már, úgysem mégy velem semmire.

IGAZGATÓ (*fogait vicsorgatva*): Kutya!...

FARSANG: Ne lár mázz. Nem szabad megtudni a dolgot senkinek sem. Meg fogjuk tartani az előadást nélküle.

IGAZGATÓ (*a fejére mutatva*): Mi az? Hát neked már az agyadra ment?

FARSANG: Embereld már meg végre magad. Legyen eszed és figyelj ide.

IGAZGATÓNÉ: Engedd, hogy beszéljen.

FARSANG: Én fogom eljátszani helyette a főszerepet.

IGAZGATÓ (*mozdulatot tesz*).

FARSANG: Ne csinálj grimaszokat. Egész nyugodtan kiadhatom magam Keresztesnek. Engem itt senkisé ismer.

IGAZGATÓ: De hiszen nem tudod a szerepet.

FARSANG: Dehogy nem. Keresztes itt ma este a saját darabjában lépett volna fel, úgy-e? Ezt a darabot eddig még nem adták elő sehol sem. Következésképpen egész nyugodtan eljátszhatunk egy másik darabot helyette.

IGAZGATÓ: Mit? Melyiket?

FARSANG: A saját darabunkat.

IGAZGATÓ (*a felesége felé*): Mondtam. Megőrült.

FARSANG: Figyelj ide. Drámát hirdettél, hát maradjunk a dráma mellett. Nincs szükségünk idegen szövegre, egyszerűen eljátszuk a saját esetünket.

IGAZGATÓNÉ (*az Igazgatóhoz*): Hallod?

IGAZGATÓ: Hallom. Folytasd.

FARSANG: Nem kell se szöveg, se jelenetezés, se próba, mind a hárman tudjuk a szerepünket. Mindössze a valósághoz kell tartanunk magunkat.

IGAZGATÓ: Nem értelek.

FARSANG: Pedig világosan beszélek.

IGAZGATÓNÉ (*az Igazgatóhoz*): Hallgasd csak meg.

FARSANG: Tehát el fogom mondani sorrendben az eseményeket.

IGAZGATÓ: Tessék. Figyellek.

FARSANG: Kezdjük tehát 1914-ben. Amikor elmentem és itt hagytalek téged és Margitot, a feleségemet. 1916-ban eltűntem. 1917-ben megkaptátok a hivatalos értesítést, hogy elestem, erre te feleségül vetted a feleségemet.

IGAZGATÓ : Eddig értem.

FARSANG : Boldogan éltetek, múltak az évek, amíg aztán egyszer te megtudtad, hogy én nem haltam meg, hanem élek.

IGAZGATÓ : Szóval szóról-szóra úgy, ahogy a valóságban megtörtént.

FARSANG : Igen. A szörnyű hírt azonban nem mered elárulni a feleségednek, mert nem tudod, hogy kit fog választani, téged-e, vagy engem, az első férjet, ha majd megérkezem, — mire próbára teszed. Egy rögtönzött drámai jelenet során megmondod neki, hogy élek. Én erre csakugyan megjelenek.

IGAZGATÓ. No jó. Hát ez idáig a hármunk esete. De ez tragi-komédia, nem dráma.

FARSANG : Várj, kérlek. Amit eddig elmondtam, az a valóság volt, most következik a költészet. Én a darabban nem nyugszöm bele, hogy Margit most már a te feleséged, hanem visszakövetelem. Izgalmas és viharos szócsata után végül is Margit fogja eldönteni a küzdelmünket. Azzal, hogy engem választ, az első férjet. Te erre megdöb-bensz, összeomlasz, majd egy nagy dikcióval eltemeted szerelmedet és rombadőlt életedet és agyonlövöd magad. Sorsod ezzel be is teljesedett. Margit meg én összeborulunk, függöny, a drámának vége.

IGAZGATÓNÉ : Ez egy kicsit hátborzongató.

IGAZGATÓ : Ragyogó. Kolosszális.

IGAZGATÓNÉ : Mindenki ránk fog ismerni.

FARSANG : Senki. Engem itt senkisésem ismer. Senkisésem tudja itt, hogy valamikor én voltam a férjed.

IGAZGATÓ : A hármunk titka, hogy ez valóság és nem mese. Drámának pedig ezzel a befejezéssel egyenesen fenomenális. Meg vagyunk mentve.

FARSANG : Amikor tegnapelőtt megjöttem, mint férjet és feleséget láttalak viszont benneteket. Azt a jelenetet, amikor beléptem és kijelenttem, hogy már tudom, hogy ti engem halottnak hittetek és egybekeltetek, a valóságból egyszerűen áttesszük a színpadra és megismételjük. Minden marad, csak a miliőt változtatjuk meg. Átvedlünk föld-birtokosokká. Tehát a darabban nem színészek leszünk, akik úgy intéznek el egy ilyen dolgot, mint ahogy mi tegnapelőtt barátságos megegyezéssel elintéztük, hanem mint gentlemanek. Ami ezután következik, a vitát, hogy Margit kié legyen, meg fogjuk rendezni a saját érveinkkel. A viaskodást végül természetesen majd Margit dönti el. Úgy, amint már mondtam, hogy igazat ad nekem, az első férjnek és én mellém áll. Erre te golyót röpítesz az agyvelődbe.

IGAZGATÓ (az Igazgatónéhoz lelkesen) : No? Mit szólsz hozzá?

IGAZGATÓNÉ : Mondom, hogy remek, csak egy kicsit kísérteties.

IGAZGATÓ : Ez egyszer magunk írtuk meg a komédiát. Látjátok, ezek szerepek. Így főzi le még a legragyogóbb író is az élet.

FARSANG (az Igazgatóhoz, sötétlen) : Nagyszerű, mi?

IGAZGATÓ: Grandiózus. Csak aztán vigyázz, a darabban ne vágj olyan ijedt és szomorú képet, mint amilyennel tegnapelőtt rámijesztettél. Légy erőszakos, vad és fenyegető, hogy megrettenjünk tőled.

FARSANG (*rekedten*): Bíz csak rám. Könyörtelen leszek.

IGAZGATÓ: Hát akkor kezdhethük is. (*Háttra*): Dízletmester!

DÍZLETMESTER (*jön*): Tessék.

IGAZGATÓ: Készen vannak?

DÍZLETMESTER: Készen.

IGAZGATÓ: Farsang úr fog beugrani Keresztes helyett. A dologról nem szabad tudni senkinek.

DÍZLETMESTER: Helyes.

IGAZGATÓ: Kerítsék elő azonnal a revolvert. A kelléktárban úgy tudom, van egy.

DÍZLETMESTER: Megnézem. (*El.*)

IGAZGATÓ (*hátra*): Kovács!

RENDEZŐ (*jön*): Tessék.

IGAZGATÓ: Hát, kérlek szépen, az eredeti darab megy. A feleségem, Farsang és én fogjuk játszani a szerepeket. Farsang lesz Keresztes, de szót se senkinek, mert ha véletlenül kiszül a turpisság, rettenetes botrány lesz. Holnap aztán majd én megírom és kimagyarázom Keresztesnek a dolgot egy levélben.

RENDEZŐ: Elsőrangú ötlet.

IGAZGATÓ: Legyetek itt, te is, az ügyelő is, mert vigyázni kell nagyon a függönnyel. A darab ott végződik, ahol majd én intek. (*Farsanghoz*): Siessetek ti is, menjetek és öltözzetek.

FARSANG: Az én ruhám teljesen megfelel. Legfeljebb kifestem egy kicsit magamat.

DÍZLETMESTER (*jön*): Itt a revolver.

IGAZGATÓ (*elveszi löle*): Nagyszerű. (*Csatlogtatja.*) Kapszli van?

DÍZLETMESTER: Öt darabot találtam.

IGAZGATÓ: Adjon csak egyet ide. (*A kapszlit ráteszi a revolver kakashára s a ravaszt elrántja. Dörrenés.*) Kitűnő. (*Farsanghoz*): Tehát hogy is? Amikor Margit kimondja az utolsó szót — lövök. Hova? (*Mutatja.*) Szíven vagy fejen?

FARSANG: Ide fogod illeszteni a csövet a halántékodhoz és úgy sütöd el a fegyvert.

IGAZGATÓ: Meglesz. Mesterlövés lesz.

FARSANG: A revolvert tedd az íróasztal fiókjába. Majd onnan fogod kivenni.

IGAZGATÓ: Helyes. (*Beleszi a revolvert az íróasztal fiókjába.*)

IGAZGATÓNÉ: Hát akkor én megyek.

IGAZGATÓ: Várj, megyek én is.

FARSANG (*az óráját nézve*): Nyolc perc van már csak, siessetek.

(*Igazgatóné és igazgató el.*)

HATODIK JELENET.

FARSANG *(nem bírja tovább palástolni az izgalmát, az igazgatóék után siet, kinyitja az ajtót, látva, hogy a közelben nincs senki, visszazalad, a nadrágja hátulsó zsebéből revolvert vesz ki, nézi, viharos gyűlölettel):* Majd ezzel. Nem üres revolverrel. Hanem ezzel a töltöttel. Hogy mondtad? Mesterlövés lesz. *(Kacag.)* Engem temettél te el? Engem? Hát én élek — te döglesz meg. Te törlesz le rólam minden szenvedést és mindenszennyet. Szemet szemért, életért életet. *(Az íróasztalhoz siet, kiveszi a revolvert.)* A pokol is kedvez. Mind a kettő ugyanaz a revolver. Csak át kell tennem a töltényeket. A vizsgálat majd meg fogja állapítani, hogy közönséges gondatlanság történt. Tragikus véletlen. Valaki benne hagyta a golyókat a revolverben. *(A saját revolveréből átteszi a golyókat a színházi revolverbe és bedobja a fiókba.)* Így. Most már mehetek. *(Pózzal):* A tragikomédiát befejezzük... *(Elrohan.)*

HETEDIK JELENET.

IGAZGATÓ *(sietve jön, izgatottan nézi az óráját):* Még két perc. *(Kinéz a fal egyik repedésén, mintha a nézőteret vizsgálná.)* Telt ház. És még mindig jönnek. A főispán, a polgármester, itt van minden épkezláb ember. Félelmetes tombolás lesz.

(Igazgató, Rendező, Ügyelő jönnek.)

NYOLCADIK JELENET.

IGAZGATÓNÉ: Olyan különös, furcsa szorongás fogott el.

IGAZGATÓ: A siker. A siker előérzete.

IGAZGATÓNÉ: Nehéz lesz. Eljátszani a saját szerepeinket.

IGAZGATÓ: Ez a legszebb. Az igazság. Az élet. *(A kezében lévő órát nézve, halkán az ügyelőhöz és a rendezőhöz):* Mehetek. *(Az igazgatónéhez):* Állj ide, ide az ajtó mellé, amikor a függöny felmegy, te éppen akkor nyitsz be. *(Kifelé):* Vigyázat. Olvasok. Tíznél a függönnyt — fel. Egy, kettő, három, négy... — fel!

(Megkezdődik az előadás. A színész vigyázzon és legyen egy kicsit szögletes és félszeg. Vidéken vagyunk, úgy játsszon, igyekezzen és verejtékezzen tehát, mint egy igazi vidéki színész, aki a maga titáni elképzelésében oldja meg a drámai részleteket.)

IGAZGATÓNÉ *(az ajtóban, belépve):* Már felkeltél?

IGAZGATÓ: Fel.

IGAZGATÓNÉ *(kiszól az ajtón):* Mari. A reggelit.

IGAZGATÓ *(hátrattett kezekkel fel és alá járkal).*

IGAZGATÓNÉ: Hallom, a hét végére végezni fognak a csépléssel.

Alig várom már, hogy ennek a lázas munkának vége legyen. Maga az utóbbi időben kissé ideges.

(A cseléd behozza a reggelit és el.)

IGAZGATÓ: A sok gond. Az örökös hajsza. Az embert végül mégis csak kimerítik.

IGAZGATÓNÉ (a reggelit készítve): Kávét vagy vajat akar?

IGAZGATÓ: Köszönöm. Már reggeliztem.

IGAZGATÓNÉ (miközben kávét önt magának): Hallotta, hogy Karancsi, a pap itt fog hagyni bennünket?

IGAZGATÓ: Hallottam.

IGAZGATÓNÉ: Egy jóbaráttal megint kevesebb.

IGAZGATÓ: Majd jön másik helyette. (Az íróasztalhoz megy, az iratok között keresgél.) Most jut eszembe, hogy még nem is említettem.

IGAZGATÓNÉ: Mit?

IGAZGATÓ: Egy ember, aki most jött haza Oroszországból... (Iratot vesz fel.) Hát ez hogy került ide?

IGAZGATÓNÉ: Mi történt azzal az emberrel?

IGAZGATÓ: Melyikkel?

IGAZGATÓNÉ: Ejnye, hát nem így kezdte: «Egy ember, aki most jött haza Oroszországból...»

IGAZGATÓ: No igen. A Mucsi bognár fiáról beszéltem. Most jött haza Turkesztánból. Azt állítja, hogy látott ott valakit.

IGAZGATÓNÉ: Kit?

IGAZGATÓ (szórakozottan és jitymálva): Nevetséges...

IGAZGATÓNÉ (rejtett izgalommal): Ne várja, hogy harapófogóval húzzak magából minden szót. Legyen szíves és beszéljen értelmesen. Kit látott az az ember?

IGAZGATÓ: Mondom, hogy ostobaság.

IGAZGATÓNÉ: Arra feleljen, amit kérdeztem.

IGAZGATÓ: A maga első férjével, Somogyival találkozott.

IGAZGATÓNÉ (megdermedve): Lehetetlen...

IGAZGATÓ: Én is ezt feleltem.

IGAZGATÓNÉ: Látta? (Feláll.) Beszért vele?

IGAZGATÓ: Együtt dolgoztak egy szénbányában.

IGAZGATÓNÉ (nem bírja elhinni): Nem. Nem. Ez mese.

IGAZGATÓ: Ostoba tréfa lehet. Az illető bizonyosan ismerte Somogyit, ott lehetett mellette, amikor elesett, elvette az írásait és most szélhámoskodni akar a nevében.

IGAZGATÓNÉ: Dehát ez rettenetes.

IGAZGATÓ: Legenda. Mese.

IGAZGATÓNÉ: Nos és? Az az ember, az a Somogyi mit üzent?

IGAZGATÓ: Azt, hogy él, eddig nem írhatott, most azonban elindult és jön haza.

IGAZGATÓNÉ: Ide?

IGAZGATÓ : Ide.

IGAZGATÓNÉ (*olyan szenvedéssel, aminek már nincs neve*): Nem. Ez nem lehet.

IGAZGATÓ : Nem.

IGAZGATÓNÉ : Dehát mégis. Maga ennyibe veszi csak az egészet?

IGAZGATÓ : Ennyibe. Csak nem gondolja, hogy elhiszem ezt a képtelenséget.

IGAZGATÓNÉ : De tegyük fel... Nem. Még elképzelni is lehetetlen. Hogy egy ember, aki meghalt, akit eltemettek, hogy az visszatérjen.

IGAZGATÓ : Hiszen lehetetlennek éppen nem lehetetlen. Fordultak már elő hasonló esetek.

IGAZGATÓNÉ : De ilyen még nem.

IGAZGATÓ : Somogyi is csak ember volt, vele is megeshetett...

IGAZGATÓNÉ (*közbevágva*): Szóval maga feltételezi, hogy élhet?

IGAZGATÓ : Feltételezem.

IGAZGATÓNÉ : Hogy beszélhet akkor így? Magát nem szédíti ennek a gondolatnak az örvénye?

IGAZGATÓ : De!... (*Kitörve*): Három nap óta fojtogatja ez az iszonyat a szívemet. Az agyamon ül és itt a mellemen. Hétfőn halottam a hírt és azóta percről-percre jobban rettegek. Ma reggel már rémlátások gyötörtek. Minden lépésemmel és minden gondolatommal beleütköztem.

IGAZGATÓNÉ : Dehát ebbe bele kell örülni. Hát ha valóban igaz, hogy él, hogy jön, akkor ne várja itt meg. Rohanjon elébe, állítsa meg, tartóztassa fel, készítse elő erre a dermesztő és halálos meglepetésre, ha csakugyan jön, nem érkezhetik csak úgy ide, nem lépheti át ezt a küszöböt, hogy itt találjon engem, a volt feleségét egy emberrel, egy másik férfivel?

IGAZGATÓ : Mit tegyek? Nem mozdulhatok innen, akármit csinállok, ebből a szobából nem távolíthatom többé el, mert már itt van, itt áll közöttünk, én már érzem magamon a tekintetét, hiába kiáltok rá, hogy menjen, hiába taposom el, hiába lököm vissza a sírgödrébe — megint fölkel, megint visszajön, hol a küszöbről, hol az ablakból mered rám. És egyre csak azt hallom, hogy mondja: «Itt vagyok, visszajöttem, élek».

IGAZGATÓNÉ : Hát akkor kiáltson vagy szaggassa szét magát, hogy omoljon össze minden és semmisüljünk mi is meg.

IGAZGATÓ : Nincs menekülés, veremben vagyunk. Meg kell várunk, amíg csakugyan megérkezik.

(*Csend.*)

IGAZGATÓNÉ (*hidegglelősen*): Maga elhallgatott valamit? Maga nem mondott meg mindent?

IGAZGATÓ (*hallgat*).

IGAZGATÓNÉ : Az az ember, aki beszélt vele . . . Nem igaz. Senki sem beszélt vele, hanem ő írt.

IGAZGATÓ : Nem írt.

IGAZGATÓNÉ : Hanem?

IGAZGATÓ : Táviratozott.

IGAZGATÓNÉ (*visszafojtott sikollyal*): Táviratozott?

IGAZGATÓ : Igen. Pestről sürgönyözött a maga címére, hogy ma reggel hajnalban vonatra ült és a délelőtt itt lesz.

IGAZGATÓNÉ : De hiszen akkor minden percben itt lehet?

IGAZGATÓ : Itt.

IGAZGATÓNÉ (*közel ahhoz, hogy az eszméletét elveszítse*): Mire vár hát? Nem bírom . . . Nem látja, hogy nem bírom. Megfulladok. Nem jöhet . . . Nem jöhet ide. Öljön meg, végezzen akkor legalább velem.

IGAZGATÓ : Uralkodjék magán. A kétségbeesésével csak ront a helyzeten. Szembe kell néznünk vele.

IGAZGATÓNÉ : Ne legyen ilyen aljas és kegyetlen. Én azt az embert szerettem. Ha él, akkor még most is a férjem. Hogy fogok megállni előtte? Én, a felesége beszennyezve és megbecstelenítve. Meztelenül, amikor még ki sem hült rajtam a maga utolsó ölelése. Mit mondok neki, mivel takarom el magamon ezt az utolsó öt évet. Erre feleljen?

IGAZGATÓ : Nem tudom. Erre nincs felelet.

IGAZGATÓNÉ : Hát akkor . . . (*Menni akar.*)

IGAZGATÓ : Maradjon. (*Megfogja és visszatartja.*)

IGAZGATÓNÉ : Engedjen! Én megyek, valamit tenni kell . . .

(*Dulakszanak.*)

IGAZGATÓ : Maradjon, szerencsétlen. Hát nem hallja, hogy már itt is van, hogy már megérkezett.

IGAZGATÓNÉ (*ki akarja magát szabadítani az Igazgató karjaiból*): Engedjen el! . . .

(*Az ajtó felnyitlik.*)

KILENCEDIK JELENET.

FARSANG (*megjelenik*).

IGAZGATÓNÉ (*velőtrázó sikollyal*): György! . . . (*Hátratántorodik.*)

IGAZGATÓ : Ő az. Itt van.

FARSANG (*mintha valóban a sírból jönne, kimért, túlvilági, fel-emelt karral*): Csitt. Hallottam. Már mindent tudok.

IGAZGATÓNÉ (*felé lép*).

FARSANG (*felemelt karral*): Ne közelíts. Nem ítélkezni, hanem meghalni jöttem.

IGAZGATÓNÉ (*görcsös zokogással*): György! . . .

FARSANG (*néhány lépést tesz, körülnézve a szobában*): Mért dermedtetek egyszerre meg? Ne reszkessetek, csak körülnézek. Amikor tegnap Budápestre érkezve megtudtam, hogy ezelőtt tíz évvel meghaltam,

hogy ezek után itt nincs mit keresnem, vissza akartam fordulni. Az utcákon ödöngtem, kerestem az emlékeimet, kutattam elveszett életemet. De nem találkoztam ismerőssel és ekkor határoztam el, hogy mégis eljövök, megnézem mégegyszer ezeket a székeket, ezeket a képeket, a kandallót, az udvart, a kertet, a helyet, ahol születtem, elhatároztam, hogy meglátogatlak benneteket (*az Igazgatóhoz*), téged, (*az Igazgatónéhez*): a feleségemet, vonatra ültem és eljöttem, hogy harag, megindulás és gyűlölet nélkül a szemetekbe nézzek.

IGAZGATÓ: Itt vagyok. Rendelkezz velem.

FARSANG: Mondom, nem ezért jöttem. Csak azért, hogy lássalak benneteket, lássátok ti is, hogy — élek.

IGAZGATÓ: Számunkra meghaltál.

FARSANG: Hazudsz. Élek!

IGAZGATÓ: Későn támadtál fel.

FARSANG: Azért jöttem, hogy a jogaimat követeljem.

IGAZGATÓ: Halott vagy, semmit sem követelhetsz.

FARSANG: Itt vagyok, hogy azt, ami az enyém volt, elvigyem.

IGAZGATÓ: Ami az enyém, azt hiába kéred.

FARSANG: Az asszony — az enyém.

IGAZGATÓ: Nem igaz, nem a tied.

FARSANG: Ha a tied, akkor is elveszem.

IGAZGATÓ: Nem adom.

FARSANG (*most már természetes hangon*): Majd kényszerítelek. Azt hitted, nem tudtam már akkor mindent, amikor elmentem? Már akkor tudtam, hogy szereted a feleségemet, már akkor észrevettem, hogy minden szavaddal és minden lépésseddel keríted. Már akkor láttam, hogy csak azt lesed, mikor ragadhatod tőlem el. Már akkor figyeltelek és megéreztem benned ezt a végzetes tüzet.

IGAZGATÓ: Így hát tudnod kell, hogy mindig az enyém volt, sohasem volt a tied.

FARSANG: Éppen azért veszem el tőled. Most, amikor még nem teltél be vele, most, amikor a szomjúság még éget, amikor még fáj a kéz, amit az utána való vágyakozásból merítesz. Most veszem el, hogy bosszút álljak rajtad, hogy ezzel a bosszúval korbácsoljalak véresre.

IGAZGATÓNÉ: Irgalom...

IGAZGATÓ: Harcolni fogok érte.

FARSANG: Ő fogja kiütni kezedből a fegyvert.

IGAZGATÓNÉ: Irgalmazzatok!...

FARSANG (*az Igazgatónéhez*): Én a sírból jöttem, az én időm kimért. Határozz te, hogy melyikünk a férjed.

IGAZGATÓNÉ (*kimondhatatlan szenvedéssel és gyötrődéssel*): Nem tudom...

FARSANG: Ne reszkess és ne félj. Mondd bátran a szemébe.

IGAZGATÓNÉ: Kegyelmezzetek!

IGAZGATÓ (*az Igazgatónéhez*): Uralkodj az idegeiden. A halál és

az élet órája elkövetkezett. Egyikiünk el fog merülni a feledésbe. Húnyd le a szemed és mérd föl az utat, amit a bölcsőtől idáig megtettél. Szállj alá és tekints fel az életedre, úgy nézz fel rá, mint ahogy az égre felnézel, hogy lásd a csillagot, amely a kezed intésére lehullik és örökre eltűnik a semmiségben. A kérdést hallottad, — felelj.

FARSANG: Mondd meg te, hogy melyikünk a férjed.

IGAZGATÓ: Ne reszkess, emeld fel a fejed, értsd meg, neked kell eldöntened. Nézz ide, itt állunk mind a ketten. Ne gondolkozz, ne tétovázz, nincs mitől félned, mutass rá a férjedre.

IGAZGATÓNÉ: Hogy melyiktök? . . . Hát hogy kérdezhetitek tőlem most ezt. Adjatok időt, hogy rendbeszedjem magamat, a gondolataimat, már egy félóra óta hajszolok egy világos pillanatot, valamit, amibe belefogózkodhatok. Csak magatokkal törődtök, velem nem? Nem látjátok, hogy én ezt nem bírom ki, hogy én képtelen vagyok . . .

(A székbe fogózkodik, hogy össze ne essen.)

IGAZGATÓ: Egyetlen szót kell csak mondanom.

FARSANG: Egyetlenegy szót csak.

IGAZGATÓNÉ (Farsang felé húzódba az igazgatónak): Ne közelíts, látod, hogy félek tőled.

IGAZGATÓ: Félsz tőlem? Hová menekülsz előlem? Látod, ez elég, beszélned sem kell. Ez a félelem többet mond mindennél.

IGAZGATÓNÉ (könyörögve Farsang felé): Bocsáss meg! . . . Azt hittem meghaltál, eltemettünk, eltemettelek . . .

FARSANG: Kelj föl.

(Csönd, egymásra merednek.)

IGAZGATÓ: Margit, szerettelek.

FARSANG: Margit, szeretlek.

IGAZGATÓ: Hárman vagyunk. Úgy gondolom, hogy ezek után a harmadik fölösleges.

FARSANG: Fölösleges.

IGAZGATÓ: Végigjászom tehát a szerepemet. Amikor meghaltál, én örököltem a feleségedet. Most feltámadtál, megyek és elfoglalom a sírgödrödet.

FARSANG: Nyitva van, belefekhetsz.

IGAZGATÓ: Megyek. Belefekszem. (Az íróasztalhoz megy, kiveszi a revolvert.)

FARSANG: Siess.

IGAZGATÓNÉ (az Igazgató felé): Mi az? Mit akarsz?

FARSANG (lefogja): Maradj.

IGAZGATÓNÉ (meglátja a revolvert, hangos sikollyal): Nem! Nem! Ezt nem engedem! (Birkózni kezd Farsanggal.)

FARSANG (az Igazgatóhoz): Siess hát. Mire vársz. Elvégezted. Ott van a revolver a kezében.

IGAZGATÓ: Férfi szavának áll. De utoljára még egyet lélekzem.

Mégegyszer magamba szívom a mindenséget, a levegőt, a földet, az eget. Érezni akarom — hogy éltem.

FARSANG: Elég. Siess.

IGAZGATÓ: Megyek. (*Rájuk nézve, pózzal:*) A komédiának — vége. (*A halántékához emeli a revolvert.*)

FARSANG (*kacag*).

IGAZGATÓNÉ (*dulakodva Farsanggal*): György! . . . Ne engedd . . . Meghalok . . .

IGAZGATÓ (*még mindig a halántékánál tartva a revolvert, hirtelen felvillanó gondolattal*): Dehát miért én? Miért én haljak meg, az erősebb? Hát nem én voltam-e mindig és nem én vagyok-e most is a hatalmasabb? (*Farsangra meredve.*) Én fussak meg te előled? Halj meg te helyettem. (*Farsangra fogja a fegyvert.*) Vissza a sírba, kísértet!

FARSANG (*meghökken*).

IGAZGATÓNÉ (*szintén*).

FARSANG (*figyelmeztelve az Igazgatót, hogy kizökkent a szerepéből*): Neked kell meghalnod, nem nekem.

IGAZGATÓ (*egészen belemelegedve a rögtönzésbe*): Miért?

FARSANG (*hogy észreletítse*): Mert én így akarom. Így parancsolom! Nem érted? Neked kell meghalnod, nem nekem.

IGAZGATÓ: Hazudsz! Csapdát állítottál fel, hogy megfogj. Kihasználtad a drámai helyzetet, tudtad, hogy ez a szerencsétlen asszony, ha megkérded, össze fogja téveszteni a szerelmet a könyörülettel. Elpártol tőlem és hozzád áll. De elszámítottad magad, mert én is itt vagyok. (*A Farsang fejének irányítja a revolvert.*) Készülj. Meghalsz. Meg foglak ölni. Kiirtalak. Visszaparancsollak a sírba.

FARSANG (*tellelett megvetéssel*): Gyáva. Nem mersz meghalni. Hát akkor legalább takarodj, hordd el magad.

IGAZGATÓ (*teljes drámai és színészi dühöngéssel*): Haha! Állj!

FARSANG (*aki abban a veszedelemben van, hogy az Igazgató komolyan agyonlövi*): Béla!?

IGAZGATÓ (*egyre jobban fenyegetve*): Imádkozz!

(*Formális vadászat kezdődik.*)

FARSANG: Hallgass meg . . .

IGAZGATÓ: Gyáva. Te akartál engem kifosztani és megrabolni? Te akartad beszennyezni az életemet? A boldogságomra áhítoztál, a gyönyöreimre, az éjtszakáimra éhezteél? Csak így, ilyen olcsón, ilyen egyszerűen? Kiástad magad a sírből, hogy visszatérj? Azt hitted, félretolsz, a sárba gázolsz, hogy majd el fogsz taposni, mint egy férget?

FARSANG (*iszonyú félelemmel az Igazgatónéhoz*): Beszélj hát te, mondd mégegyszer a szemébe, hogy engem szeretsz.

IGAZGATÓ: Nem kell. Szükségtelen. Az imént már megmondta. Már egyszer hallottam. Téged választott, éppen ezért döglesz meg.

FARSANG: Béla, várj! Ne lőjj!

IGAZGATÓ : Térdelj le.

FARSANG : Fékezd meg magadban a vadállatot, ne veszítsd el teljesen az eszed. Az élet szent. Csak az Isten veheti el. Te nem bíraskodhatsz, nem ítélezhatsz, te nem ölhetsz meg engem. Én nem tehetek róla, hogy élek, én ezzel nem vétettem senkinek. Én egyszerűen csak visszajöttem, én nem követelődzttem, te erősködtél, hogy az egyikünk fölösleges, én . . . én nevettem, én nevettelek.

IGAZGATÓ : Ne reszkess, ne remegj, néhány másodpercet még adok, hogy érezd te is azt, amit én éreztem az imént, amikor a revolvvert a halántékomhoz emeltem. Azt akarom, hogy a fegyverem csövébe nézz, figyeld a kezemet, hogy mikor illeszttem az újjamat a ravaszra, hogy mikor csattintom el. Látni akarom a könyörgést, a halálfélelmet, az állati rettegést a szemeidben, azt akarom, hogy előbb sírj, fetrengj előttem, imádkozz és üvölsz, mielőtt szétloccsantom az agyvelődet.

FARSANG : Állj! Ember. Megőrültél? Ne tartsd felém azt a revolvvert.

IGAZGATÓ : Nézz rám, háromig olvasok, akkor véged.

FARSANG : Engedd, hogy beszéljek.

IGAZGATÓ *(számolva)*: Egy . . .

FARSANG : Állj! Mindenre, ami szent . . .

IGAZGATÓ *(tovább számolva)*: Kettő . . .

FARSANG *(ordítva)*: Várj! Értsd meg, tréfáltam csak, meg akaralak tréfálni benneteket.

IGAZGATÓ : Pusztulj. Semmisülj hát meg örökre.

FARSANG : Őrült! Hát nem hallod, hogy lemondok.

(Csönd. Mind a hárman egymásra tekintenek.)

IGAZGATÓNÉ *(magához térve)*: György?!

FARSANG *(az Igazgatóhoz)*: Lemondok. Legyen a tied.

IGAZGATÓ : Kicsoda? Kiről mondasz le?

FARSANG : Margitról. A feleségemről. Nem kell.

IGAZGATÓ *(vár, mintha nem hinné)*: Vagy úgy?! *(Kacag, majd hirtelen megint Farsangra fogja a revolvvert.)* Esküdj meg.

FARSANG : Esküszöm. Az egész csak tréfa volt.

IGAZGATÓ *(leeresztve a revolvvert, kacag)*: Lám, a nagy hős. A kérelhetetlen, aki az imént majdnem a vérembe gázolt. *(Más hangon)*: Mars ki. Takarodj.

FARSANG *(maga elé)*: Rettenetes . . .

IGAZGATÓNÉ *(Farsang felé)*: És én még haboztam, hogy melyiket válasszam. Hát téged kértelek, hogy bocsáss meg, te nyomorult? Téged? Hát sajnáltad, féltetted feláldozni az életedet? Nem volt bátorságod meghalni értem? Ó, hogy gyűlöllek, te hitvány. Utolsó. Irtózom magamtól is, hogy hozzád értem. *(Az Igazgatóhoz)*: Ezt akartad te megölni? Ezt? Te akartad ezt eltaposni? Te? Aki ilyen nagy, ilyen erős, ilyen hatalmas, ilyen megrendítő vagy? Az én parancsolóm, az én uram.

IGAZGATÓ (*kidülesztve a mellét*): Ide. Ide a keblemre. Az enyém vagy. Meghódítottalak, leigáztalak, úgy-e? Te... Te asszony... (*Háttra, az ügyelőnek*): Fügöny! (*A lábával is rúg, hogy eresszék le a fügönyt.*)

IGAZGATÓNÉ (*elomolva*): Ölelj magadhoz. A tied vagyok.

(*Pillanatig így maradnak, mintha a fügönyt csakugyan leeresztették volna. Kint viharos taps.*)

ÜGYELŐ (*bekiáll*): Vigyázatok!

(*Rendes színházat játszanak, mintha a közönség csakugyan tapsolna. Ötször vagy hatszor megismélik a hajlongásokat, közben, amikor a fügöny — az ő fügönyük — összeszalad, beszélnek.*)

IGAZGATÓNÉ (*lelkesen*): Micsoda siker!

IGAZGATÓ: Tombolnak.

(*A taps elhangzik. A fügöny végleg legördül.*)

FARSANG (*kimerülve*): Mért változtattad meg a felvonásvéget?

IGAZGATÓ: Barátom, annyira beleéltem magam a szerepbe, hogy a hév a végén egészen elragadott.

IGAZGATÓNÉ: Így jobb volt. Az banális lett volna, ha saját magát lötte volna agyon.

FARSANG: Egy pillanatra egész komolyan zavarba hoztál. Azt hittem, elfelejtetted a szerepedet.

IGAZGATÓ: Dehogy. Nagyon is tudtam, hogy mit csinálok. Hanem te is. Egyszerre feltaláltad magad. (*Megöleli Farsangot.*) Óriási voltál. Nagyobb, mint Keresztes. (*Az igazgatónéhoz*): Te is. Életed leghatalmasabb alakítása volt. Köszönöm, gyerekek. (*Megcsókolja őket.*)

IGAZGATÓNÉ: Felejthetetlenül izgalmas volt.

IGAZGATÓ: A közönség valósággal őrjöngött. (*Kiszól az Ügyelőnek*): Mehettek haza. (*Farsangékhöz*): Mi pedig gyerünk vacsorázni, mert éhes vagyok.

FARSANG: Csak menjetek, öltözzetek át, addig én lemosakszom.

IGAZGATÓNÉ (*megy az Igazgatóval*): Menjünk. Ez nagy este volt... (*El.*)

FARSANG (*a legközelebbi fotelbe rogyva*): Vége. Megölt... Még szerencse, hogy nem lőtt agyon a gazember...

(*Fügöny.*)

Bibó Lajos.

A SZENT SZŰZ ÉS AZ ANGYALKÁK.

Jules Lemaître.

AMA NYOLC nap alatt, melyet a betlehemi istállóban töltöttek, Máriának nem volt nehéz sora. A pásztorok hoztak nekik gyümölcsöt, sajtot, kenyeret és tűzifát. Asszonyaik és leányaik foglalkoztak a gyermekkel és gondját viselték Máriának mindenben, amiben a gyermekágyas nő segítségére szorulhat. Aztán a napkeleti bölcsek egész halom szőnyeget, drága kelmét, ékszert és aranyedényt hagytak ott.

A hét végével, midőn már erőre kapott, Mária vissza akart térni otthonába, Názáretbe. Néhány pásztor ajánlkozott, hogy elkíséri, de ő így felelt :

— Nem akarom, hogy miattam elhagyjátok nyájaitokat és mezeiteket. Fiam majd vezet minket.

— Hát a királyok ajándékait itt hagyjuk? — kérdezte József.

— Itt hagyjuk — felelt Mária — mert nem vihetjük magunkkal.

— De sok pénz értéke rejlik bennük.

— Annál inkább! — válaszolta Mária.

— De hát nem tarthatnánk-e meg egy kis részt belőlük?

— Mit csinálnánk vele? Van nekünk sokkal drágább kincsünk.

És szétoztotta a pásztorok közt a királyok ajándékait.

* * *

Nagy hőség uralkodott az úton. Mária ölében vitte a gyermeket, József pedig a kosarat hurcolta, melyet megtöltött a kevés pólya és némi kevés eleség. Dél felé kimerülten állapodtak meg egy erdő szélén.

Abban a percben kis angyalok tűntek elő a fák mögül. Rózsás, pufók gyermekalakok, hátukon pici szárnyakkal, melyeknek segítségével repülhettek, ha akartak és járásukat könnyeddé tették. Nagyon fürgék voltak és jóval erősebbek, mint sem zsenge korukhoz és gyöngéd testükhöz képest gondolni lehetett volna.

Hoztak az utasoknak egy korsó friss vizet és gyümölcsöt, amit a jó ég tudja, hol szedtek.

Midőn a szent család folytatta útját, az angyalkák követték őket. Elvették Józseftől a kosarat és József hagyta. De a gyermeket Mária nem akarta rájuk bízni, hiába esengtek.

Amint leszállt az est, az angyalok puha mohából ágyat vetettek nekik egy nagy szikomorusfa tövén és egész éjjel virrasztottak álmuk fölött.

* * *

Végre Mária beléphetett názáreti otthonába. Ez az otthon népes kis utca fehér házacskája volt lapos tetővel, fedett tornáccal, mely Józsefnek műhelyül szolgált.

Az anygalkák most sem hagyták el őket és továbbra is ezerféle-képen igyekeztek magukat hasznossá tenni. Ha a gyermek sírt, édesen elringatták, más anygalkák pici hárfákon zenéltek neki és ha kellett, pólyácskáját egy szempillantás alatt felváltották. Mária regggelenkint felébredvén, a lakást már kitakarítva találta. Minden étkezés után az anygalkák gyorsan összeszedték az edényeket, átszaladtak velük a szomszéd kúthoz, ott elmosogatták és elrakták a pohárszékbe. Ha a Szűz mosáshoz készült, hatalmukba kerítették a ruhacsomót, felosztották maguk között, vigan elsulykolták a patakban, kiszárogatták a forró sziklákon és hazahordták. És ha Mária fonás-szövés közben el talált szunnyadni a nagy hőségtől, bevégezték munkáját anélkül, hogy föl-ébredteték volna.

Nem kevesebb figyelemmel voltak József iránt is. Kezeügyébe adogatták szerszámaikat, munka végeztével helyükre rakták azokat, rendbe tették a kisebb-nagyobb furókat, összeseperték a forgácsot, fűrészport és kifogástalanul kitakarították a műhelyt.

***

Mária azonban — túlon túl ki lévén szolgálva az anygalkáktól és nem maradván semmi tennivalója — unatkozni kezdett.

Mivelhogy pedig unatkozott, még többet imádkozott és imádság közben elmélkedett . . .

Egy reggel fölkelvén, látta, hogy az anygalkák megint seprik a lakást. Elvette tőlük a seprűt és úgy tett, mintha ki akarná kergetni őket. Az anygalkák szétfutottak. Ám délben, ebéd után, midőn le akarták szedni az asztalt, Mária megfricskázta az egyiknek pici ujjacszkáját, mire az egész csapat szétszaladt. De csakhamar megint visszalopakodtak. Éppen amint Mária nekiült a fonásnak, egyikük ki akarta venni kezéből az orsót. Mária megforgatta a levegőben az orsót, mint valami fegyvert és kergette a kis tolakodót egészen József műhelyéig. Egy óra múlva, mikor a gyermek mellett ülve varrogatott, észrevett két anygalkát, akik a bölcső alá bujva titokban ringatták azt. Mária fölkel, kihajszolta őket és oly hirtelen csapta be utánuk az ajtót, hogy az egyik anygalka szárnya csücskét becsípte az ajtóba. Az anygalka halk sikoltást hallatott. Mária kiszabadította, de mondá is neki:

— Ugy kell neked! Most majd megtanulod, hogyan avatkozzál bele oly dolgokba, amik nem tartoznak reád. Menj, mondd meg ezt társaidnak is és ne lássalak itt többé titeket!

***

— De hát miért üzöd el ezeket a helyes kis fickókat? — kérdezte József. — Hiszen oly nagy segítségünkre vannak!

— Éppen azért! — felelé Mária.

— Nem értem — mondotta József. — Minthogy fiad az Üdvözítő, csak természetes, hogy angyalok szolgáljanak neki és hogy anyjának is legyen valami haszna belőle.

— Ó, mily gyöngédtelen szavak, József! Nem tudod-e, hogy a Megváltó azért jött a világra, hogy szenvedjen az emberekkel és elviselje a kis gyermekek minden ajját-baját? Persze nekem kötelességem ezeket a szenvedéseket enyhíteni, amennyire tudom, minthogy anyja vagyok. De azt már nem akarom, hogy mások vegyék magukra a gondokat. Vajjon más anyák nem maguk ápolják-e csecsemőiket? Mily hitvány teremtés volnék én, ha kivonnám magamat az anyai gondok alól! Különbén is bizonyos vagyok abban, hogy gyermekem is jobb szereti, ha én magam gondozom őt, mint ezek a szárnyas mormoták. És azt is tudom, hogy sokkal jobban belekapcsolom magamat az ő megváltói akaratába, ha küszködöm, mint a többi anyák és teljesen elfogadom az emberi sorsot! Igen, én magam akarom pólyázni kis fiamat, magam akarom őt ringatni és altatni, magam akarom végezni a házi dolgokat, magam akarom fenni fonalamat és elmosogatni edényeimet és ruháinkat. És mivel ezek az apró-cseprő munkák nekem igaz örömeim, bizonyára nem számítanak nekem nagy érdekül; de mégis bűnös lennék, ha eltűrném, hogy angyalok végezzék azokat helyettem. Megértetted-e?

— Azt hiszem, megértettem, kedves leányom! — felelt József. — De hát ilyenformán én is mondjak le azokról a kis szolgálatokról, amiket nekem tesznek az angyalok?

— Világos, barátom!

— Pedig én azt hittem, hogyha már a Megváltó anyjának jegyese vagyok, ez jogot ad nekem némi kis előnyökre. Azonban neked okvetlenül igazad kell hogy legyen, mert te értelmesebb és bölcsebb vagy, mint én, habár te csak tizenötéves vagy, én pedig elmúltam hatvan.

***

Hát a következő éjjel, midőn a kis Jézus sírni kezdett és nem akart elaludni, hirtelen halk és végtelen édes zene hallatszott be az utcáról.

Mária kinyitá az ajtót és a hold fényében megpillantá az angyalokat, amint a ház fala mellé sorakozva kis hárfáikon zenéltek.

— Már megint itt vagytok? — szólta Mária. — Hátha az én fiam nem akar aludni? Hátha neki tetszik sírni és fogzása miatt szenvedni? Meg aztán nem vagyok-e itt én, az ő anyja? Menjetek, mert megharagszom!

Másnap aztán egész nap nem mutatkoztak. Ámde a következő reggel Mária meglátta őket, amint az udvaron a fügefa alatt ácsorogtak félénken, szégyenkezve és csöndesen sírdogálva. És így szólt hozzájuk:

— Kis angyalkáim, ti engem nagyon szigorúnak gondoltok, mert ti még nagyon kicsinyek vagytok ahhoz, hogy megértsétek ezt. De figyeljetek ide. Az öreg Szefera, aki itt lakik velünk szemben, inaszakadt. Kissé odább lakik a jó Ráchel, annak tizenkét gyermeke van és elég gondja van nevelésükkel. Meg aztán találtok Názáretben sok más szegény asszonyt is. Nos, ezeknek igazán elkelne a segítség a háztartásban, mosásban, gyermekek gondozásában. Hátha kedvére akartok cselekedni fiainak, menjetek azokhoz és bizonyosan nagyobb sikert arattok!

És látván, hogy orrocskájukat fintorgatják, hozzátette:

— Ha majd ő nagyobb lesz, talán meg fogom nektek engedni, hogy eljőjete vele játszani. De most tegyétek, amit mondtam.

***

És abban az esztendőben Názáret összes szegény asszonyait és betegeit láthatatlan szolgálk segítették gondjaikban és bajaikban és dolgaikban és az összes csecsemőket láthatatlan kezek ringatták (mert csak Mária és József számára voltak az angyalkák láthatók). És a csecsemők nem sírtak többé, kivéve a kis Jézust, aki szenvedni akart értünk.

Fordította: *Kertész Kálmán.*

KIS VERSEK.

*Ha bánt a bánat,
Szeretnék szárnyat,
Hogy hozzád szálljak.
Fejem öledbe hajtvá
Minden siralmat,
Mi bennem ég,
Kesergő dalba
Elzengenék.*

*— De, jaj, a távol
Fekete játyol!
Nem tépi át se könny, se vágy,
Mint szemfedő borul reád.*

*

*A naptól elszakadt a végső fényfonál.
A szél gyászindulót vezényel.
Az erdő távol halkán orgonál.
Az ég a földre omlik sűrű könnyezéssel,
Sóhajtó mély sötétbe vész el
A tarka szín és minden tárgy alakja.
Az élet arcát újra kifaragja
A vakhomály — —
Mélységgé tágul minden zug, üreg ...
Kilép belőlük és
Szívemre ül a rémület.*

Réz Gyula.

VECSEY FERENC.

(Arckép.)

ÉLŐKRŐL élők között nincs igazságos ítélet — figyelmeztet Széchenyi István. És mégis: ítélni kell, keresni kell az igazságot. Most százszorosan kötelességünk szellemi javaink számbavétele, most minden értékünkre ezerszeres gonddal kell vigyáznunk. Faji génuszunk világűrbe szórt csillagainak ragyogását állandóan figyelnünk kell, mert fényük s csillogásuk irányt mutat az idegennek betlehemi szalmán fekvő nemzetünk felé.

A művészet világhorizontjának térképpen egyik legtündöklőbb magyar név: Vecsey Ferenc. Két világrész minden országa ismeri és elismeri. Mi pedig büszkélkedve kiáltjuk:

— A legnagyobb magyar hegedűművész!

A «magyar» itt többet jelent, mint bármilyen fokozás, mert mindenki tudja, hogy a mi hegedűművészeink ma a legértékesebbek.

Közöttük is Vecsey Ferenc — az első!

Harmincnyéves és már rég zenetörténeti helyet biztosított magának. Lavotta, Csermák és Bihari nevével kezdődik a díszes sor, mely évtizedes megszakításokkal Reményi Edén keresztül Hubay Jenőig emelkedik s az ő ihletett pedagógusi keze nyomán Geyer Stefi, Linz Márta, Koncz János, Telmányi Emil, Szigeti József s főként Vecsey Ferenc nevével teljesedett be. Magyar lélek sír, jajong és álmodozik ezeknek a mestereknek játékában. Sztradváriusukból faji muzsikánk öröklött vonásait hallja ki a magyar fül. Bizonyára az idegent is leköti ez a megvesztegető kvalitás, mint ahogy a hegedűművészet kezdő korszakában másfél évszázadig az olasz hegedűsök játékának ízére szomjazott a világ.

Magyar hegedűhang! Hát van ilyen? Nem tudom boncolgatni, sem körülírni ezt a jelzőt, de érzem, hogy van és akinek megvan, aranyküllős kocsin szárgulldhat végig a világon.

A Vecsey Ferenc hegedűjével felkorbácsolt levegőben nem kavarog-e benne a szeszélyes alföldi szél, nem hallszik-e a darvak krúgása, a tilinkó egyszerű szava, a földet paskoló zápor ritmusa, a nádas rejtelmes zizzenése? A Tisza hőmpolygó hullámozása, a bölömbika sötét bűgása, az utolsó kócsag visító fűttye, a magyar falu tornyának estharangszava s a pacsirta reggeli éneke szól belőle titkon, — figyeljék meg! — akkor is, ha Bachot, Tartinit, Wieniavszkit, vagy Paganinit játszik.

Játékát elsősorban: *férfiás erő jellemzi*. Férfiasabb hegedűhangot soha sem hallottam. Öblös, harsonás, nemes.

Tónus nélkül nincs hegedűművészet. Ahány mester, annyiféle árnyalati különbség lehet a tónusokban. Érces, zengő, kemény; vagy meleg, puha, behízselgő. A hegedű elsősorban a líra hangszere. Vecsey: a férfiás líra mintaképe. Ebben Arany Jánossal rokon.

Tisztaság, átgondoltság és komolyság is — jellemzi játékát. Ezért elsősorban

Bach és Beethoven egyik leghivatottabb tolmácsolója. A zeneirodalom klasszikusait klasszikusabban játszani — nem lehet. De a romantikusoknak (Mendelssohn, Schubert, Brahms) is kiváló magyarázója. Abszolút stíliszta. Mintázni lehetne játékaról a különféle hegedűstílusokat.

A hegedű a legkényesebb hangszer. Hajszálnyi tévedés, a milliméter tizedrészenek távolságát kell az újjnak elhibáznia és a hang nyugtalan, sőt hánis. A legnagyobb ritkaság, hogy kétórás műsor alatt néhány kisiklás ne történék. Feljegyezték például, hogy Ernst és Lipinszki rendszerint egy kissé magasán intonált. Spohr egy versenyműben három-négy megcsuszamlásra ügyet sem vetett. Ysaye magam hallottam hamisan is játszani. Vecseyt tízéves korától figyelem. Soha, egyetlenegy bizonytalanabb hang sem zavarta játékát.

De mindez csak külsőség. Technika és rutin dolga. Vecsey játékának tisztasága alatt: plasztikusságot kell érteni. Olyan gondosan építi fel az ópuszokat, mint zseniális tervező a monumentális műremeket. Minden hatásvadászó, cifrázkodó külsőséget elvet s nagyvonalúságra törekszik, melynek keretén belül minden legkisebb frázisa, dallamíze, trillája, trillalánca, arpeggiója, spiccatója, saltatója a maga helyén áll és olyan súlyú magyarázója a főgondolatnak, amelyen helyzeti energiát a szerző szánt neki. Vecsey játékának plasztikussága: a zenei rézmetsző művészete, a miniatürfestő hajszálecsetje, a márványfaragó vésője s az építész kötömb-kolosszusa.

Nemcsak a tökéletesség tiszta, de az *eszményi szép* hang is jellemzi játékát. Első gondja a legkifogástalanabb hangképzés, amit felülmúlhatatlan jobbkez technikájával ér el. Minden hangja él. Mindeniknek vére, húsa, idege van. A hangképzést a természettől ajándékba kapni, vagy tanítómestertől megtanulni nem lehet. Egy harmadik tényezőnek, a tapasztalat alapján álló utánzási ösztönnek műve. A hangképzés finomságát az előadóművészek valamennyien az énekestől lesik el. Hasonló módon lopják meg egymást a hangszerek is. Zongorán orgonázunk, hárfát játszunk, a hegedűn fuvolat. Beriot említi, hogy a hangképzés puhaságára feleségének, Garcia Malibran asszonynak éneke tanította meg. Vecsey is nagyszerű utánzási ösztönének köszönheti hegedűje hódítóan «szép» hangját.

Néhány nagy elődjével s híres kortársával összevetve Vecseyt, — *ő ma a legtökéletesebb hegedűs. Szebben hegedülni* — talán lehet, de *jobban*: nem. Nagy mesterének, Joachimnak epikai szélessége és tárgyilagossága, Wieniavszki sokszínű beszéde, Burmester hódító dalolása, Hubay lírai ereje, Ysaye előkelő dialektikája, Wilhelmj érdekfeszítő hűvössége, Kubelik boszorkányos virtuóztása, sőt néha Sarasate kitörő és elragadó indulata is megtalálható játékában.

Az elmúlt hetekben a világhegedűsök egész sora járt nálunk. Manen Juon, Hubermann, Kreisler és Mischa Elman. Kézenfekvő a párhuzam. A spanyol állam Sztradviváruszának bírlalója, Manen Juon, inkább virtuóz, mint poéta. Szellemes és izléses. Pianisszimói és trillái megcsodálhatók. Ujjai nyomán lebeg, repked, csattog, zeng, zúg, süvölt a színes trillatömeg s pianisszimói alatt a szívdobogás hallszik. — Vecsey ezt is tudja, de nem hangsúlyozza.

Kreisler Frigyes megnyugtató, kellemes játékos. Egyetlen célja a gyönyörködtetés. Ragyogóan szellemes hegedűátírataival, melyek értékre valósgos kompozíciók, felülmúlja Vecseyt, a komponistát. De Vecsey alig tíz kompozíciójával nem is pályázik az alkotó babéjára. Ő elsősorban és teljesen *hegedűember*. Hegedűjén teremt. Kreisler hegedűjének ír. Vecsey az egész irodalomban szuverén ura.

Mischa Elman és nevesebb társa, Heifetz Jása — amerikai hegedű-

masinák. Egyetlen ponton sem mérkőzhetnek Vecseyvel. Ellenben Hubermann : nagy vetélytárs. Gazdag lélek, mint Vecsey. Játékának legjellegzetesebb tulajdonsága : érzelmeinek öntudatlansága. Vecsey érzéseiben és érzelmeiben öntudatos. Mindig mérlegel és gondolkozik. Hubermann játékában a hangulat, a szenvedély önmagától fejlődik ki. Vecsey előre megfontoltan közli belső világát. Hubermann harmatosan érzékeny. Vecsey mindig katedráról beszél és egy pillanatra sem feledkezik meg önmagáról. Melyik a helyesebb, melyik tulajdonság az értékesebb? Az előadóművészet «dideroti paradoxonját» még nem döntötte el az esztétika.

Szólhatnánk még talán valamit Vecsey technikájáról. Mondják, hogy hegedűn a jobbkez : a szív, a balkéz az : ész. Vecseynél mindkettő annyira tökéletes, hogy egyiket a másik előnyére nem dicsérhetjük s hátrányára nem kifogásolhatjuk. Balkeze gyorsabb, mint a gondolat s a jobbjá hajlékony, mint a nemes acél.

***

Vecsey nyulánk, megnyerő, elegáns fellépésű. Izmos, valami huszártiszti «snájdig» vonás van a lényében. Vonóját játék előtt úgy tartja jobbjobban, mintha a hatvágásra készülne. Nem a feminin művészek gyakori fajtájából való. Férfias, határozott és öntudatos. Sötét szeméből sugárzik az értelem s egész lényéből tetterő és intelligencia árad. Szénfekete, oldalrafésült, rövid haját és kis bajuszt visel. Olyan, mintha a diéták idején élt úri familiák családi képéből lépne ki. A tipikus magyar «úrfi». Ha nem frakkban, hanem fekete magyar ünneplőben látnánk, mindenki jurátusnak tartaná. Arisztokratikus hajlamú. Minden művész arisztokrata — belsőleg. De ő külsőségekben is az. Származása révén megvan hozzá a joga (most családjának bárói ága adoptálta s így bárói rangra emelkedett).

1893 március 23-án, Budapesten született. A muzsika iránti rajongását szüleitől örökölte. Édesanyja, Szentkirályi Margit, kiváló zongorázó. Atyja, Vecsey Lajos, kitűnően képzett hegedűs. Hivatala mellett minden szabadidejét a muzsikának szentelte. A kis «Frenki» már gyermekszobájában hallotta Bach, Mozart és Beethoven zenéjét. Gyermekfüllel élvezte szülei kamarazenélésének gyönyörűségeit. Mikor édesapja az öt éves fiúcska rendkívüli zenei képességeit észrevette, tanítani kezdte. A hegedülés alapismeretét édesapjától kapta. Kilencéves korában atyja bemutatta Hubay Jenőnek, aki tanítványává fogadta s *egy év alatt* (csodálatos eredmény!) mint kész művészt bocsátotta a nyilvánosság elé. 1903 december elején lépett fel először. Tízéves volt és nem mult el tízéves, mire a külföld is megtanulta nevét. A csodagyermekség minden sikerét, fényét és babérját learatta, akárcsak Mozart vagy Spohr. Berlinben az ősz Joachim mester vette szeretettel gondjaiba. Évekig folyt a tanulás, közben egy-egy koncert és a gyermek ifjává serdült. A csodagyermekből — ami ritkaság — harmónikus lelkű művész vált. A korán kelt ösztönök korai virágzása nála nem a véget jelentette, hanem a kezdetet. Benne a művész együtt nőtt a fizikummal.

Sztradváriuszával többször bejárta Európát, Észak- és Délamerikát. Mindenütt diadal. Nem volt egyetlen fellépte, amely mellett közömbösen mentek volna el az emberek. Híre a szél gyorsaságával vitte nevét országról-országra és óceánontúlra.

Művészi pályája a kivételes nagyságok zökkenés nélkül való virágos útja. Tizenöt év óta itthon csak vendég. Családi körülményei Olaszországhoz

kötik. Három évvel ezelőtt feleségül vette Baldeschi Giulietta grófnőt, akinek perugiai birtokán élt. Most Velencében, a híres Palazzo Giustiniani az otthonuk.

Vecsey Ferenc az utóbbi tíz évben külföldi körútjai miatt csak két alkalommal hangversenyezett itthon. Két évvel ezelőtt és most. Budapesten és az ország nagyobb városaiban összesen huszonöt koncertet tartott. «Nem azért, hogy dicsőséget, még kevésbbé, hogy pénzt keressen, hanem hogy dicsősége fényét ránk vesse most, mikor oly szerencsétlenek vagyunk és hogy jót cselekedjék azokkal a magyarokkal, akik segítségére szorulnak».

(Jó tíz éve legelső könyvemben Vecsey Ferencet másként értékeltem. Lelkiismeretes kritikus ítéleteit idők múltán revideálja. Írásom ennek eredménye.)

Papp Viktor.

ÉVSZÁZADOS TARTOZÁS.

*Most már tudom! . . .
Ez éjszaka a tilkok fátyla
Láthatlan lebbenéssel porba hullt . . .
Hogy akkor este kéz a kézben álltunk
És újjaidból láz szökölt kezembe:
Megnyílt az oldhatatlan ősi rejtély
S az ej csöndjében felvonult a mult.*

*Te voltál hát, kiért a bástya mellett —
Borostyán indás erkélyed tövében —
Szirokkós alkony félhomálya-födten
Élet-halálra harcot vívtam én!*

*Te voltál hát, ki őrzöngő sikollyal
Vérrel borított testemhez rohantál
S reám borulva, ajkad rátapasztva
Szíven döfött halálos, mély sebemre
Vadul zilált hajaddal eltakartál
S a körmeiddel hőmelledbe martál . . .*

*Bástyák kövére omlott ifjú vérem
Bíborlik most is ajkaid ivén,
Sötét multam lobog a két szemedben,
Szörnyű halálom él az életedben —
És nem pihentünk még egymás szívént!*

*Érted volt mindez!? Most hát itt vagyok!
Sikoltásod két századéve hallom,
A csókodat két századéve várom,
A mult üzen: a bajnok visszatért!
Eljött — a vívott harcért, bús halálért,
A vérbe fűll, vad éjtszakáért
Szerelmedtől kívánni most babért!*

Tichy Kálmán.

AZ ARANYBETŰS SZÜRKE KŐ.

GÉZA alapján véve nem nagyon emlékezett az apjára. Amint rá gondolt, megjelent előtte egy mélységesen kék szempár, amely csillogó üvegű, acélkeretes nagy pápaszem mögül szomorúan és mégis nagyon barátságosan nézett a világba. A pápaszemet néhány erőteljes, markáns vonás fogta körül, két mély ránc, amelyek a szája széléhez futottak le valahonnan fönről és egy rövidrenyírott, kis angol bajuszt, de Géza néha nem tudta, hogy ezek a vonások valóban az életből vannak-e a fejében, vagy csak arról a ceruzarajzról, amely sötétbarna keretbe foglalva, a hálószobában lógott a falon és amelyről tudta, hogy egy nagybeteg festő rajzolta, aki már igen régen meghalt. Határozottan emlékezett azonban egy hanyagul csokorakötött, fehér pettyes kék nyakkendőre és a bozontos, nagy hajra, amelyet sokat tépáztak ők négyen gyerekek. Ezután csak egy csomó szagatott, bizonytalan kép következett, amelyre egyszer csak mintha lezuhant volna egy sűrű, sötét függöny és azzal vége volt mindennek.

A szagatott képek közül a legrégebbi egy ködös, félhomályos téli délután emlékéhez tapadt, amikor a kis Gézára ráadták a prémgalléros nagykabátját, meg a lapostetejű sapkáját. Az apja kék szemei ragyogtak, amikor végignézett rajta és furcsán ellágyult hangon mondta: a muszka cár kocsisa. A cselédleány állott mellette, valami nagykendőbe csavarva és az ő kezét fogva indultak. Egy levelet vittek magukkal, vastag, nagy borítékban, Géza apja sokáig magyarázta, hogy hová vigyék és kinek adják és hogy tíz forintot kapnak érte, amire nagyon vigyázni kell. Először a leány kezébe adták a levelet, a kis Géza azonban soká könyörgött, hogy ő akarja vinni és nagyon boldog és büszke volt, mikor a vastag kesztyűs kis öklébe szoríthatta. A többiről már csak annyit tudott, hogy egyszer csak ijedtek és izgatottak lettek és föl-alá szaladgálva keresték a sötét utcán a levelet. Még később már ott állt az apja előtt a muszka cár kis kocsisa, sápadtan és remegő ajkakkal, az apja azonban nem szólt semmit, csak nagyon szomorúan nézett rá, azután elfordult, átment a másik szobába és csöndesen betette maga után az ajtót.

A későbbi időkből Géza egy nagy szobára emlékezett, amelyben sok könyv volt és egy nagy íróasztal, az asztalon zöldernyős lámpa. Azért ment be a szobába, mert bujócskát játszottak és ott akart elbújni. Az apja egyik lábát a másikon keresztülvetve ült az asztal előtt, egészen ráhajolt egy csomó fehér papírra. Először szinte riadtan kapta fel a

fejét, mikor Géza az ajtót kinyitotta és a homlokát ráncolta, később mégis körülnézett a szobában és azt tanácsolta Gézának, hogy bújjon be a papírkosárba. A gyerekek sokáig keresgéltek odakinn, végre mind betörték a nagy szobába. Géza a papírkosár szalmafonásának résein át látta, hogy az apja tovább is nagy komolyan üldögél az írásai előtt, úgy tesz, mintha írna és egyáltalán nem törődne a gyerekekkel, de a szemüvege fölött egyszer-egyszer rájuk néz és gyorsan megint lekapja a fejét, azután soká hangosan kacagott, mikor Gézát megtalálták a papírkosárban és egy nagy megrohanással szerencsésen ki is borították a földre.

Emlékezett azután egy másik napra, amikor az apja mindjárt ebéd után elfoglalta az ebédlőben a nagy kanapét és az anyjuk őket hívta segítségül ellene. Nagy sikoltozás volt, kavargás és lárma, mindahányan nekiestek a nagy embernek, aki a kanapén feküdt, félkezével a támlába kapaszkodott, a másikkal meg őket taszigálta el magától, de addig rángatták, cibálták kezét-lábát, míg le nem fordult a földre. Úgy kacagott, hogy jó darabig nem is tudott felkelni, de végül mégis feltápászkodott, levette a szemüvegét, a két ujjá közé fogva megtörölte egy sárga szarvasbőrdarabbal és fejcsóválva mondta:

— Adta sok zshiványa, mind ellenem jönnek.

Egy körte-história is el volt raktározva valahol Géza emlékei között. Arról volt szó, hogy ki harapott bele egy bizonyos körtébe, amelyet érintetlenül kellett volna hazahozni valahonnan, ki tudja már honnan. Géza tagadta a dolgot, ami azonban hamarosan rábizonyult. Az apja ekkor megfordította, hátulról jól belerúgott és a sarokba lökte, ahol Géza szótlanul, nagy elkeseredéssel a szívében áldogált. Később jelentkezett a nagyobbik kislány és bevallotta, hogy ő harapott bele a körtébe. Az apja ekkor előhívta Gézát a sarokból, az egész család nagy nyilvánossága előtt kezet adott neki és bocsánatot kért az igazságtalan erőszakért. Gézának később mindig úgy rémlett, hogy tulajdonképen mégis ő volt az igazi tettes és a kislány csak a bátyja szenvedésein megindulva, vállalta helyette a felelősséget. Még sem tudta elfelejteni soha, hogy milyen megenyhülten, büszkén, de szeretetre kész megbocsájtással a szívében állott ekkor az apja előtt. Ettől a perctől kezdve tisztában volt azzal, hogy az apja nagyon igazságos ember, aki az igazságot mindennél többre becsüli.

Egy sötét estére is emlékezett Géza, tudta, hogy az anyja a többi gyerekekkel valahol vidéken volt akkor nap és ő az apjával hosszú utazás után villamosról szállt le valami messzi vidéken. Ide-oda járkáltak mindenféle utcákon és kerestek valamit. Végre az apja odaállította őt egy oszlophoz, ő maga meg odább ment egy pár lépéssel, valami villamosremiz kapujához és megkérdezett egy ott áldogáló öreg kalauzt, hogy melyik itt a Nefelejts-utca. Halkan kérdezte, hogy a gyerek ne hallja, Géza azonban mégis meghallotta. Ebből mindjárt rájött, hogy Jány bácsiékhoz mennek és ennek nagyon örült. Nemsokára ott is voltak és

csodálatosan szép volt minden. Jány néni kedves, szép asszony volt, a fejét mindig egy kicsit lehajtotta, mintha nem bírná jól az aranyfényű, szőke hajtömeget, amely a fejét nyomta. Nem simult hozzá az urához, a kezéhez sem ért hozzá és mégis olyan meghitten, gyöngéden tudott mellette ülni, hogy aki látta őket, azt valami jóleső, meghatott érzés fogta el. Mind a ketten szemmel láthatólag szerették Géza apját. Előzékenyek voltak hozzá és akármit mondott, mindig kíváncsian, figyelmesen néztek rá. Jó vacsora volt és utána bort ittak. Géza is kapott egy kicsit egy pohár fenekén, a nagyok pedig minduntalan koccintottak és virágos jókedvük volt. Géza apjának csillogott a szeme és folyton beszélt, mindenféle csodálatos és érdekes dolgokat mondott el, miközben mindannyian áhitatosan figyeltek rá. A többi közt elmondott egy hosszú történetet, amelyben arról volt szó, hogy kocsin mentek fölfelé valami magas hegy oldalán és egyszer csak legördült rájuk a tetőről egy nagy szikla. A kocsiban asszonyok és gyerekek ültek, akik sikoltoztak, a kocsis pedig mozdulni sem tudott a bakon, úgy megdermedt a rémülettől, Géza apja azonban odaugrott és félrerántotta a lovakat, a szikla eldübörgött mellette és végigsurotta a mellét, de nem lett semmi baj, a koci megmenekült. A bácsi és a néni hol megdöbbenve, hol pedig megkönynyebbülve hallgatták az elbeszélést, Géza pedig nagyon büszke volt, hogy neki ilyen erős és bátor apja van.

Sokszor látta az apját nagyon elegánsnak, fekete ruhában, vakító fehér ingmellel, amelyben fényes kis gombok csillogtak, az anyjuk ilyenkor színes selyemruhában állott mellette. Ezek az alakok mintha valami ide-oda terjengő, szürke ködtengerből váltak volna ki egy-egy időre, az álom tengeréből. Mikor az apjuk így jött eléjük, vagy késő este volt már, amikor ők félig már aludtak, vagy sötét éjtszaka, esetleg szürkülő hajnal, amikor egyszerre csak ott állt apa a gyerekszobában és ők egymásután ültek fel a kis ágyakban. Néha nagy hancurozás, újjongás következett ilyenkor, az apjuk sorra járta az ágyakat és ölegette a gyerekeket, ők meg kacagva tépték a haját és könyörögtek, hogy vegye a hátára őket. A lármának rendszeren az anyjuk vetett véget, aki kikergette a szobából az urát, a gyerekeket meg lefektette. Amint azután az apjuk kiment, lázas sietséggel forgatták fel a párnájukat és keresték a «valamit». A «valami» csokoládé volt, tortaszelet, vagy malagaszőlő és mandula kis dobozokban, amilyeneket a kucséberék kosaraiban látni és a gyerekek sohasem tudtak rájönni, hogy az apjuk mikor lopja oda a «valamit» párnájuk alá. Géza sokszor elhatározta, hogy nagyon fog vigyázni és nem lesz álmos, néha hirtelen benyúlt a párnája alá még akkor, mikor az apja benn volt a szobában, de sohasem volt ott semmi. Mindig csak akkor lehetett megtalálni a «valamit», mikor már otthagyták őket, aminek azután álmittasan dülöngélve, csámcsogva estek neki a gyerekek.

Később szomorú idők jöttek. Hosszú-hosszú hónapok, amikor apa nem volt otthon és amikor leveleket kellett neki írni, vagy legalább egy

pár sort, az anyjuk leveléhez. Ez kemény és unalmas munka volt. Géza a megszólítást is csak hosszas megfontolás után írta le, rendesen ilyenformán :

— Édes jó apám ! Hogy vagy? Én jól vagyok.

Ezután nagy tollszár-rágás következett. Géza a homlokát ráncolta, arcát-kezét bemázolta tintával és meg volt győződve arról, hogy most erősen gondolkozik, de nem jut eszébe semmi. A levél többnyire ilyen módon fejlődött tovább :

— Most új lányunk van, akit Marinak hívnak és nagyon púpos. Dezsőnek azt mondták az iskolában, hogy úgy ír, mint egy malac. Más ujság nincs, ölel, csókol szerető fiad Géza.

Ezután rendesen egész napra megmaradt valami nyomasztó érzés, hogy apa örül ugyan a levélnek, de mégis egészen mást szeretne, olyant, amit a zsebében hordozhat egy pár napig és végigmutogathat mindenkinek ott messze, ahol van és elkérdezgetheti : mit szól a kisfiam leveléhez? Úgy-e nagyszerű?

Arra is emlékezett Géza, mikor elutazott az apjához és nagyon sokáig, egész éjszaka ült a vonaton. Ott egy nagy, nagy víz partján sétáltak, hatalmas sziklák között, amelyeket fehértarajos, zúgó hullámok csapkodtak. A hullámok fölött fehér madarak keringtek, amelyeknek apa száraz kétszersültet és mandulás süteményt dobált a zsebéből. A madarak sebesen lecsaptak a vízre és egy pillanat alatt megint magasra repültek. Apja azután egyszer odaállította Gézát egy szikla mellé, rászolt, hogy várjon egy percig, ő pedig elment egy kicsit tovább ; Géza azonban utánament és látta, hogy cigarettázik. Mikor a gyerek odaállt elé, megrezzent, először úgy tett, mintha haragudna és a homlokát ráncolta, de azután gyorsan bedobta a vízbe az égő cigarettát és csak nyugtalannak, egy kicsit zavartnak látszott. Egymás kezét fogva mentek hazafelé. A szálloda előtt az apja azt mondta, hogy anya előtt nem kell beszélni a cigarettáról, Géza azonban mégis elmondta a dolgot, amire anyja keservesen sírni kezdett és heves hangon szemrehányásokat tett apának, aki egy szót sem szólt, de olyan szomorúan nézett Gézára, hogy a gyerek nagyon elpirult és izgalmában ő is sírva fakadt.

Később megint otthon látta az apját. Az előszoba ajtóban állott, Géza mindig élénken emlékezett a télikabátja hosszúsíkos plüssbélésére, amint kitérta a karját és ők szörnyű dobogással rohantak felé. Az apjuk lehajolva ölelte magához egyszerre mind a négyet és előre-hátra ringatva őket a karjában, akadozó hangon beszélt hozzájuk.

— Én drágaságaim. Kicsi gyerekeim.

Géza az apja melléhez simult, nagyon boldog volt és mégis majdnem sírva fakadt. A toroka elszorult és nagyot dobbant a szíve, mert egész lelkével azt érezte, hogy az apja nagyon-nagyon jó ember és nincs benne semmi más, csak jóság.

Ezután fehér kórházi szobában látta az apját, aki bágyadtan támaszkodott egy csomó párnára és a keze, amely a takarón feküdt,

megdöbbenően sovány volt és fehér. Azután megint mind fenn voltak a hegyen, ahol egy nagy kert közepén álló emeletes házban laktak. A csúnya tótnevű háziúr naphosszat ott könyökölt az emeleti ablakban, hosszúszerű pipáját szívta és reggeltől-estig utánuk kiáltozott, mikor a zöldrefestett, kétkerekű postakocsijukat akarták húzgálni a kertben, vagy a láncrakötött nagy kutyának, a Szultánnak akartak csontot vinni. A kutya nagyon barátságos volt, nyilvánvalóan örült a gyerekeknek, a farkát csóválta és a kezüket nyalta, ha odamentek hozzá. A kis Dezsőnek egyszer a vállára is feltette a lábát, a csontra pedig szemmel láthatólag nagy szüksége volt, mert olyan sovány volt szegény, hogy minden bordáját meg lehetett számolni és a gyerekek nem győzték sajnálni ezért. Apa is ott volt a házban, de a gyerekek nem igen látták, néha napokig sem mehettek be hozzá, mert mindig fájt a feje.

Egyszer azután jött egy néni, távoli rokon, akit máskülönbén csak nagyon ritkán láttak, a két kislányt felöltöztették és a néni elvitte őket magával. A lányok nagyon hancúroztak, jókedvűek voltak és sokat kacagtak, mert megmondták nekik, hogy kocsin mennek be a városba és ott, valahol a néninél, vár rájuk egy szép hajasbaba. A fiúk irigykedve, kedvetlenül bámultak rájuk és sírtak, mikor a koci elindult velük. Azután jött az anyjuk, sápadtan, beesett szemekkel és a bátyja, aki fujtatva és zihálva törtetett utána, hangosan rákiáltott: vigyázz fiam! Uralkodj magadon a gyerekek előtt! — Kézenfogta a két fiút és bevitte őket az apjukhoz. Gézának rettentő nagyot dobbant a szíve. Az apja ágyban feküdt, borzasztó sovány volt és szemmel láthatólag nagyon gyöngé, Géza azonban nem ettől döbönt meg. A megdöbönt az az egészen furcsa, soha sem látott tekintet volt, amellyel Gézára nézett. A gyerek világosan érezte, hogy valami megmagyarázhatatlan, zsidbasztó rémület van ebben a pillantásban, ami teljesen érthetetlen volt, mert a szobában nem látott semmi ijesztőt. Géza azonban azt is érezte, hogy még valami más, a megfoghatatlantól különálló gond is van az apja pillantásában és ezt meg is értette akkor, mikor odavitték az ágyhoz, a homlokán érezte az apja száraz, kicserepesedett ajkait és hallotta az erőtlen, tompa hangját:

— Én Istenem. A gyerekeim.

Ez a nap nagyon lassan, nehezen múlt el. A ház tele volt emberekkel; folyton jöttek-mentek; rokonok, akikkel majd mindennap együtt voltak, távoli ismerősök, akiknek Géza a nevét sem tudta, odahajoltak az anyja fölé, aki hátradőlve ült egy nagy karosszékben, halkan beszéltek hozzá, azután Gézához mentek és olyan meghatott, dédelgető kifejezés volt az arcukban, amint ránéztek, hogy Géza mindinkább félni kezdett tőlük. Mikor azután kiszaladt előlük, az udvarra a furcsa tótnevű háziúr már várta a kapuban és azt kérdezte tőle, hogy miért nem hozza ki a postakocsit és miért nem játszik a kertben a kisöccsével. Később a kutyához is odavezette és jóindulatúan mosolyogva engedte, hogy Géza megsimogassa a leláncolt állat bozontos fejét.

Este sokan ültek a kertben, a nagy kerek asztal körül. Az asztal közepén üveg-szélfogókkal körülvett gyertyák lobogtak és szürke bogarak röpködtek a lángok felett, álmosítóan tétova ide-oda vibrálás-sal. Az asztalt megterítették és mindenféle hideg ételt hoztak, az emberek egymást kínálgatták, itt-ott csörömpöltek is az evőeszközök, de Géza látta, hogy alig eszik valaki egy falatot is. Ő sem tudott enni. Izgatott volt és elhatározta, hogy nem fekszik le egész éjjel, de mégis egy-kettőre úgy elálmosodott, hogy sietve bement a házba és lefeküdt, el is aludt rögtön. Egy éles, erős sikoltásra ébredt fel éjtszaka. Rögtön megismerte az anyja hangját. Kiugrott az ágyból és beszaladt a másik szobába, ahol egy csomó izgatottan kapkodó, szemmelláthatólag céltalanul fel-alá szaladgáló ember közé került. Kinyitotta a következő ajtót is és bement az apja szobájába, az apját azonban már nem látta sehol. Fehér lepedőbe burkolva valami mozdulatlan, merev test feküdt csak az ágyon. Géza egy pillanatig rémülten bámult rá, de azután sietve hozzáugrott a nagybátyja, aki olyan izgatott volt, hogy szinte haragosnak látszott, a karjára kapta és kivitte a szobából. Ezzel legördült a függöny és mindennek vége volt.

Géza sohasem láthatta többé az apját és egészen jól megértette, hogy ez nem is lehet máskép. A nyomaival, az emlékével mégis nap-nap után találkozott. Az anyjuktól, akit ezentúl mindig fekete ruhában láttak, mindennap hallottak róla egy-egy szót, egy intést, amire mind egyszerre elcsendesedtek. Géza előtt egyre teljesebb lett a kép, amely hiányosan, elmosódva maradt meg a lelkében.

Az iskolai bizonyítványát anyja fejcsóválva nézte végig, azután nagyot sóhajtott:

— Szegény apád, ha látná, bizony el lenne keseredve. Hiszen jó, ne légy első tanuló, senki sem kívánja, de ennyire még sem szabad elhagynod magad. A te apád fiának nem lehet hármasa a magyar nyelvöl.

Géza elpirult és nagyot nyelt. Ez a magyar nyelv-történet őt is bántotta, habár igazságtalannak tartotta a hármast. Büntudatában féltékeny kérdezte:

— Apa jól tanult?

— Ó! — Anyjának felragyogott a szeme. — Kolozsvarott az öreg professzorok még ma is emlegetik. Első diákja volt a kollégiumnak mind a nyolc osztályon át.

Géza erősen elhatározta, hogy ezentúl méltó lesz az apjához és tanulni fog. Egy darabig neki is feküdt a könyveknek, a legközelebbi bizonyítványa erősen megjavult, utána azonban mindjárt lanyhulni kezdett és egy-kettőre megint megjelentek a hármások. Géza ugyanis időközben rájött arra, hogy úgyis hiába, nem lehet első diák az intézetben mind a nyolc osztályon át.

Anyja legjobban akkor haragudott, amikor kiderült, hogy Géza valamiről nem mondott igazat.

— Eredj a szemem elől — kiáltotta olyan haraggal, amit Géza

föltétlenül túlzottnak talált. — Apád, ha itt volna még, talán agyon is ütne. Ő sohasem ejtett ki a száján hazug szót és szegény azt hitte, hogy te is olyan leszel.

Géza az apjára vonatkozólag ezt egész természetesnek tartotta és ezért még gondolatban sem foglalkozott tovább a dologgal. Néha azonban egészen új perspektívák is nyíltak meg előtte, így például akkor, amikor a legkisebbik húga, az a kis tökmag, aki még alig látszott ki a földből, nagy mérgében toporzékolva támadt a cselédre és ezért hosszú erkölcsi prédikációt kellett végighallgatnia.

— Majd adok én neked, haszontalan méregzsák, te. Ha még egyszer ilyet hallok, rögtön behozatom a konyhából a porlót. Hogy mersz a lánnyal gorombáskodni? A cseléd szegény lány, aki kenyérért dolgozik, azt nem szabad bántani, inkább jónak kell lenni hozzá. Mikor hallottad, hogy apád gorombán szólt a lányhoz? Apád, ha a cseléddel beszélt, sohasem kezdte máskép, mint hogy : kérem szépen. A szegényekhez jó volt, a nagyokkal szemben büszke — és ha nem akartok hitvány emberek lenni, ti is olyanok legyetek.

Apa mindennap megjelent, hogy valamiben példát mutasson, hogy valamiben egészen más legyen, mint a többi hétköznapi emberek. Apa bőkezű gavallér volt, Géza viszont még a törött autóját sem akarta a kis öccsének adni, pedig teljes két hétig járt utána az autóért szívós kitartással. Apának sokszor csak egy ruhája volt, de az mindig olyan volt, mintha skatulyából vették volna ki, Dezső pedig az ujdonatúj bársonyruhájában bemászik az ágy alá. Géza számtalanszor elhatározta, hogy megváltozik és olyan lesz, mint az apja, de egy-két napnál sohasem bírta tovább. Magától jött rá arra, hogy az apja erős volt, mint a szikla, ő pedig gyenge és ingatag. Meg sem lepődött tehát, mikor hamarosan újra hallotta az anyja szomorú hangját : apád ezt nem tette volna. Mind messze-messze elmaradtak apától és ez szinte természetesnek látszott. Apát nem lehetett összehasonlítani velük gyerekekkel, vagy másokkal. Apa, az egészen más volt. Apa : egyértelmű volt a helyessel és a jóval ; apa mindinkább túlnőtt a rendes fogalmakon. Apa lassankint kisiklott a tények világából, úgyszólván legendává alakult át.

A legenda a két kislánytól származott, akik meglehetősen elkülönült életet éltek a gyerekszoba egyik sarkában egy alvóbaba, egy babakocsi és egy csomó apró bádagedény között. A fiúknak eszükbe sem jutott volna ilyesmi. Ők már nagyobbak voltak, halottak napján kint is voltak a temetőben, ahol rengeteg ember nyüzsgött, minden zug tele volt piros, fehér és kék őszirózsákkal és lobogó gyertyákkal. Sokáig üldögéltek egy nagy szürke kövön, amelyre az apjuk neve volt rávésve arany betűkkel, egészen világos volt, hogy apa ott fekszik a kő alatt és nem fog felkelni többé. A kislányok azonban ezt nem tudták és nem értett meg mindent Dezső sem, mert nagyon furcsa dolgokat kérdeztetett otthon, míg a bátyja a «Hazánk története» című vastag könyvet szerette volna olvasni.

— Te Géza, — kezdte alázatosan, a hangjával kérve elnézést a zavarásért. — Te ott voltál, mikor apa meghalt?

A nagyobbik kelletlenül nézett fel a könyvből.

— Ott.

— És én nem voltam ott?

— Te is ott voltál. Csak a lányok nem voltak otthon.

— Érdekes. Igazán ott voltam? — A kicsi elgondolkozott és borúsán csóválta a fejét. — De nagyon kicsi voltam még akkor, úgy-e?

— Hát persze. Kicsi voltál.

— Mert nem is emlékszem semmire, nem emlékszem egyáltalán. És milyen kár, hogy nem voltam nagyobb.

— No. Miért?

— Mert akkor nem engedtem volna. — A kicsi titokzatosan halkította a hangját. — Akkor apa nem halt volna meg.

A nagyobbik a homlokát ráncolta. Ő tudta, hogy nem lehetett semmit sem csinálni, hiába volt ott ő is, az anyja is, meg egy csomó okos, nagy ember, akiknek aranykeretes pápaszemük volt és doktorok voltak. Az öccse megjegyzéséről úgy ítélte, hogy nem komoly beszéd és nem is érdemes vele vitatkozni, csak legyintett hát a kezével és megint belenézett a könyvbe. A nagyobbik leány azonban hirtelen letette a babáját és komoly arccal fordult a fiúk felé :

— Apa nem halt meg — mondta az erős meggyőződés hangján. A kisebbik először elbáméskodott, azután ő is megerősítette a néni állítását. — Nem halt meg.

— Géza, hallod ezt? — fordult a nagyfiúhoz a kisebbik, miután elsőnek szemelláthatólag nem akart véleményt nyilvánítani az ügyről. Géza bosszúsán hagyta abba megint az olvasást és rájuk mordult :

— Eh, számárság. Minek találtok ki ilyeneket.

— Nem számárság! — kiáltott sértődötten a kislány. — Igaz. Csak azt hitték, hogy meghalt, de ő felkelt és elment valahová messzire, de egyszer csak visszajön hozzánk és megint itt lesz velünk. Paula néni is mondta és igaz.

— Igaz, én hajottam — erősködött a kisebbik is. — Paula néni mondta.

Géza mosolygott és leintette őket :

— Bolond beszéd. Paula néni ilyet nem mondott soha.

— De mondta — mokaeszkodott a kislány. — Mert ők nyáron nem voltak itthon, messze voltak utazni, Borcsa is velük volt, meg a többi gyerekek. Akkor egyszer hajón utaztak egy nagy vizen és a korlát-nál ott állt egy ember, aki nagyon hasonlított apára és az volt apa. Nagyon szomorúan nézett Paula néni-re és ő oda akart menni hozzá, hogy beszéljen vele, de egyszerre csak eltűnt és nem volt már ott és az volt apa.

— Igen — mondta a legkisebbik, Dezső pedig tanácstalanul nézett egyikről a másikra.

— Szamárság, — dörmögött Géza, de azért még egyszer átgondolta

magában a dolgokat. Eszébe jutott a nagy kocsi, amely dőcögve rázza őket végig egy igen hosszú úton s amelyben az anyjuk egyszer csak hirtelen felült és a fekete fátyol mögül rájuk bámult.

— Mondjátok, biztos az, hogy meghalt? — kérdezte nagyon bizonytalan hangon. A bátyja felelt neki jóakaratulag keményen és erélyesen. — Ne beszélj örültségeket. Persze, hogy biztos. — Ez nagyon meggyőzően hangzott, anya rögtön vissza is dőlt a kocsi sarkába, de a dolog mégis figyelemreméltó volt, mert azt mutatta, hogy anyjuknak is voltak kétségei. Az öccse pedig hirtelen felugrott és nagy lelkesedéssel kezdett újjongani :

— Te Géza, igaz ! Én tudom és láttam is, most már emlékszem, hogy láttam ! Az Andrassy-úton mentem és ő ott állt egy omnibuszon, hátul, a lépcső mellett. Nagyon futottam utána és ő integetett a kezével, látszott, hogy szeretne leugrani hozzám, de még sem ugrott le és azután egyszerre csak elmaradtam tőle, mert nem bírtam futni tovább. De ő volt és megismert engem, integetett a kezével.

A kislányok meglegedetten helyeseltek. Igaz, apa nem halt meg. Géza megzavarodott. Alapjában véve tudta, hogy mindez csak üres beszéd, nem is kellene törődni velük és erősen bosszankodott azért, hogy mégis kételkedik. De hiába, egyszerre mintha ő is látta volna azt az omnibuszt, az apját, amint integet felé és már nem tudta biztosan, hogy csakugyan látott-e valamit, vagy az egész csak álom, amit nem is ő álmodott talán. Az álom azonban mindig élénkebb lett, mindig jobban összekeveredett a valósággal és míg a kicsik között teljes erővel élt a legenda, Géza bizonytalanul, önmagával elégedetlenkedve ugyan, de mégis utánuk botorkált.

A legenda hamarosan megint elenyészett, de mindig megmaradt valami alig érezhető utóíze. Apa ezután sem vesztett a jelentőségéből. Ellenkezőleg : újból megnövekedett, apa lett az egyetlen megbízható útmutató, feltétlen értékmérő a világ dolgai között, amelyek közé Géza lassanként bebotorkált. Apa mindenekelőtt két részre osztotta az összes élő embereket. Voltak olyanok, akik ismerték apát, ezek felé nyomban négy érdeklődő tekintet fordult és leste minden mozdulatukat. Voltak azután olyanok, akik nem ismerték apát, ezek unalmas, jelentéktelen emberek voltak, akiktől jó volt minél előbb szabadulni. Akadtak néha olyanok is, akik ravaszkodtak és megpróbálták az őket megillető helyről előbbre surranni. — Oh, milyen jó barátom volt, — mondogatták ezek, — de sokat beszélgettünk együtt erről is, amarról is. — Anya ezeket rendesen kíméletlenül leleplezte. — Barátja volt ! — mondta és gúnyosan legyintett. — Még csak szóba sem állt vele soha. Mindig mászkáltak körülötte hárman-négyen ilyen ifjú haszontalanok, de ő rájuk sem nézett. Neki csak két-három barátja volt, akiket igazán becsült, mert okos és nagyszívú emberek voltak. Apátok finom ember volt, megválogatta, hogy kivel fog kezét. — Az ilyen settenkedőket persze mindjárt visszaállították az őket megillető helyre,

a távoli ismerősök közé, vagy még valamivel hátrább, mert hiszen arra is méltatlanok voltak.

Egészen tökéletes tekintély volt apa mindenben, ami valami kapcsolatban állott az irodalommal. — Tehetséges ember, apád is azt mondta róla, — ez teljes értékű bizonyítvány volt és Géza rögtön szíve mélyéből meg volt győződve az illető értékeiről. Néha, mikor kivilágított színházak előtt mentek el, anyja haragosan nézte végig a színlapot. — Látod, ennek sikerült, — mondotta ilyenkor. — Az ilyen lelkiismeretlen alakoknak minden sikerül. Apád meg kint fekszik a temetőben és már kezdik elfelejteni azt is, hogy élt valamikor. — Géza lassankint megértette, hogy az íróknak két fajtája él a világon. Az egyik élesre vasalt nadrágban jár, színésznőkkel kocsikázik és színdarabokat ír, amelyeknek ötvenedik, vagy századik előadásán fényezett papírra nyomott albumokat osztogatnak a nézőknek, a primadonna félmeztelen fényképével. Vannak azután másfajtájúak, akik kopottan, szomorúan üldögélnek a kávéházban a feketéjük mellett, sokat gondolkoznak és önmagukkal küszködve, keveset írnak, nem tágítanak az igazságtól és hamar meghalnak. Ilyenkor szépen eltemetik őket, díszsírhelyre, fekete lovakkal, a vasalt nadrágosok közül is megjelenik kettő-három, akik emelkedett hangú beszédeket mondanak és megfogadják, hogy sohasem feledkeznek meg az imént eltemetett nagy író özvegyéről és árváiról. Ezzel eltávoznak és még mielőtt beérnének a városba, kiverik a fejükből az egész kellemetlenül szomorú históriát. Géza tudta, hogy apja azért halt meg olyan nagyon hamar, mert ezek között a szomorú emberek között ő volt a legbecsületesebb és legtehetségesebb és mert ők négyen nagyon megőrölték az életerejét a sok gonddal, amit adtak neki, a sok kenyérrel, amit megettek és a cipővel, amit elszaggattak. Így történt, hogy a seb, amelyet az apja halála jelentett a szívében, sohasem tudott begyógyulni, akárhogy multak is az évek egymásután. Géza évenként háromszor-négyszer elindult a temetőbe az anyjával, akinek most már ő könyökölte ki a helyet a zsúfolt villamoson. Az apja születésnapján, a halála évfordulóján, halottak napján együtt ült vele a szürke kövön, amelyre arany betűkkel volt rávésve az apja neve és mindig azt érezte, hogy mindig jobban és jobban fáj, hogy ebbe nem lehet beletörődni soha.

II.

Géza nekiindult a komoly életnek és mindinkább azok felé a vidékek felé sodródott, amelyeken az apja is keresztülvándorolt valamikor. Azóta sokan rótták már végig ugyanazokat az ösvényeket, sok keskeny cipő és vastag csizma otthagyták már a nyomát a porban, de itt-ott az úton, vagy az útfélen mégis meg lehetett találni az apja nyomait is. Géza mohón figyelt mindenre és gyűjtötte magába az új adatokat, amelyeken most már nem volt rajta a régi, otthoni lehellet. A régi emberek még emlékeztek egyre-másra és szívesen beszéltek is róla.

Az első volt az öreg színész, aki familiárisan hangoskodó jóindulattal fogadta Gézát.

— Szervusz, öcsém. Örvendek, hogy látlak. Az apáddal együtt kezdtem valamikor. Együtt faluztunk valahol Erdélyben, úgy emlékszem rá, mintha tegnap lett volna. Én persze mindjárt főszerepeket kaptam, de ő szegény, nem nagyon boldogult. Rendesen egy-pár szavas inas szerepeket adtak neki, de azokban is csak csetlett-botlott, igaz, hogy rövidlátó is volt nagyon. Azután egyszer csak úgy elkallódott tőlünk, senkisem tudta, hová lett. A későbbi időkben megint láttam itt-ott, irogatott persze, szindarabot is írt, igaz? No persze, nem volt színésznek való.

Az öreg színész ezt szemmeláthatólag így gondolta: színészkedni akart, de azután adta alább is szegény. Nem volt valami nagy véleményel az írásról. Elkerülhetetlen valaminek tekintette, amire szükség van azért, hogy a színészek színpadra léphessenek, egyébként azonban nem túlságosan fontos. Az öreg színész ezt magától értetődőnek tudta és észre sem vette, hogy Géza elégedetlenül, majdnem ellenségesen néz rá.

Következett a zenés kávéház kövér kaszirnője, aki hol sárga, hol pedig vörös hajjal jelent meg a kávéházban és csak úgy ragyogott az örömtől, mikor rájött, hogy Géza kicsoda.

— Ó, kedvesem, mennyire örülök magának, ki sem mondhatom. Olyan szép idöket hoz az eszembe, a fiatalságom legszebb éveit. Emlékszik még az apjára, úgy-e? No látja, én is jól emlékszem rá. Valamikor sokat voltam vele együtt Aradon, mikor a színháznál voltam a kórusban és ő verseket írt hozzám. Meg is jelentek az aradi újságban. Nagyon fiatal volt akkor, de nagyon, nagyon kedves ember volt. Bellához, az volt a címük a verseknek, nagyon kedves lenne, ha megtalálná valahol otthon azokat az újságokat és ideadná egy-két napra nekem. Azok voltak a legszebb éveim.

A kaszirnő elmélázva rázta meg ezúttal vörös színben égő fürtjeit és nagyot sóhajtott, Géza pedig gögös haraggal nézett végig rajta, sarkon fordult és otthagya. Amit mondott, az ugyanis nyilvánvaló hazugság volt. Géza erről a kérdéstről is tájékozva volt. Mikor először kezdett kimaradozni hazulról este tíz óra után, anyja bizonyos zavart aggodalommal figyelte és óvatosan célozgatva igyekezett ellátni megfelelő jótanácsokkal. A lényege az volt a dolognak, hogy fiatal embernek nagyon kell vigyáznia, óvakodjék a rossz nőktől, mert egy pillanatnyi meggondolatlanság egész életére bajba döntheti. Gondoljon apjára, aki sohasem állt szóba holmi jött-menttel. — Apád sohasem ivott olyan pohárból, amelyet akárki a kezébe vehet, — mondta Gézának, és ő nyugtalankodva, de teljes megértéssel bólintott erre. A vöröshajú, kövér nő viszont nem látszott olyan kristálynak, amelyet túlságosan védett helyen őriztek, tehát nyilvánvalóan hazudott.

Egy másik régi ember úgy került elő, hogy részletfizetésre kínált

könyveket, amelyeket viaszos vászonba takarva cipelt a hóna alatt. Nagyon kopott volt, sőt rongyos is, a cipőjének nem volt sarka, a kabátjának nem volt könyöke és Géza nagyon bizalmatlanul figyelt rá, mikor egyszerre csak az ő arcán is megjelent az az emlékező, merengő mosoly, amelyet Géza már annyiszor látott másokon és ő is a régi szép időkről kezdett beszélni.

— Nagyon jó barátok voltunk valamikor. De sokat ültünk együtt ketten-hárman a kávéházban, mindig reggelig. Szeretett vitatkozni szegény és nem szeretett felállni, ha velem voltam, reggel előtt nem igen kerültem haza. Akárhányszor megvirradt már odakinn, próbáltam búcsúzni, de nem engedett. Még ezt a feketét megisszuk, azt mondta, azután beszélt tovább, hogy lapot kéne csinálni, amely mindig mindenről megírja az igazat. No hiszen, szét is tépték volna hamarosan.

A gyanus ember közlései nagyjában igazaknak bizonyultak. Anyja nyugtalanul nézett Gézára, mikor elébe terjesztette a dolgot, vonakodva és zavarosan válaszolt, de lényegében nem cáfolta meg a részletes embert. Bizony apának voltak ilyen furcsa szokásai, belemerült a tervezgetésekbe, vitákba és mindenről elfelejtkezett, otthon meg várhattak rá. Elmondott ezután egy hosszabb romantikus színezetű történetet, amelyben arról volt szó, hogy hajnalig egyedül sírt otthon s akkor egyszerre csak meghallotta, hogy apa lenn az utcán a Cserebogár-nótát füttyüli. Kiderült, hogy már régen hazaért, de hiába csöngetett, a csengő elromlott és a házmester nem nyitott kaput. Géza erre már alig figyelt, az előbb hallottakon gondolkozott.

A klubban is akadt, aki emlékezett a régi időkre.

— Nagyon jó ember volt, — mondotta elmélázva. — Ezek az örök munkanélküli borraivaló-kunyerálók mindig lecsaptak rá, ha volt pénze, egy korona, egy forint kijárt mindenkinek. Azután leült kártyázni, a kalábert szerette, elsején mindig szépen, pontosan átadta a pénzét a gazembereknek. Nem volt jó játékos és meg is csalták, sokszor mondtuk neki, hogy örültséget csinál, de mégis csak leült megint. Később, hogy megnősült, persze már csak ritkán láttuk, de azért akkor is megesett.

Anya nagyon sírt, mikor Géza erről beszélt neki. Persze mindig több, sokkal több kellett, mint amennyi volt és azért nem is lehetett csodálkozni, hogy ilyen rossz útra vitte a reménykedés. Géza mégis csodálkozott és mélyen lehorgasztotta a fejét. Kezdett mindig többet töprengeni ezeken a dolgokon.

Egy nyurga, kopasz emberrel is beszélt Géza, aki karonfogva vitte az egyik sarokba és melegen szorongatta a kezét.

— Bizony, sokat dolgoztam együtt szegénnyel. Ennél a rablónál itt, hiszen ismeri. — A harmadik vagy negyedik asztalnál ülő kövér emberre sandított, aki nagyon méltóságos és leereszkedő modorban tárgyalt a körülötte álló fiatalemberekkel. — Akkor is épen olyan rideg gazember volt, mint ma. Szegényt igazán nagyon üldözte. Ha tudta,

hogy valami az ízlése, vagy a meggyőződése ellen való, csak őt rángatta elő, azután gúnyosan mosolygott és várta, hogy mit szól hozzá. Szegény sohasem szólt semmit, csak járkált egy darabig fel-alá, azután leült nagy-szomorúan és megírta a dolgot. A vén rabló azt csinált vele, amit akart.

Géza nagyon megdöbbsent. Elsáppadt, azután meg nagy vérhullám csapott az arcába. Egy pillanatig még tartotta magát, de mindjárt felugrott és rákiáltott a meglepett kopaszra :

— Nem igaz, érti! Hazudik! Az én apám sohasem írt egy sort sem, ami a meggyőződésével ellenkezett.

A kopasz először szintén fel akart ugrani és ingerültnek látszott, de azután kesernyésen elmosolyodott és legyintett a kezével :

— Ugyan, fiam. Maga még nem ismeri az életet.

Géza még egy lesujtó pillantást vetett rá és azzal távozott, de nem volt nyugodt. Jobb szerette volna, ha a kopasz megsértődik és gorombán felel. Így valami bizonytalanság fogta el és ingerülten, elégedetlenül rendezgette magában a dolgokat. Hiszen nem volt fontos ez sem, az sem, külön-külön mindegyiken mosolyogni lehetett volna, derülten és megértőn, a nyurga kopaszról pedig hinni kellett, hogy hazudik. Együttvéve mégis egy kicsit sok volt az egész. Eddig tökéletes és hibátlan volt minden és Géza nem tagadhatta, hogy ennek most már vége. Úgy érezte, hogy egyszerre megingott benne valami. Mintha eddig egy nagy fal állott volna a lelkében, amely mindig töretlenül síma volt és szilárd, most azonban innen is, onnan is levált egy darab kő, hullott a vakolat és zuhanásuk dübörögve verte fel a távoli visszhangokat. Géza lélekzet-visszafojtva figyelt a lehulló kövekre és minden ízében érezte a félelmet, hogy még újabb kövek is meginganak.

A legkeservesebb a nagy író volt, a vasaltnadrágosok fővezére, aki mahagoni bútorokkal és perzsa szőnyegekkel berendezett dolgozó-szobájában fogadta Gézát és nyugodt, kellemes hangján megemlékezett apjáról is.

— Nagyon tehetséges ember volt — mondotta mosolyogva. Géza rettentő elbizakodottságot érzett a mosolya mögött, amely mintha azt mondta volna : látod, én elismerhetem róla, hogy tehetséges, mert én magam vitán fölül állok, rólam mindenki tudja, hogy ki vagyok. Géza egy pillanatig azt hitte, hogy le kell söpörnien az íróasztalról a márvány tintatartót és a felhalmozott írásokat, hogy valami rettentő gorombaságot kell mondania ennek az embernek, akit első eszmélkedése óta mindig csak lenézni tanult. A nagy író azonban ezt nem is sejtette és önmagával nagyon elégedetten, kellemes hangon beszélt tovább. — Rossz úton járt, persze, túlságosan sötét volt és ezért nem lehetett igazi sikere. Ő is érezte ezt, emlékszem, egyszer szólt is nekem, hogy írjunk együtt darabot. Hát nehéz volt, persze, hogyan dolgozzunk együtt? Ő azután csinált egy részletes vázlatot, hogy majd én adom hozzá a derűt, miegymást, vicceket, de nem volt megfelelő a dolog. Abba is hagytuk mindjárt a tervezgetést.

Míg a nagy író kegyesen elbúcsúztatta, Gézának gyűlölettől és felháborodástól izzott a szeme. Az ő apja sohasem állhatott szóba ezzel az emberrel, aki operettszövegeket és még rosszabbakat írt és azonkívül még szemérmetlen tolvaj is volt. Otthon azonban a régi írások között kutatva, megtalálta a darabvázlatot. A papír szakadatlanul zörgött reszkető kezében, míg végigolvasta. Hihetetlen volt és mégis el kellett hinni. Az ő apja el akart térni a küzdelmes irodalomtól, hogy kövesse a vasaltnadrágost és nem rajta mult, hogy nem tehetta meg. Úgy van, nem tehetta : nem tudott leszállni a maga nívója alá.

Géza ezekben az időkben nagyon furcsa életet élt. Mélyen lehorasztott fejjel járt-kelt, nem nézett a szemébe senkinek, hogyha szóltak hozzá, összerezsent és néha rémültnek, néha haragosnak látszott. Sokat üldögélt egy helyben, néha korán reggel is álmatlannak és gyűröttnek látták. Mogorva volt és sötét, alig lehetett a szavát venni, hogyha pedig faggatták és kérdezték, hogy mi baja van, valami megkínzott, bágyadt kifejezés jelent meg a szemében. Mikor azután eljött halottak napja és anyja a temetőbe készülődve, a fiát várta, Géza eltökélt hangon jelentette ki, hogy fáradt és nem megy sehová.

Az anyja meglepődött. Egypár erőtlen kísérletet tett, hogy rábeszélje Gézát. — No, gyere fiam, ne légy lusta. Ne hagyd, hogy egyedül lökdösődjem a villamoson. — Nem használt semmit, Géza makacsul hallgatott. Az anyja nyilván nem értette meg, hogy mi történik Géza lelkében, hogy a fiú halott apjával haragot tart. Elérzékenyedett és panaszkodott, arról beszélt, hogy minden gyerek hálátlan, minden sok nekik, ha a szüleikről van szó és ha majd ő is lehúnyja a szemét, senki sem fog törődni többé a sírokkal. Mennél tovább beszélt, Géza annál jobban felindult, annál haragosabban érezte, hogy neki van igaza, hogy valami méltánytalanság történt vele, amit nem akart szó nélkül elfelejteni. Nagyon izgatott volt és úgy érezte, hogy valami még rosszabb is történhetik vele. Félt valami romboló, emésztő dühtől, amely egyszer csak feltámadhat benne, hogy nekivadítsa, hogy ő maga is csákányt ragadjon és pusztítson vele, hogy ő maga rombolja tovább a falat, amely megingott és omladozott és el nem mondott fájalmában ő maga üssön magán újabb sebeket.

III.

A következő időkben mindig többet volt együtt a részletes könyvárussal. A kopott ember időnkint megjelent Gézánál, lerakta a viaszosvásznon csomagot, leült, egy-pár szóban beszámolt a részletüzlet sivárságáról, azután mindjárt megjelent az arcán az a bizonyos emlékező mosoly és kezdte sorra venni a régi dolgokat. Minél többet voltak együtt, annál inkább bebizonyult, hogy a kopott ember tud kedves és érdekes lenni, és ha néha egy kicsit zavaros is, többnyire érdemes meghallgatni azt, amit mond. Géza mindjobban elhitt neki mindent, amit az egykori sikereiről, a tehetségéről mondott, mindig tisztábban látta, hogyan törte

össze az élet ezt a szegény embert, aki pedig jobbra volt érdemes, kevés energiája mellett hogyan maradt meddő minden próbálkozása és végül, hogyan adta meg magát egészen, a pusztá kenyerért. Lassanként Géza is felengedett és beszélni kezdett magáról, a terveiről, a gondolatairól. A kopott ember elmélázva mosolygott és ugyanazt felelte rá, amit a nyurga kopasz is mondott egyszer Gézának.

— Kedves fiam, maga valóságos unikum. Magában csak elvont fogalmak vannak, a tapasztalat semmi. Maga még semmit sem tud az eletről.

Géza ezt nem látta be és nem is akarta elhinni. Erre csak jóval később jött rá, amikor már valóban keresztül ment sok mindenben, addig azonban, míg benne élt ezekben az időkben, úgy tűnt neki, hogy ő tulajdonképpen többet élt át, mint sok öreg ember, hogy már kiábrándult mindenből és többé már nem is érheti meglepetés. Minthogy azonban gyors észjárású volt és érzékeny lélekkel szedte magába a különböző benyomásokat, fejlődése hamarosan előbbre haladt.

Nem sok idő mult el és Géza látta, hogy olyasmit kívánnak tőle, ami minden szent meggyőződésével és a még szentebb művészettel ellenkezik. Egy pillanat alatt áttekintette, hogy szegény anyja nagyon el lesz keseredve, ha elsején nem tud pénzt adni neki, hogy a szabónak kell fizetni, jól esik a kávéházba járni és meg kell venni egy új nyakkendő, amire föltétlenül szüksége van, már pedig itt választani kell az elsejei fizetés és a szent meggyőződés között. A megbízást egyébként olyan magától értődő nyugalommal adták neki, annyira látnivaló volt, hogy senkinek eszéágában sincs Géza meggyőződésével törődni, hogy igen nehéz is lett volna ellentmondani. Géza világosan érezte, hogy ezzel tulajdonképpen nevetségessé válna. Elgondolta tehát, hogy ha majd elkészített és befejezett bizonyos dolgokat, amelyek előtt mindenkinek meg kell majd hajolnia, ha majd független lesz és hatalmas, akkor mindenben csak azt fogja tenni, amit helyesnek tart és szó nélkül ment tovább, hogy a megbízást teljesítse. Amikor azután eljött az elseje, Géza jókedvűen jelent meg a klubban és derült jókedvvel nézegette azokat a furcsa embereket, akiknek van lelkük pár perc alatt otthagyni a zöld asztalon a pénzt, amit keserves munkával kerestek hosszú idő alatt. A zöld asztalon sok pénz forgott, nagy bankók röpködtek a levegőben és Géza mind többet gondolt arra, hogy ha megduplázhathná a pénzét, milyen sok mindenre telne belőle, amire így gondolni sem lehet. Félóra mulva már letörten ült a sarokban, üres zsebbel, fillér nélkül. Néhányszor elhatározta, hogy feláll és hazamegy, de azután csak nem mozdult. Világos reggel volt, mikor fáradtan, elkeseredetten és önmaga ellen lázongva, háborgó lélekkel hazaérkezett.

Ezután Mancika következett, aki egy éjtszakai mulatóhelyen táncolt és többnyire vastag aranyláncos, vidéki urakkal pezsgőzött, de ha nem volt jobb dolga, hát leült Gézáék asztalához is egy csésze fekete kávéra. Utána még sok minden egyéb következett és semmi sem úgy

jött, amint azt Géza valamikor magában elgondolta és természetesnek tartotta. Géza néha gondolt még arra, hogy nemsokára független lesz és hatalmas és akkor minden egészen másként lesz, néha azonban eldobta magától a hazugságot és ilyenkor kétségbeesett. Ilyenkor azt érezte, hogy semmi sincs meg benne abból, amit magában érzett, hogy haszontalan és jelentéktelen ember, akit minduntalan elsodornak a helyéről és akitől sohasem fog kitelni valami rendes dolog. És mennél többet gondolt erre, annál sápadtabb lett és annál nyugtalanabb és valami egészen elvadult tekintettel nézett a világba.

— Magának valami baja van, fiam — mondta a részletes ember. A fejét csóválta és nagyon figyelmesen és okosan nézett a fiúra. Géza úgy érezte, hogy ez az ember keresztül lát rajta és először elpirult, azután félénken, akadozva mondott neki egyet-mást a kétségeiről. A részletes ember azonban nem döbönt meg, sőt ellenkezőleg, inkább valami megkönnyebbülés látszott rajta és mosolygott.

— Hát ez az? No igen, hiszen mindnyájan átéljük ezeket a válságokat, így, vagy ilyen formán valahogy. Nem, az élet nem lehet olyan, amilyennek maga tizennyolc, vagy tizenkilencéves gyerekéssel elképzelte. Maga még nem tudná azt, amit mindannyian tudunk, hogy az élet csupa megalkuvás? Hát nézzen körül a világban, nézzen meg akárkít, a legkiválóbbakat is, élhetnek-e úgy, beszélhetnek-e úgy, amint talán helyesnek tartanák? Nézzen meg engem: mit gondol, nekem minden vágyam és ambícióm a könyvárulás? És gondoljon apjára, szegényre. A legjobb ember volt és a legkiválóbb, akivel életemben találkoztam és milyen keveset tehetett úgy, amint tetszett neki. A szegény embert az élet mindig elnyomja és ebbe bele kell nyugodni. Az ember azért belsejében nem változik.

Géza úgy találta, hogy ez figyelemreméltó és okos beszéd és miután minden vágya az volt, hogy megint megbecsülhesse önmagát, magára vonatkozólag hamarosan el is fogadta ezt a kiegyezést. Önmagát megint rehabilitálta és kezdte félénken és bizalmatlankodva bár, de mégis elismerni; az apjára vonatkozólag azonban ez kevés volt neki. Apa több volt és magasabban állott, minthogy ennyire le lehetett volna szállítani.

A fogalmak azonban mégis nagyon átalakultak benne és egyszerre, egészen váratlanul bekövetkezett a változás. Géza úgy érezte, hogy egyszerre fölnyílt a szeme és megértett mindent. Érezte, hogy leomlott előtte a válaszfal, amely apját elválasztotta minden más embertől és a világtól, megértette, hogy apjához ugyanolyan szempontokkal kell közelednie, mint önmagához, vagy bárki máshoz is. És mennél tovább rohantak gondolatai az új mederben, annál nagyobb megnyugvást és kielégülést érzett magában.

— Igen. Anya nagy hibát követett el, mikor minden mértéken túl ment ebben a tekintetben. Ő persze nem tehet róla, belőle nem a tervszerűség, hanem a szeretet és a fájdalom beszélt és így szokott ez lenni mindig és mindenütt. De ez nem jól van így. A halottak nagy töké-

letessége sokszor biztosan nyomasztóvá és nyugtalanítóvá válik. Nálunk nem így volt, de nálunk is meg volt a baj. Apa már elhagyta az emberi méreteket. Valami emberfölötti tökéletességgé vált, olyan túlérzékeny pont lett a lelkünkben, amin még a lehellet is fáj. Ha nem így lett volna, nem következett volna be ez a most átélt válság, amit mindig-mindig szégyelni fogok. De talán nem is úgy van. Nincs mit szégyelnem. A válságot magamban, egyedül küzdöttem át és egyedül ismertem föl az igazat.

— Igen, most már a helyes úton vagyok. Nem volt legendás hős, nem volt félisten; ember volt, mint én és mint más, hibái is voltak, de jobb volt nálunk, bölcsőbb és igazabb. Az élet nagyon átformálja a szegény ember lelkét, de őt kevésbé formálta át, mint mást, mert jobban ragaszkodott az igazsághoz és azért sokat szenvedett. Minket pedig nagyon, csodálatosan nagyon szeretett. Ha másként történt volna és még itt volna velünk, ő lenne az egyetlen barátom. És ha két ember csakugyan megértheti egymást egészen és tökéletesen, hát mi megértenénk.

Ez nagyon fájdalmas gondolat volt. Gézát egyszerre elfogta a heves vágy a temető, az apja sírja után és keserves szemrehányásokat tett magának, hogy már olyan régen nem volt nála. Mikor kinn ült az aranybetűs szürke kövön, levette a kalapját, égő arcát szembefordította a hűvös széllel és míg az ujjaival gyengéden simogatta az érdes követ, visszagondolt az öreg színészre és a többiekre és olyan csodálatos volt, hogy akkor mindez nem látszott egészen természetesnek és egyszerűnek és hogy ő annyi ideig nem értette meg apját akkor sem, amikor azt hitte, hogy minden hétköznapin túlelve, helyesen és igazán megérti őt és később se értette meg őt, mikor kétségbeesett. Megenyhülve, jóleső, csendes békét érezve önmagában, meghatottan gondolt rá:

— Itt fekszik mélyen a kő alatt és most mégis milyen közel van hozzám. Még sohasem voltam hozzá ilyen közel. Így akarok rá gondolni mindig; hogy jó volt és nagy volt, de ember volt és közel állt hozzám. És így mindig több lesz nekem és mindig mellettem lesz; soha sem akarok elválni többé tőle, aki itt a kő alatt is mindennél több nekem.

Thury Lajos.

TÁJKÉP.

— Goethe: —

Nézd, épen ébred most a nap,
fényében házak mosdanak,
harmat hull s erdőn, réten át
szemünk kék hegyvidékre lát,
a hűs azurban, messze jenn,
felhőske fürdik meztelen —
ha holland festő volna itt,
lesné e perc színfoltjait
s vásznán e táj, e fényes ég
száz év után is élne még.

De szólj te is, mit érzel itt?
Ezüst vidék ez, szép, szelid
s öléből most, mint enyhe fény,
egy édes arc dereng felém,
körötlem minden felragyog,
hullámzó éterben vagyok,
hol szürke gond, rideg halál
hozzám nem ér, rám nem talál. —
Nem vagy művész, de szíved ég
s hogy égbe szállj, ez ép elég.

Bardócz Árpád.

A Napkelet Lexikona. Kiadja a Magyar Irodalmi Társaság. Budapest, 1927. Többszörösen hallottuk már az utóbbi években, hogy a lexikonok korát érvük. Az ismeretek lexikális összefoglalásának szükségérzete rendszeren akkor jelentkezik, ha a szellemi életben egy korszak lezáródik vagy pedig egy új korszak kezdődik. Ilyen átmeneti időt teremtett a világháború, mely épen a magyarságot egészen új elhelyezkedésre, régi értékek átértékelésére és új értékek befogadására készíteti. A Magyar Irodalmi Társaság — mely fennállása óta bebizonyította, hogy kiváló érzékkel rendelkezik a magyar intelligencia szellemi szükségletei iránt, — nagyszerű, kétkötetes kézilexikonának kiadásával elsőrendű szolgálatot tett a magyar értelmiségnek. Mint az előszó mondja: «E kis lexikon célja, hogy a nemzeti érzésű magyar intelligencia számára a modern élet eszméinek és a tudományok új eredményeinek útvesztőjében kalauzul szolgáljon». Egyszerű átlapozás meggyőző arról, hogy nyugodtan rábízhatjuk magunkat erre a kalauzra. Összeállításában résztvettek a magyar szellemi élet legelőkelőbb vezetői, ami a lexikonok történetében szinte páratlanul áll. A két kötetre szorító harmincezer című persze nem enged meg az egyes tételek hosszabb tárgyalását, de a megszövegezés tömörsége, célszerű rövidítések bevezetése még a legszűkebb szavú tájékoztatást is sokatmondóvá teszik. Tudományos megalapozottsággal egybegyűjtve találjuk itt a magyarság minden értékét: tudományban, művészetben, irodalomban, a technikai és közgazdasági élet minden ágában s amellet európai tárlatot nyerünk. Eelső tartalomban, térkép- és művészeti mellékletek számában és minőségében versenyeznek bármely hasonló német vagy angol vállalkozással. Legnagyobb részét a modern élet számára készült. (Az időszzerű változásokkal egészen megjelenésig lépést tart!) Az utóbbi évtizedek eseményei oly korszakos változásokat idéztek elő és oly gyorsan követték egymást, hogy mi, kortársak alig tudunk

róluk számot adni magunknak. Ezért e lexikon, ha egyszer kezünkbe vesszük, nélkülözhetetlenné válik számunkra. — Ismertetésére még visszatérünk. r. l.

Forrás. (Antológia. Szerkesztette: *Bányai Kornél*. Kiadja a Párisi Magyar Akadémia az esztergomi Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság támogatásával.) Kilenc lírikust mutat be ez a figyelemreméltó gyűjtemény. Egy nemzedék tagjai mind: a világháború vége táján fellépett nemzedékéi. Harmadik életévük körül járnak s legtöbbjük már önálló kötettel is jelentkezett, egyikük-másikuk számottevő méltánylást is talált. Művészi anyaguk lényegesen eltérő, formakeresésben még inkább szétágazó utakon járnak, de a világgal szemben megnyilvánuló állásfoglalásukban, sőt a hangjukban — majdnem azt mondhatnám: hangosságukban — is van valami közös vonás. Mindnyájukban feltetszenek a századeleji líra eredményei, ezeket tehetségesebbjeik többször már ki is növik s a maguk lábán indulnak a maguk külön helye és magaslata felé, de még a kevesebbé önmagukra találtak is legalább szemmelláthatóan tágitani igyekeznek ezeken az eredményeken: ha erejüket nem mindig látjuk is, erőfeszítésüket lehetetlen észre nem venni. Pátoszuk néha túlkialtja a tartalmat, de ritkán van minden tartalom híján. A kilenc költő mindegyike átlag tíz verssel van itt képviselve, s a könyv közel száz darabjának legalább háromnegyedrészét helyes érzék szemelte ki elég magas mérték alapján. Ez nagy szó, mert az antológiáknak főhibája épen a kirívó egyenetlenség szokott lenni, mind a bennök felsorakoztatott szerzők, mind pedig az ezektől bemutatott egyes darabok között.

Bányai Kornél érzelmi és gondolati komolyságával, fantáziájának és nyelveinek erős lendületével tűnik ki. De épen e lendületében van valami egyhangúság is: néha a fásasztó sokatmunkolás benyomását teszi. Líráját mindenáron túl akarja terjeszteni egyéni hangulatainak korlátain, állan-

dóan tárt karokkal fordul a Koszmosz felé. Kedvenc szava a «dázadás», de lázadásában néha még inkább költői program dörömből, semmint egyéni leg átél költői élmény sugalló ereje. Rendszerint épen akkor gyengíti versei hatását, amikor erőnek erejével fokozni szeretné. Legszebb alkotásai azok, melyekben valami konkrét képhez tapasztja képzelmét. Ilyen a *Kenyérország*; ebben meleg magyar szív dobog s egészséges magyar színek égnek minden szólamos magyarkodás nélkül. Fellelesleges modorossága az írásjelektől, különösen a vesszőtől való irtózás: hosszú sorai így plasztikátlanul egybefolynak s az értelmi tagolással magunknak kell bajlódunk. Az ilyesmi megokolatlan szenvelgés Stefan Georgénál is, méginkább az a merőben más egyéniségű Bányainál.

Boros Ferenc a kilencek társaságának legidősebb tagja. Hangban is legközelebb jár a megelőző nemzedékhez. Félreismerhetetlen Ady-nyomok vannak rajta, mégpedig leginkább a Baudelaire-rel kapcsolatos Ady-helyek nyomai. A *Falusi Mária-képre* meg épen Ady egyik legsajátabb valóságélményre támaszkodó versének utánérzése. Borosban elég gyakran találni egy-egy szép fordulatot, friss képet, de nincs határozott egyénisége: sokféle hatás eklektikusa ő, minő a Nyugat-utódok közt oly sok akad.

Erdélyi József a háború utáni magyar líra egyik legjelentékenyebb alakja. Kimagaslók ebből a kötetből is: darabjainak megválogatása is kitűnő. Ő az egyetlen az egész társaságban, aki független a húszéves irodalmi hagyománytól. Nyolcvanéves hagyományba kapcsolódik, de azt gyökeresen megújítja a maga erős egyéniségének jegyeivel. Naiv, de ez nála nem korlátozottságot jelent, hanem bátorságot. Gyengéd, odaadó érzése van a lelkiek s nyílt, szabad tekintete a realitások iránt. Szemlélet és lelki ráfelelés állandó, éber kölcsönhatásából születnek meg látszólagos igénytelenségük mögött valódi mélységeket s néha igen bonyolult lelki tartalmat feltáró versei. A *Magányos csillag* a maga nemében tökéletes költemény; egyetlen szavát sem lehetne helyéről elmozdítani, a művészet megkapó, nagy természetessége fuvall belőle felénk.

Féja Géza még keresi a maga hangját s lépten-nyomon megüti az — Adyét. Az *ország*-ról mondja: «Régi-elhívott nevét hallom, temetett szép tornyait

érzem, magas, szédült csúcsain járok: poros, hervadó, honi réten». Ez elkésett Ady-visszhang. A «szépen, nem bocsájtón haltak», a «magányosan vigyázók», a «csorduló öreg gyökerek», a «régi hírű, rügyes sűrű» Ady természetéből hullott magvak. De Féja lelke nem Ady-lélek, hogy kedvelt szavát használjam: egészen más «talaj», nem is bírja hát természetére indítani ezeket a magvakat.

Fodor József legjellemzőbb vonása a zsufoaltság s hangjának állandó fortisszizmója. Néha olyan elvontan torlódó, mint akár Komjáthy Jenő («óriás ölelésbe hív a nap»... «rohanok, száz fénytől csillagosan»), máskor reális szemléletével kap meg (A *paradicsomok és a kert*); de mindig hangos és mindig dacos, szinte állandóan valami költői rohamállásban látjuk. De azt is érezni, hogy valódi vérbőrség feszíti sokszor pattanásig. Nem fér el a saját verseiben. Talán csak a jövőben jut el majd a művészi koncentrációhoz, talán el sem jut, ha féktelenségére féket nem bír vetni. Fodor feltűnésekor komoly ígérlet volt, az ma is, de annál több ma sem.

Sárközi György e tekintetben épen ellentéte Fodornak: merő biztosság, benső formaérzék és külső elegancia. Szava halk, de meghitt finomságokat meleg bizalmassággal közöl (*Virágok beszélgetése*.) Lírai kötetéből valóban jellemző darabok kerültek ide s a kötetete óta írt versei is jól egészítik ki rokonszenves arcvonásait. Ez utóbbiakban van valami novellisztikus vonás, valami «helyzetkép»-szerű, de azért bennük is a lírai mag a fontos. Értelmi s érzésvilága egyaránt emelkedett. Borongó, de minden percben felszárnyalni töre lélek. Sárközi az új lírának legoptimistább bánatososa.

Simon Andor életkorára nézve a társaság Benjáminja. Rövid versek, sőt rövid sorok költője. Esménye az egyszerűség, de néha még kissé verejtékezve egyszerű. Apró, bukolikus képkebe állítja be magát s úgy futtában mond valamit: néha nem sokat ért. Sokszor megfog egy-egy friss képpel: «Én itt a világ tüzenek csak rőpdős hamuja vagyok». De akárhányszor csak kettős vagy épen hármas felkiáltójelei kiáltanak, s nem az eléjük helyezett vallomások. Az ilyenekre mondják: nesze semmi, fogd meg jól! (Hogy én is felkiáltójeles kritikát mondjak.) — Szabó Lőrincnek van mindnyájuk közt a leghosszabb írói multja. Nyugtalan lélek, örökös kereső. Szigorú,

hibátlan formák neveltje, ki utóbb formai lázadóvá lett, majd társadalmi lázadóvá is, verseivel egyiként meg akarta ragadni korának lelkét s külső, zaklatott ritmusát, valóságos lírai tödöggyakorlatokat végzett, hogy ezzel az ütemmel versenyt futhasson. E kötetben is van olyan hatvanötösoros verse, mely elejétől végig egyetlen mondat. Majd mindig érdekes, de majd mindig erőszakolt is: a program s a belátás legyűri benne a közvetlenséget. Annál megkapóbb, mikor lírai erős lendülete olykor-olykor mégis áttöri a gátat. Az *Avelengo* nemcsak az ő művészetének gyöngye: egyik díszje egész újabb líránknak is. Nemkülönbön nemes alkotás fojtott pátoszával a *Negyedóra Isten és a hivatal* közt.

Varga Zsiga tíz verse nem egyéb fölösleges függeléknel a kötet végén: éretlen, ügyefogyottságukban néha a komikum határára járó próbálkozások. Ady-foszlányok, «turáni» legénykedések, döcögő ritmusok, süket rímek és helyesírási hibák egyvelege váltakozik bennük. Csak egyetlen példát. «Kolomp, dudu, tehének, Autók, kordék, szekerek, Kondák, libák s tejesek, Kedvesek.» Mivel különb ez a régi képmutogató gyermekversnél: «Itt az óra, Itt a golya, Itt az óra Mutatója». . . stb.? Az antológia többi nyolc résztvevőjében legalább is líránk érdekes újabb útjai látszanak, Vargában csak tévelygések és céltalanságok.

A kötetnek ezt a végét szívesen elengednők, de el az elejét is Ajtay Miklós *Új nép dala* című bevezetését. Iskolapéldája a nagyképű, felfujt, «modern» esztétizálásnak. Egyik mondata így hangzik: «Bizonyal azért van ez így, mivel az Isten a komplikációkat szereti». Nos, ha ez igaz. Ajtay Istennek felettébb tetsző módon cselekszik. Csak úgy ontja a felesleges komplikációt. Egyszerű és sokszor leírt gondolatokat ilyenformán próbál újjá és mélyre varázsolni: «Mostani idilljeink szava pedig ha madárscicsérgés is, de e csalógányok torkára autotülköt alkalmaztak az idők s békességünk ezért olyan mélyhangú és dübörgő».

Bizony «dübörgő békesség» kell ahhoz is, hogy átrágnjuk magunkat e hosszú bevezetésben, melyben «a bacillusok kalaplengetve köszöntik a versejteket» s mely szerint «az igazság egyszerűen ez: a magyarok egyrésze minden időkben repült, másik része minden időkben dűnnyögve, közönnyel vagy mérgeesen kételkedett a repülésben. Dehát

talán már mégis megalkotja e nép amaz országot, melynek első alaptörvénye leszen, repülni polgári kötelesség».

Nem a legszerűesebb hasonlatot alkalmazza magára a versgyűjteményre sem, melynek kikiáltójává csapott fel: «egy antológia — úgymond — szükség-szerűleg emberi kivonatgyártás s vajjon egyetlen húseveskockába beletömöríthetjük-e mind a távoli gulyákat?» A kötet jobbára tehetséges költői valóban nem szolgáltak rá erre a mezőgazdasági párhuzamra.

Szerencsétlen írásmű ez, s az sem segít rajta, hogy Párizsból van keltezve. Csak arra jó, hogy egyik-másik gyanútlan olvasónak már a küszöbön elvegye a kedvét a belépéstől.

A könyv kiadója a *Forrás*-ból újabb, második kötetet is ígér, mely az új magyar prózát lesz hivatva bemutatni. Ahhoz talán ne irasson előszót, legalább Ajtayval semmi esetre. *Rédey Tivadar*.

Lázár István: Aranykapuk városa. Bennünk, magyarokban, mindig megvolt a hajlam a keletieskedésre. Szívesen képzeltek magunkat az ázsiai fantázia birtokosainak, sőt Trianon után renesszánsza van a Turán felé tekintő illuzióknak. Vannak, akik, tekintettel a nyugat Ázsia-flirtjére, azáltal akarják a külföld figyelmét ránk irányítani, hogy népünk keleti jellegét hangsúlyozzák. És jönnek a turán-tibet-kínai-hún magyar kombinációk. . . (Kozma: Turán; Harsányi Kálmán cikke a Magyar Szemle I. sz.-ban.)

Lázár István előttünk fekvő könyve az exotikus regények ősmondai válfajához tartozik. Kr. e. 1500-ban játszódik: a leigázott és később elsüllyedt Atlantiszról szól. Abbárin király meghódította Atlantiszt és zsarnokilag elnyomja. Fiait rabszolgáknak viszi az aranybányákba. Köztük van Sátán is, aki királyi sarj. Myrina királynő szerelmes lesz belé. Hiába jön Hinád király: Myrina szíve a rabszolgáé. Myrina leszúrja a bányaórt Sátán védelmében: forradalom tör ki. A vezér Sátán. A lázadást leverik, Sátánt halálra télik. Myrina vele megy a halálba. Egy örült asszony kinyitja azt a titkos gátat, amely a tengert elzárja a tűzhányótól: Atlantisz elpusztul. A történetbe belevegyül némi bibliai reminiscencia, lélekvándorlason alapuló bölcselkedés, Meyrink-féle varázslás és bizonyos ősmagyar-meseelemek: Hinád «madja»-király; népe hasonlít az ázsiai magyar hagyomá-

nyos képéhez; jelvényük a turul és ha nyelvüket akarja jellemezni az író: nyelvemléktárizú régiséget kapunk. Nem ujdonság az ilyesmi: van benne valami a jókaias romantikus hagyományból, úgyszintén a székely mondanfantáziából. Ez a két elem frissül fel az új exotizmus raffinátabb eszközeinek segítségével. Meg kell jegyeznünk, hogy a legtöbb hasonló tárgyú regény érzékies lomhasága és effeminált lírája helyett e könyvben férfias tűz lobog. Van ugyan bőven a túlzott ornamentikából (éneklő gyémántok, aranylilá-ténypászták és aranybarna füttyök, fűzmadarak és b borvitorlák, csillag-sugáron szálló Lami Kundala stb. stb.): de ezek a barbár tarkaságú hasonlatok nem hosszadalmas «festések», hanem rakétaszzerűek. Az expresszionizmussal kacérkodó stílnak valami dobpergerszerű, dinamikus hatása van: a távirat-szerű fojtott és szakadozott párbeszéd-ek drámai élénksége, a rövid mondatok szakadatlan sora, a «mint»-nélküli kategórikus, állítmánytalan hasonlatok és metaforák, jelzőből és főnévből álló csonka mondatok halmozása, az állítmány mondatéltrevetése: bizonyos balladás pátozt idéz elő. Rohanó st lus: fut, mint a tűz a meggyújtott kanócon. Szinte imponál ez a kifulladás nélküli vágatás s ha egyenként kevésbbé volnának is rokonszenvesek e túldekoratív stílus képei: így egymásraszorítva a szűk mondatok záporában, bizonyos tömeghatásra számíthatnak. Kár, hogy gyakran zavarja meg az egységes hatást modern szavak alkalmazása: szomnambulizmus, pantomim, akt, ornamentika, naivság, exotikus, rádió, elektromos kondenzátor stb. Ilyenkor érezzük az író intellektuális főlényét a történettel szemben s vége az őseposzi naivságnak. Kizökött az illuzióból a szakkönyvszerű geológizálás is, fölöslegese a patetikus moralizáló betétek, a befejező kijelentés («Atlantisz sorsára jutsz Európa») apokaliptikus nagyképűségével együtt. Szívesen vettük volna, ha látjuk az aranykapus város életét: ehelyett egy képekben gazdag általános leírást kapunk, afféle madártávlati revt.

Igazi rakétakönyv.

Szentkúthy Miklós.

Kisbán Miklós: Reggeltől — estig. Regény. A chiemseei fürdő sétányán mindennap végigsétál két szép, karcsú, őszhajú öregasszony. Mindenki tisztelettel tér ki útjokból s köszönti őket.

«A Mester özvegye, a Mester sógor-nője» — suttogják mögöttük. «Ez az a két asszony, kik a Mestert meleg szeretettel vették körül és hittek benne, mikor még senki sem hitt, szolgálták az üldözöttek napjaiban, ápolták borzalmas betegségében és halála után ki-küzdötték zenéjének: az új zenének világdíadalmát. Példái ök, — így mondta mindenki, ki történetüket ősmerte, — a testvéri szeretetnek, az egymás iránti végnélküli hűségnek, az alázatos, rajongó szolgálásnak.» Mária és Magdolna ikertestvérek voltak, egy gazdag bankár leányai. Mária Walter mesternek felesége lett s itt éltek tóparti villájukban. Magdolna Ralph Stahlberg tengerésziszthez ment férjhez, ki Zepelin munkatársa volt. Két fiok született, kik ma már felnőtt férfiak s a tengeren túl vállaltak állást. Apjuk halála után Walternek elmebaj tört ki. Nagy operáját: a Tengert, halála napján játszották először, Drezdában viharos sikerrel. Ralph lezuhant a léghajóról s meghalt. A két nő azóta csak a Mester emlékének s művészi elismeretének élt. A háború anyagilag tönkretette őket, de a Mesternek azóta világhírűvé vált művei szépen jövedelmeznek; ebből élnek s együtt intézik a művek kiadásával és előadásával járó üzleti ügyeket. «És nemcsak a Mester szavának fénye övezte őket körül, de a testvéri összetartozás ember-i glóriája is.»

Ez a bevezetés. A szerző megvonja a mese néhány körvonalát s csak ezután kezd a regényt, mely feltárja a két testvér látszólag tiszta és nemes élete csendes tragédiáit, melyekről rajtuk kívül senki sem tud, s feltárja, hogy derűs nyugalomuk tulajdonképpen folytonos háborgás, a multak emlékeivel való szakadatlan küszködés.

Waltert mind a ketten szerették, Magdolna jobban, egész lelkéből, de a művészt érzéki szerelme Mária-hoz vonzotta. Házasságuk azonban nem volt boldog. Mária-nak férje lobogó érzékisége elszenvet keltett s ök lassan elidegenedtek egymástól. A Mester valódi munkatársa Magdolna maradt, aki kottáit másolta s zenéjét igazán megértette. Magdolna Ralphot, a hatalmas izomzatú, de naiv és egyszerű lelkű sportembert lenézte, de mikor észrevette, hogy Mária beleszeret, elvétette magát vele, hogy Walter családi életét szenny ne érje. Önfeláldozása azonban hiábavaló volt, Ralphot és Mária-t szenvedélyük mégis

egymás karjába sodorta. Viszonyuknak a Mester szellemi összeroppanása vetett végét. Mária kötelességének tudatára ébredve, valóságos anyai szeretettel ápolta a nagy beteget. A becsületes, egyenes lelkű Ralph pedig, mikor egy viharos éjszakán még egyszer felángolt bűnös szenvedélyük, az önvádtól és szégyentől gyötörve, öngyilkossá lett.

A történet egyes erotikus részleteinek rikítóbb színeit letompítja a tragikusan komor hangulat. Az előadás szeszélyesen nyugtalan. A két testvér a jelen sivár életét éli, apatikusan öröli napi teendőit, de minden a multra emlékezteti őket: egy szoba, egy érkező sürgöny, egy facsoport, egy ösvény, egy tárgy egyszerre a multnak egy-egy képét idézik emlékezetükbe hallucinatórikus élnézővel. Így gördül le előttünk a mult szomorú története, hol a Mária, hol a Magdolna lelkében felújuló képek sorozataként. Ez az előadásmód, mely az emlékezet reflektorfényével világítja meg néhány percet a mult egy-egy pontját, nem alkalmas a jellemek nagyvonalúan egységes ábrázolására és nem egyszer a mesterkétség hatását kelti épen úgy, mint a történet öt részének címe: reggel, dél, délután, este, éjjel.

A kis regény bővelkedik színes leírásokban, melyekkel a szerző megfesti az események háttérét; bővelkedik finom lélekrajzi részletekben, melyek között szinte a legszebbek: a két testvér sajtásterü, titkos versengése, a Walter zeneművei keltette hangulatok, a művész örültsége. — Nem ment némi valószínűtlenségtől és hatáskereséstől, de egészen véve irodalmi értékű s igen érdekes olvasmány.

Nem hagyhatjuk szó nélkül az író túlzott erdélyieskedő modorát, mellyel kellemesen folyamatos stílusát tarkítja. Ilyenek: harmincéves kellett legyen, bolonddá kell tartasuk, munkaképes kell maradjon, vagy a többször előforduló gárgya szó, melyről a «Tájékoztató»-ból tudja meg az ember, hogy kerítés-félt jelent. Mire valók ezek a Chiemsee partján?

A könyv, melyet az Erdélyi Szépírók Céh adott ki, nova antiqua betűvel s Kós Károly, erdélyi festő finom rajzaival, tetszetős és izléses.

Szinnyei Ferenc.

Nagy József: A modern gondolkodás. Hol van az emberi szellem történetében az a mély bevágás, amelytől nyugodt

lelkiismerettel számíthatjuk a modern gondolkodás kezdetét. A szűk látókörű pozitívizmus a technicizmus kifejlődésében látta a megújulást és régibb korokban mást sem értékelt, mint önmaga előfutárait. A tizenharmadik század saját elveiben látta a modernség kezdetét és végét. A romantika a középkort érezte legközelebbi elődjének, merész íveléssel hajolva át a közébeső időkhöz. Történészek és bölcselők szorgalmas munkával iparkodtak a köztudatot helyesbíteni, pontosabbra rajzolni. Csak épen egymásközt nem tudtak megegyezni és így mindkét tudományág tekintélyének hódolva kénytelenek vagyunk egyformán Descartesban és az olasz renaissanceban látni a kezdet kezdetét. Ma ugyan mindkettőnek a nagy ujságát kétségbevonják új bölcselők és új történetírók, kimutatva a középkorba ágyazódásokat, de egyelőre, mint határkövek, még mindig jó szolgálatot tesznek.

Nagy József is tekintélyes német tanuk alapján a renaissance városivá fejlődő kultúrájában ismeri fel a modern társadalom és modern szellem alapját. Az újkor elején a polgárság jut egyre jelentősebb szerephez és világnézetében gyökeresen eltér a feudális társadalom vezető rétegeitől: a nemességtől és papságtól. Az emberek egészen indokolatlanul s a régebbi generációnak teljesen érthetetlen módon mást és másképen akarnak, mert más értékeket vallanak, mint elődeik. Nagy József ezt az erőszakos változást Scheler tetszetős elméletével magyarázza; a polgárság ressentimentjával az arisztokrata életstílussal szemben. Azt hiszem azonban, e magyarázat nem kielégítő. Valójában az új generációk nem «mást és másképen» akartak, mint elődeik, hanem épen ugyanazt, szolgálai másolással, külsőségek ellesésével és tartalmi tehetetlenséggel. Változtattak, de azért, hogy megváltoztaltak akartak és rontottak. A renaissance polgáremberére még teljesen rásúlyosodott az előkelő mintakép és a helyzet a századok folyamán alig változott. A tizenharmadik század végén a francia polgárság, amelynek vagyoni, társadalmi hatalma és önérzete hallatlan mértékben megnövekedett, forradalomra már készen állott. Ugyanakkor azonban minden életnyilvánulásában és ami még fontosabb, izlésében és gondolkodásában az arisztokraták szerint igazodott. Világnézetét fentről nyerte, csak ösztönei voltak

alulról, önmagából. A változtatások eleinte az utánzás gyarlóságai, önkéntelen eltorzításai voltak. Később a XIX. század fejlődése folytán kialakult egy olyan-amilyen önálló polgári szellem (és ez sem mindenütt), de ekkor sem, még kevésbé a renaissance idején, egyszerre, tökéletes-készen, szántszándékkal. És ha Nagy József szerint az új akarás fejtetőre állította az arisztokratikus értékeket, hozzátehetjük, ezt azzal a hittel tette, hogy lábukra állítja őket.

Nagy József könyve világosan foglalja össze az egyetemes problémákat és jó szolgálatot tesz azoknak, akik szeretnek elméletekben gyönyörködni és szívesen siklanak végig az emberi szellem hosszú vándorútján. A konkrétumok kedvelői pedig szintén találnak nekik megfelelő táplálékot a könyv függelékében, amely az egyetem és a modern gondolkodás összefüggését tárgyalja.

L. D.

Máriássyné Szemere Katinka: Fordul a szél. — Versek. 1927. 646. Jó hangzású, kedves név előttünk Máriássyné Szemere Katinka neve, akinek nem egy bájos költeményében volt már alkalmuk gyönyörködni a Napkelet olvasóinak. A kedves ismerős nevét örömmel üdvözljük a sáropataki Főiskolai Nyomda csinos kiállítású verses füzetén. Ez az örömről egyre fokozódik és szinte boldogság-érzéssé teljesedik, amint a kis versgyűjtemény üde költészetébe felejtkezünk. Mert valóban el tudja velünk feledtetni az élet hétköznapjait, miközben ráeszméltet bennünket az emberi, különösen pedig a női élet meghatározó szépségeire. — Az első ilyen szépség az anyaság motívumában jelentkezik. Az ezzel kapcsolatos érzelmek szelíd hullámlázása adja meg az asszonyi élet főirányát, aminthogy ez uralkodik Máriássyné költészetén is. Egész ciklusban esdeklí az anyaság vágyát (Terem-e még? Eljön-e még?), ujjongja örömet (Advent, Hazafelé) és zokogja fájdalmát (Elment, Lábbadozóban). Meglát-szik, hogy ez nemcsak költészetének, hanem életének is uralkodó motívuma, Benne a maga egyszerűen nemes lelkének legtisztább lángja lobog. Ha ez a láng az enyészet sötét szelével viaskodik, akkor nem tudja bemelegíteni a fázó életet:

Oly lassan, lassan jön vissza az élet,
Oly hideg lett, hogy elment a remény,

Oly különös a téli nap sütése,
Oly idegen a meghitt lámpafény.

A szobákat, hogy újra végigjáróm,
Hol minden bútor támasz, védelem, —
Csak összefut a szemem előtt minden:
A bölcsőt, jaj, a bölcsőt nem lelem!
(Lábbadozóban.)

Szerencsére van a költő lelkének egy másik hatalmas szépsége, amely nemcsak költészetének ad szárnyaló erőt, hanem őt magát is átsegíti az élet szakadékaiban. Ez a diadalmas életszépesség a reményteljes hit, amely nem enged elhalványodni a lélek ideáljait még a hétköznapok gondteljes szürkességében sem:

Úgy jön a gond is néha, mint a köd.
Egy pillanat és mindent elborít,
Minden kilátást elhomályosít,
S mindenütt van, hiába kerülöd.

Ahogy az Úr akarja, úgy legyen.
Jöjjön a gond, mi nem félünk tőle;
Csak a lelkünk nőjön ki belőle,
És mindig süssön a nap a hegyen.

Ugyanezt a főlemelő világnézetet hirdeti erőteljes metaforájával a «Tátra» című vers is:

A mindennapi élet fölött áll,
— Hogy fel is nézzünk, ne mindig
hátra —
A lelkünkben is a Magas Tátra:
A fel-feltűnő örök ideál.

Ennek tiszta ragyogását csak fokozza az élet tragikus mélységeinek finom rajzú megéreztetése is. Így válnak minél teljesebb harmóniává szelíd hangjának és színezésének egyszerűségükben is tetszetős változatai. Az anyaság érzésének szinte hiánytalan skálája és a hit szárnyaló himnusza után ki tudja hozni kedves hangú lantjából a tavasz játszi muzsikáját s az irredentizmus zengő énekét egyaránt. Ez utóbbi különös erővel és költőiességgel zendül meg «A magyar nótá» című versében, amely az ismert motívumot egyénítő szépségben kelti új életre. Amilyen egyszerűen tiszta és nemes a költő témaköre s megkapó őszinteséggel kibontakozó lelkülete, olyan könnyed és tiszta költészetének formája is. Szava természetes, hangja üde, sorai változatos ritmusúak. Verseiben szerencsésen egyesül a tartalom egyszerű szépsége a forma modern vál-

tozatosságával. — A csinos kiállítású és belső szépségekben is gazdag verses füzet igazi értékét a benne megnyilatkozó nemes női lélek adja meg. A költő lényének és költészetének legszebb jellemzését készen kapjuk tőle magától a következőkben:

... Nincsenek új szavak.

Könyvem van csak

És meleg mosolyom.

(Úgy mondanám.)

Gulyás Sándor.

Godefroid Kurth: A modern civilizáció kezdetei. Budapest. 1928. Szent István könyvek 52—53. Fordította franciából: Dr. Michel Károly.

XIII. Leó pápa egyik legnagyobb gondolata az Egyház és az állam viszonyát tisztázza. Szerinte az Egyház főcélja természetfölötti: a lelkek üdvözítése, tehát eltér az emberek földi boldogulását elősegíteni akaró állam céljától, de a történelem mégis azt mutatja, hogy az az állam virágzó, amely katolikus elvek szerint rendezkedik be. Vagyis, noha a katolicizmust nem lehet az állam szolgálatába állítani, mert célja magasabbrendű, az állam saját érdekében cselekszik, ha az Egyházat szolgálja.

Godefroid Kurth, a neves belga történész, könyve ezt a gondolatot illusztrálja a történelemmel, időszámításunk első évezredével. A könyv tehát bevalottan célzatos. A célzatot, az alapgondolatot, a bevezetés tüzi ki. Kurth azt tartja a legjobb civilizációnak, amelyben az ember legkönnyebben elérheti célját. Mivel pedig az ember célja a másvilági boldogság elnyerése, legjobb a katolikus civilizáció. Ez a könyv egyik vezéreszméje, a másik XIII. Leó pápa gondolata, amit a szerző így fejez ki: «És így az Egyház, bár mindenekelőtt a mennyet keresi és a földön mint idegen megy keresztül, oly törvényeket ad az embernek, melyeket az nem hághat át és amelyek megtartása jólétének záloga. Jöttévké egyességében átöleli az összes államokat és minden családot, hogy mind jobban és jobban egyesítse és egy családba és egy államba olvassza őket. Beleönti lelkét az emberi intézmények törékeny formáiba, azokat természetük fölé emeli és saját örökkévalóságából ad nekik valamit». (27. l.)

A könyv a nagyközönség számára készült, ezért különösen ez az utóbbi

szempont domborodik ki. A római birodalom bukásának okát a pogány szellemben látja a szerző, amely az államot, mint valami istenséget tiszteli. Ez a tisztelet később, mikor az állam minden tevékenységét egy személy teljesíti, a császár istenítésévé alakul át. Az arianus országok bukásának pedig az volt az oka, hogy a vallást az államnak rendelték alá és a hitből kizárták az érzelmi elemeket. Ezzel visszafordultak a pogány racionalizmushoz, ami vesztüket okozta. De nemcsak negatív mutatja be ezt a gondolatot, nemcsak azt bizonyítja, hogy a nem katolikus államoknak mért kellett elpusztulniok, hanem leírja azt is, hogy az Egyház hogyan működött a szolgálatába álló államok érdekében: hogyan javította meg egy időre a római birodalom erkölcsét, hogyan édesgette hozzá a barbárokat, majd amikor a gyökereiben romlott Rómában a pogányság szellemét nem tudta megváltoztatni, hogyan épített új államokat a vad és csak rabolni meg rombolni akaró barbár népekből.

Kurth módszere célja szolgálatában áll. A kort nem lefesteni akarja, hanem vezérgondolatát alkalmazza erre az időszakra. De akaratlanul is jellemzi e századok minden forrongását és bizonytalanságát, majd azt a megnyugtató időt, amikor a lelkek behajlanak Krisztus «édes igájába». Főcélja mégis a bizonyítás. Mivel a katolicizmus szellemi eszközökkel újította meg a világot, a pogányság hibáit is szelleméből vezeti le, hogy az összehasonlítás könnyebb és a tanulság kézenfekvőbb legyen. Módszerének másik jellemző eleme a logikus, egymáshoz fűződő gondolatok alkotják, amelyek mind egy cél felé, a vezérgondolat felé törnek. Kurth lelki világának ez a harmóniája, egy célhoz való igazodása nemcsak értelmi téren fejlődött ki, hanem érzelmi életében is. Stílusa lendületes, mondataiban a meggyőződés heve lüktet. Nincs a könyvben egy jelző, vagy kérdőjel sem, amely ne egységes világ-nézetből, szilárd hitből fakadna és amely szem elől tévesztené célját: a meggyőzést.

A «Szent István Könyvek» nagy körültekintéssel összeválogatott sorozatához méltó ez a könyv is, amelyet Michel Károly dr. lelkiismeretesen és gondos szeretettel fordított le.

Fabián István.

Szabolányi Gyula, Harangjáték. Versek. Szerző kiadása, Szekszárd. Szabolányi mottója: a versben legyen gondolat és hangulat s ehhez alkalmazkodik is. Hangulatában mintha peszsimizmus nyilatkoznék önmagát s az életet illetőleg. Melancholiával állapítja meg, hogy fiatal évei múlnak, s ami jön, az alig ér valamit (*Zúg a szél*). Mi lehet szomorúbb szeménél, keserűbb szívénél, fájóbb életénél? (*Oszlozkodás*.) Ugyanígy az étellel szemben is. Aföldi élet furcsa kotyvalék (*A Föld*) s egykor minden elmúlik: a föld kiél, a fény kiél, «megdermed minden dal, szín, álom... sötétség lesz úr a világon». (*Téli varjú éneke*.)

Nem csoda, ha elfordul a jelentől s inkább emlékeiben él.

«Szeretem, ami messze távol...
S muzsika szól szívembe halkán,
Mint egy merengő messze dallam...

Ungvár várában, hol nevelkedett, melynél kedvesebb táj nincs szívének, elméláz a vár dicső multján, mely szorosan összefonódik a haza ezeréves történetével. Szekszárdon, hol él, Petőfi egykori időzésének nyomát keresi. Saját egyéni emlékeit idézi fel a *Homonnai hangulatban* s a *Velencei emlékekben*. Meghatóbb gyermekkorra képeinek idézgetése az előhaladó kor méla hangulatkodésben. Ilyenek: *Téli éjtszakákon*, *Jó volna, Píllangó*, *Hol boldog gyermek voltam*.

E hangulatos emlékképekbe már belevegyül a reflexió is; a gyermekkor színes képei életszimbólumok lesznek; hiszen a pillangót úzó gyermek s illuziót kergető költő oly hasonló.

Néhány tárgyiasabb leírása (*A néma kastély*, *Falusi éjtszaka*) jellemzetes és hangulatos; líraibb festései, (mint pl. *Tűcsökdal*) kedvesek, de természetes hangulatukba a költő pompázó stílcsetje egy-egy idegenszerű színt vegyít. Leírásai különben olykor szimbolumba játszanak. (Pl. *Violák, vágyak, vadludak* c. költeménye). Sikertült lírai életkép a *Mézeskalács*, egy egyszerű katoná szerelmi érzésének kissé széles, de jellemzetes, a humor határát súroló rajza; kevésbé sikerült a *Bölcs*, a *Balga* és a *Boldogság* című allegoria-féle költeménye.

Kedvelt és sikerült műformája a három-négy, legfeljebb öt strófás dal; szereti a világos tagolást s az ellentétet párhuzamba állítását. Így szembe állítja: multját, jelenét, jövőjét (*Virág ének*), kétségét és hitét (*Csillagos este*),

a csendet és vihart (*A tenger*), a várost és falut (*Ha két a nap*).

Ötleteit röviden, epigrammszerűen *Szénpor* címen foglalta össze. A mintegy nyolcvan szellemziporka közt vannak közkeletűek, sőt olcsók, de vannak igen ötletesek, sőt szellemezek is.

Stílbősége meglehető; olykor túl is teng, mint a *Földben*. Hogy a nyelvnek ura, azt több versében érezteti. *Számum* c. költeményében a nyelv hangfestő erejét akarja érzékeltetni s már azon a határon áll, hol a szóművész végződik s a szó-artista kezdődik.
Nagy Sándor.

Berkényi Károly: Hitben az élet. — Költemények. Budapest, 1927. «Élet» irodalmi és nyomda r. t. — Berkényi Károly költészete nem tár merőben új világot az olvasó elé, de egy igen rokonszenves egyéniséggel ismertet meg. Nem inycsiklandó csemege, hanem ízes tápláló kenyér. Berkényi nem híve a divatos újszerű költői irányoknak; a modern izmusok nem csábítják, de igen a régi és halhatatlan idealizmus.

Ha szállni akarsz, a porba ne nézz!
Maradjon fény, hir, ha szenny az ára,
Ne mártsd a tollad a föld sarába!

Fő motívumai: a hit, mely kötetének címét is adta és a hazafiság. Egy-két költeményre ilhetik még családi érzése, szülőfaluja, a természet, továbbá költői hivatása és tanítói pályája.

Egyik főindítéka: vallásos hite. Költői tanácsa:

Csak egy virágot ápolj gondosan!
Kétség ne érje szentelt szirmaidat,
Mert ezzel lehull minden lelki jó,
S az élet sívár, ha letört a hit.

Hit nélkül, mint egy szimbolikus költői képpben szemlélteti, az élet hajója az idő érvénylő tengerébe sülyed. Szép verseket szentel a nemes szeretetnek. (*Az élő rózsá, A szeretet*.) Istent is, mint örök szeretet forrását magasztalja. A keresztény vallás ünnepei, egyházi mozzanatai, szentjei állandóan ilhetik: megéneklí a karácsonyestet, a betlehemi jászolt, a nagypénteket, a csodatevő búcsút, Szent Erzsébetet, a jótékonyság angyalát; az apácát, ki az elárvult gyermekek gondját fölveszi.

Már vallásos költészetébe belejárászik hazafias érzése, akárcsak a régi vallásos

énekekbe, melyekben Szűz Mária mint Isten anyja s a megromlott Magyarország pátronája egyszerre szerepel; de önállóan még termékenyebb motívuma honvágya: szeretete, ragaszkodása az elszakított, idegenek-megszállta Felföldre. Megéneklí szomorú búcsúját, azután látogatását; a sírokat, melyek ellenállhatatlanul oda vonzzák; meláz a zólyomi vár alatt, a sebesvízű Garam mentében, a halhatatlan Rákóczi sírjánál. Sorsa, amint költeményeiből látszik, az Alföldre vetette, de onnan visszavágy a felföldi tájak után; lélekben ott él. Lírai sóhajokban panaszol, kesereg, de vigasztal s feltámadást is hirdet. Örvendő lélekkel zeng minden mozzanatot, mely elszakított magyar vérei nemzeti érzésének törhetetlenségéről tanuskodik, vagy sorsának jobbrafordulását jelzi. Erős a hite Nagy-Magyarország feltámadásában s erős a vágya, hogy Felföldjét minél előbb magyar hazának mondhassa.

Kisebb motívumai közül néhány melegebb dalra ihletik családi érzése; az életviharban családja a nyugalom révé; megéneklí élő fiát s elhunyt kis leányát. Néhány dalt szentel szülőfalujának s szülőházának, továbbá tanítói pályájának, melyet még egy hosszabb alkalmi költeményben is magasztal; azután költői hivatásának.

Verselése gyakorlottabb kezekre vall az egyszerű formák költője; bonyolultabb strófákban már nehézkesebb. Stílusa egyszerű, csak itt-ott foltozza egy-egy elütőbb, erősebb vagy cifrább kifejezés.

Általában Berkényi Károly kötete tisztességes költői törekvés terméke; nem egy darabja, különösen hazafias költeményei között, maradandó becsű.

Nagy Sándor.

Vucskits Jenő: Az iskolai és családi nevelés főkérdései. Miskolc, 1927.

Magyar Jövő Rt. A szerző sok szeretettel foglalkozik problémáival s számra éles megfigyelése gyarapítja a pedagógia adattárát. Gondosan megkülönbözteti a gyermek lelkében élő dac, lustaság okait s a szeretetet jelöli meg a nevelés főelvének. Nevelőmunkát követel elsősorban az iskolától, de elutasítja azt a kívánságot, hogy «könynyű» legyen az iskola. A nevelés főkérdései sokkal jobban összebonyolódtak az irodalmi étellel, semhogy ennek érintése mellőzhető volna; erre is vannak figyelemreméltó észrevételei. Legtöbb javaslata természetesen iskolai vonatkozású és különösen a fegyelmezést érinti.

T. P.

Vásárhelyi Pákozdy Ferenc: A Tisza sirálya. Versek. Törekvés-nyomda kiadása és nyomása Hódmezővásárhelyen, 1927. Pákozdy Ferenc önmagát, szerelmét, hazafiságát s egyéb benyomásait éneklí. Költészetéről egyelőre kevés jót mondhatni. Ady hatása szellemében, témáiban, stílusában fel-feltűnik, de nem előnyére. Megáldja a lápot, mert szerinte «áldott ezerszer a mocsár». Különösen a *Meddő szerelem* s a *Tisza sirálya* című ciklusában nyilvánvaló Ady hatása. Szerelmében ő is az «igaz bűn szeplőtelenje»; hazafias eszméi közt ott van Ady ötlete, hogy vesztünkre hagyjuk el Keletet. (*Hazug volt a csodaszarvas.*) Egyébként költésze kiforratlan, ami költőibb gondolata van, elvész a szavak zabolátlan árfában. Nem egy helyen ízléstelen is. (*Rigmus Ferenc-napra.*) Stílusa szeretlen, cifrázkodó, dagályos; sokszor erőltetett, értelmetlen. Az ilyen kifejezések: «az izmosult fiúnak legelni vénhedését», «megtetézi jóság havával boglya életünket», semmiféle impresszionizmussal nem menthető. Szerzőnek több komolyságot, önfékezést, harmóniát s főképp ízlést ajánlunk. *n. s.*

Rippl-Rónai József.

1861—1927.

A magyar képzőművészet elveszítette egyik legértékesebb, legtermékenyebb, legötletesebb palettáját.

Rippl-Rónai József hatvanhatéves korában meghalt. Izig-vérig művészember volt. Született művész, aki valósággal élte a művészetét. A megtestesítője volt annak a már-már kiveszőben lévő művésztípusnak, amelyik még minden lélegzetvételével művészete atmoszférájába kapcsolódik. Éltesítő eleme volt a szent mesterség; szívét és lelkét adta bele, azért tudott oly közel férkőzni a megértő szívekhez és lelkekhez.

Ezt a meleg megértést nem minden küzdelem nélkül érte el Rippl-Rónai József.

Mint sok, nagy, eredeti alkotószellem, ő is átélte előbb a megpróbáltatások idejét. Mikor a maga egyéni ösvényére tért, mely később oly ritka sikerek csúcsára vezette, szinte mindenfelől idegen tekintetek meredtek alkotásai felé.

A régebbi látásra beidegzett szemek meghökkentek ennyi közvetlenség, ennyi egyszerűség láttára. Humorosnak látták azokat a csodálatos erővel somnázó festményeket, melyekkel a művész benyitott környezetének barátságos interieurjébe, az őt körülvevő emberek lelkivilágába.

Csak egy kis, lelkes kör érezte meg már első jellemző képeinek bemutatásakor, hogy itt valami nagy dolog van készülődőben, hogy egy nagy festői tehetség bontogatja messzevivő, erősödő szárnyait.

Nem is nagyon sok idő múlva a kis, lelkes csoportnak lett igaza. Rippl-Rónai József — művészetének szerencséjére — hamarosan megértő tábort láthatott maga körül. Ez megsokszorozta erejét, növelte termelő kedvét, úgy hogy csakhamar a hatalmas erővel előretörő, fiatal magyar képzőművészet egyik vezető-egyenisége lett.

Rippl-Rónai 1861-ben született Kaposvárott.

Csak röviden említjük pályájának legfőbb állomásait, mert hiszen ezt a gazdag, meleg művészelletet nem lehet száraz életrajzi adatok szemüvegén keresztül megrajzolni. Rippl-Rónait nem a reáható különféle példák, befolyások tették naggyá, hanem őseréjű művészelke, melyből mindig új és új értékeket tudott palettájára varázsolni. Az igazi művészt valami titokzatos belső hang irányítja: a maga parancsoló én-je. Mindent, amit csak lát, ebben a kohóban a maga képere formál, egy-kettőre lerazza a külső hatást és tör előre rendelt ösvényén.

Iparművésznek indult, de csakhamar feljebb kanyarodott. Münchenben kezdte meg tanulmányait, de csalhatatlan ösztöne Párizs felé vonzotta. 1885-ben már Munkácsy mellett dolgozik. De a világhírű művész nem hatott reá maradandóbban. Megérezte, hogy neki másféle mondanivalója lesz. Odakint szép sikerrel mutatkozott be, első gyűjteményes kiállításán már kibontakozóban látszott eredeti egyenisége. Mikor hazatért, néhány kivételes érdekességű iparművészeti alkotással keltett nagy figyelmet.

De csakhamar igazi ösvénye felé fordult. Ecsetje, színes ceruzája új, bátor szavakat mondott ki. A kaposvári környezet megkapó bensőséggel kelt életre meglepő, teljesen egyéni munkásságában. Olyan színözönt értelt a kaposvári teremő melegegában, hogy elkápráztak tőle az emberek. Az első meglepetés elmúltával hirtelen, szinte átmenet nélkül nagyon sokan kezdtek melegen rezo-

nálni erre a mélységesen őszinte, emberi hangra. A művész rövid idő alatt megkapta a Múcsarnok társulati díját és gyors iramban került élenhaladó festőink közé. Első, nagy gyűjteményes kiállítása már a teljes siker fémjelzését jelentette.

Művészete évről-évre érett, gazdagodott. Felesége arcképével elnyerte az állami nagy aranyérmét. Később már minden kiállítása eseményszámba ment. Külföldön is siker, elismerés kísérte, ahol csak megjelenet. Megérte a nagy piktori dicsőséget is: az Uffizi-képtár őt is felkérte önarcképe megfestésére.

Ilyen volt Rippl-Rónai József külső útja, mely a kaposvári díszsírhelynél fejeződött be.

A belső út, amit ez a meglelelkű, nagy művész megtett, gyönyörű virágzáson vezet keresztül.

Mint minden igazi művész, Rippl-Rónai is egyre bátrabb léptekkel ment előre. Soha meg nem állott, nem vált elért eredményeinek kényelmes kiaknázójává. Lelke forró kohó volt, amelyben égtek, villódzó erővel forrongtak, forrtak a színek, a művészi gondolatok. Ez az érlelő forrongás szinte képről-képre érezte a hatását munkásságában. Sohasem vált hűtlenné magához és mégis egyre változott. De mindig Rippl-Rónai forrt, változott, érlelődött benne. Egyéniségének erejét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy valójában senkire sem emlékezett. A mindenáronvaló összehasonlító hajlam nagynehezen előkeresgélhetne tán pár (főleg francia) nevet az impresszionizmus és neoimpresszionizmus köréből, kikkel valahogy még össze lehetne vetni, de minden ilyen hasonlítgatás hiábavaló lenne. Rippl-Rónai minden franciassága mellett is gyökeresen magyar festő volt. Épolyan útjelző nálunk, mint akárhány legnagyobb modern francia festő Párizsban.

A magyar táj lelkét kevés modern kép érezteti szebben, melegebben, mint Rippl-Rónai utóbbi párévi termésének néhány csodálatos finomságú darabja. Szűk, komoly magyar színszavak ezek, de oly sokat tudnak mondani, hogy bele-remeg a lelkünk. Arcképei között elsőrendű alkotásokat találunk. A modern nőt Rippl-Rónai József bravúros krétája fejezte ki nálunk legtökéletesebben. A színes krétának ő volt a legnagyobb magyar mestere.

Mindaz a meleg, művészi erő, mely Rippl-Rónaiban buzogott, megható tisztasággal tört elő legutolsó kiállításán. A már nagybeteg művész megindító poézissal szólaltatta meg még egyszer az ő kedvenc, lány és mégis csillogó színeit a saját tört arcán, pár szeretett női fej vonalai között, a Balaton örökszép tükörén. Feledhetetlenül szép volt ez a hattýúdal...

Kaposvárott, amerre koporsóját vitték, ezek állottak sorfalat. Ez a szívbeli tisztességtevés bizonyára nemcsak a város nagy szülöttjének, nemcsak a kedvelt és becsült, melegszívű embernek szólott, hanem annak bizonyosságát látjuk benne, hogy már a magyar vidék közönsége is átérzi, megérti, milyen értéket jelent az ország, a nemzet számára egy-egy olyan istenáldotta művész, mint a koszorús emlékezetű: Rippl-Rónai József.

Mariay Odön.

Színházi szemle.

Paul Raynal tavaly már szerepelt egy darabjával a budapesti közönség előtt. A Belvárosi Színházban színre került *Ismertelen katonának* formai felépítése kiváló írói képességekről tanuskodott. S most ugyanaz az egyszerűség, az eszközöknek ugyanaz a puritán takaréksága, a mondanivalónak ugyanaz a lényegreszorítottsága jellemzi *A férfi szíve* c. darabját is, melyet a Kamara Színház mutatott be.

A téma: egy nő két férfi között. Egy ösztönös szeretni és szeretettni vágyó nő, majdnem azt mondanók, a nő áll egy gyöngye és egy erős férfi majdnem azt mondanók, a gyöngye és az erős férfi között. A gyöngye férfi leborulva imádja az asszonyt, aki egy időre el is

szédül ettől a hódolattól, de azután jobban megismeri az erős férfit s ennek lázongása a szerelem igája ellen, önérzete és büszkesége a nővel szemben izgatják, és végzetes szerelemre hangoznak. A két férfi azonban jóbarátja is egymásnak s az erős férfi visszaveri a nőnek ostromát, leleplezi kacérságát és végül arra biztatja, hogy legyen a gyöngye férfié. Az asszony szerelmes engedelmességgel imádottja iránt odaigéri magát amannak, de amikor az erős férfi elárulja, hogy e küzdelemben az ő szíve sem maradt közönyös, túláradó ujjongásában fölfedi, hogy nem azt szereti, akinek feláldozza magát, hanem egész szívével az erős férfit. A gyöngye férfi nem bírja el ezt a felfedezést és összeomoltnak látva boldogságát, fölbölví magát, nyilván

tönkretéve ezzel a másik két embernek boldogságát is.

Szándékosan kerültük a mese elmondásakor a szereplők nevének említését. Az egész koncepció annyira geometriai módon egyszerűsített, hogy akár matematikai jelekkel is jelezhetjük volna őket. Az író nyilván az esetleges, a szinguláris eseteken túlnövő jelentőségű történetet akart elmondani. Ezért mondanivalóját szinte szkematikus egyszerűséggel bontja ki szemünk előtt. A szereplők külső életkörülményeiről a lehető legkevésbé ismert meg velünk, mellékszereplőt is csak egyet alkalmaz, hogy a főmondanivalót esetleges dolgokkal ne homályosítsa el előtünk.

Célja sikerül is. A férfi és a nő szerelmi küzdelmét ragyogó színpadi dialektikával, s egyúttal nagy lélekábrázoló finomsággal vezeti elénk. S ha az alakok néhol kissé kelletlenül tudatosabban is elemzik önmagukat, lényegében az író egyetlen egy ponton sem mondat vagy tétet velük olyat, ami a lélekrajznak vagy a mondanivalónak tisztaságát elhomályosítaná. Még a darabnak revolverdörrenéssel való befejezése (pedig ezt sokan hibáztatták) sem olyan motívum, amely akár hihetetlen, akár művészietlen volna. A gyöngé férfi valóban nem tehet mást: ő egész lelkével szeret, csak szeret, szolgamódon, lelkét az imádott nőhöz törve — szeret. Ha az író a maga témáját egész matematikai következetességgel akarta felfogni, akkor halálba kellett küldenie ezt az alakját. Színpadilag talán kissé riktó módon csinálta meg, de lényegében kifogástalanul.

Sokkal nagyobb baj ennél a darab hangjának nyugtalansága. Ehhez a mélységes komoly témához, ehhez a véres befejezéshez sehogysen illik az a szinte a darab első feléig tartó könnyed, vígjátéki hang, ami a nézőből akárhányszor derültséget vált ki. Csodálatos, hogy éppen Paul Raynal, aki a szorosra fogott kompozíció művésze, darabja hangját ennyire szétereszti s a tónust illetőleg ennyire nem törekszik művészi egységre.

Az előadás, sajnos, nem igyekezett a darabnak e hibáját tompítani. Az erős férfi szerepében Odry Árpád ismét kiváló volt, de nagyon is elfogadta az író modorának ezt a kétféleséget s ahelyett, hogy komolyabban ütötte volna meg a darab hangját vagy leg-

alább a derültebb részekben át érezte volna a probléma mélységes komolyságát, mintha azt akarta volna megmutatni, hogy mennyire hatalmában van villanásszerűen ugrani át egyik hangból a másikba. Várady Aranka nagyszerű képességei ismét ragyogtak, de mintha művészete az utóbbi időben nem fejlődne tovább. A darab felemás tónusát ő sem igyekezett összehangolni. Legegységesebb játékot Uray Tivadar produkált a gyöngé férfi szerepében. Igaz, hogy neki könnyebb dolga is volt, mert sokkal kevesebbszer fordul meg a színpadon, mint a másik két főszereplő, akik például a második felvonást egyedül ketten játszzák végig.

A Nemzeti Színháznak elismeréssel adózunk, hogy Kamaraszínpadán a *Vén bakancsos* és a *Velencei kalmár* után ismét tipikus kamaradarabot hozott színre. A darab rendezése ellen azonban lenne egy szavunk. Mi szükség ezt a mindent lényegre sűrítő s minden esetleget kerülő darabot olyan aprólékosan realista színpadi keretben bemutatni? A színpadi képnek is követnie kellene a szerző művészi szándékait, s mennyivel stílusosabb lett volna gazdag bútorzatú őriszoba és női szalon helyett egy-egy szobareszletre, szalonsarokra szorítkozni.

A fordítás Kállay Miklós művészi munkája. Az utóbbi időben alig hallottunk színpadról ennél előkelőbb és egyúttal elevebb nyelvet.

A Nemzeti Színház aligha újította volna fel Dumanoir és D'Ennery megalkult vígjátékát, a *Don Cézár de Bazan*-t, ha új tagjának, Csontos Gyulának bemutatkozásához nem akart volna hatásos szerepet szolgáltatni. Csontos valóban pompásan is játszik benne s úri fölényessége, kedves bohém-sége le is bilincseli a nézőt. És mégis, úgy képzeljük, hogy magához méltóbb feladattal is kezdhette volna nemzeti színházi működését. Nincs az ért, mert ebben a szerepben képességeinek csak egyik oldalát tudta megmutatni, hanem azért is, mert az ország első színpadán való megjelenéséhez nehezebb fajsúlyú darab és mélyebb ábrázolást kívánó szerep lett volna illőbb. Mi megbecsüljük annyira Csontos Gyula tehetségét, hogy majd csak akkor írunk bővebben róla, ha művészibbértékű feladattal áll a Nemzeti Színház közönsége elé.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

Az Iparművészeti Társulat kiállítása.

Az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállításának legérdekesebb zúga az, amelyben a sárközi népművészet termékeit mutatja be.

Az ősi magyar népművészet ezredéves gyökerekről hozza csudálatosan szép virágait. Ezek a gyökérszálak a messze-kelet talajáig nyúlnak. Régi magyar szötteken az őshaza lakóinak képelete, szépségszeretete bontakozik szirmokba.

Az idők folyamán ezeket a szépséges motívumokat eltorzították, meghamisították. A mai köztudat rendszeren már a gyári jellegűvé váló háziipar és az annak eredményeiből élő modern textil-iparművészet sokszor nagyon is selejtes termékeit tekinti «népművészet»-nek. Pedig ez a kereskedői forgalmat lebonyolító háziipar alig-alig áll már kapcsolatban az igazi magyar népművészettel. Csupán néhány elcsépelet motívum utal ezekben a termékekben az ősi, lélekből fakadó, messze, messze földekről ide áttelepített gazdag virágzására. . .

Aki az Iparművészeti Társulat idei karácsonyi kiállítására ellátogat, az igazi magyar népművészet egy kis, szépséges virágtáblájában gyönyörködhetik.

A Sárköz színmagyar népének értékes művészetét gyűjtötték itt össze. Ócsény, Decs, Pilis és Alsónyék lakossága sváb környezetbe élve ápolja a legtisztább magyar népművészeti hagyományokat. Tizenegynéhány esztendő s lánykák apró keze alól csodálatos finoman bontakoznak ki a magyar ősidők szín- és formaemlékei azokban az érdekes rajzokban, melyeket valami többezeréves ihlet diktál.

A sárközi nép e gyökeres motívumok alapján dolgozik. Az egyszerű szövésszékek az őshaza lelkének melódiját kattogják s így teremnek a szebbnél-szebb himzések, szálánvarrottások, a tarka ágyruhák, kötények, párták.

Ezen a kiállításon Decs község népművészetéből láttunk értékes mutatót.

Az Iparművészeti Társulat ielkes, fáradhatatlan munkásságú igazgatója, Györgyi Kálmán így akarja a közönség figyelmét az igazi, a gyökeres népművészet nagy értékeire terelni.

A sok vásári munka után szem és lélek tiszta örömmel gyönyörködhetik a pompás, igazi népi és magyar alkotásokban. A régi, eredeti motívumok

finom rajzokban élnek tovább ezeken az elpusztíthatatlan szötteken.

A sárközi csoportot Baja Benedek rendezte nagy hozzáértéssel és szeretettel.

A kiállítás grafikai részében főleg a magyar plakátrajzolók jutnak most szóhoz.

A modern idők egyre nagyobb teret adnak a plakátoknak. A hirdetőoszlop ma már jelentős tere a művészetnek. A jó, a célnak megfelelő, a szép plakát az utca művészetében vezérhanggá erősödött. Szerencsére nálunk is akadnak már festők, rajzolók, akik megértették jelentőségét és hozzáférkeztek lényegéhez.

Ezek közé tartoznak: *Biczó András*, *Haranghy Jenő*, *Matskássy Gyula* s még néhány, a kiállításon kitűnt plakáttervezőnk. A grafikai kiállítás tanulságosan mutatja be a sokszorosító eljárásokat is. *Haranghy Jenő* ex-libris gyűjteményével is méltó feltűnést kelt itt.

A termek során felállított üvegszekrényekben nagyon szép cseréparukat láttunk. A hómezővásárhelyi majolika- és agyagipartelep, a Keramos-műhely s a karcagi telep izléses, művészi értékű termékeit mutat be, melyek egyrésze feltűnő olcsóságával nagyon alkalmas arra, hogy a magyar otthonokból kiszorítsa a sok, selejtes külföldi árut. A lelkesen, fáradhatatlanul küzdő és pompásan fejlődő, ötletes magyar iparművészet igazán megérdemelné, hogy közönségünk melegen felkarolja és otthonát izléses termékeivel népesítse be.

A textil- és bőrdíszmű-szak, valamint a kisplasztika kiállított termékei is azt igazolják, hogy iparművészetünk nemcsak hogy a kor színvonalán áll, hanem minden téren fölveheti a versenyt a jobb gazdasági körülmények között dolgozó külföldi iparművészettel.

Mariay Ódön.

Zenei szemle.

Zenei szezonunk menetéből — mely elég magas színvonalat mutat — az utolsó két hétben két esemény emelkedett ki. A *Trittico Francescano* bemutatása és az orosz balett vendégjátéka.

A *Trittico Francescano*-t emelkedett szellemű egyházzenei hangverseny keretében hallottuk a Vigadó nagytermében. Eljött hozzánk *Don Licinio Refice*, a Vatikán egyházzenei főiskolájának

hirneves tanára s elvezényelte nagy-sikerű művét. A *Trittico Francescano* című ének és zenekarra írt szimfóniai költemény tárgya assisi Szent Ferencnek, «Isten kedves szegénykéjének» élete. A legnagyobb ferencrendi szent halálának hétszázadik évfordulójára készült. Ihletett költő és nagy tudású muzsikusi értékes munkája.

A mű beosztásra zenei hármaskép. Első a *Menyegző*, második a *Stigmatizatio*, a harmadik Szent Ferenc halála s megdicsőülése. E három nagy tétel mindenikének külön élete van. Az elsőben a helyzet és lélekrajz az erős. A másodikban a hit ereje zeng grandiózus melódiákat. A harmadikban a halál bánatát a szent megdicsőülése oldja fel s harsonásan hirdeti az örökkévalóság fenségét.

Licinio *Refice* ízig-vérig olasz muzsikusi. Melódikus és színes. Imponáló tudással írta meg vezérkönyvét. Palestrinától Debussy-n keresztül Pucciniig minden zenei szépséget ismer és használ. Lírikus természet, de leírásai is tündöklők. Emlékezzünk arra a részre, mikor az égi lelkek a boldogoknak kijáró üdvözléssel fogadják be maguk közé Szent Ferencet és Szegénység Úrnőt (III. tétel.) Égiek és földiek, minden teremtmény újjongva zengi Szent Ferenc megdicsőülését. Micsoda erő és szépség emelkedik ki a kótákból. Händel és Haydn legemelkedettebb lapjaihoz jár közel itt a vezérkönyv. Gondoljunk a II. tétel zárlatában végsőkig fokozott diadalmi motívumra és az égő Verna-hegység zengő lángáradataira. Aki ilyen képeket zenébe fog — nagy költő.

A partitúra ellen csak két kifogásunk van. Az egyik a terjengősség. Ilyen súlyos művet három óra hosszat hallgatni — fárasztó. A másik az erős Puccini-hatás. Főként a hangszerelésben. A *Trittico Francescano* zenei nyelvezet nem eléggé egyéni. Színes, lebilincselő, de néhol teátrális.

A zeneköltő szimfóniai költeménynek nevezi művét. Inkább világi zene szellemében írt egyházi tárgyú oratórium. Olyan oratórium, amelyből hiányzik az epika s olyan szimfóniai költemény, amely csaknem opera színpadi cselekmény nélkül.

Licinio *Refice* kitűnő karmester. Meggyőzően és nagy rutinnal vezényelte művét. Az előadás kitűnő volt. *Goda Gizella* (Madonna Povera) értékes, erős szopránjáért, *Laurisin Lajos* (Szent Ferenc) érces hajlékony tenorjáért és

Jákó Béla (Fra Leone) szépen fejlődő basszusáért sok tapsot kapott. A mindig kitűnő *filharmoniai zenekar* mellett az *Egyetemi Énekkarok* vegyeskara elismerésre méltóan szerepelt. *Kereszty Jenő* karigazgató érdeme, hogy ez a friss, fiatal hanganyag ilyen nagy és komoly feladatokkal is dicséretesen megbirkózik.

*

Más idők nagy színházi estéinek emléke elevenedett meg pár napra a *Városi Színházban*. Eljött hozzánk az orosz balett. A táncművészet nagyszerű társasága, mely húsz évvel ezelőtt a minden oroszok cárijának színházából kiindulva európai, majd világkörüli útján meghódított minden területet. Tizenöt évvel ezelőtt járt nálunk a balett először. Akkor is a Városi Színházban láttuk a grandiózus együttest, melynek merész, bátor, új táncművésze azóta is élményként rezeg bennünk. A nagy társulat megfogyatkozott, hiányzik közülük *Nizsinszki, Bohm, Karsavina, Asztafjeva, Pavlova*, de velük volt mesterük, *Djagilev* Szergej intendáns, a balett megszervezője, vezére, lelke. És egy fiatalabb gárda, mely az első «nagy társulat» szellemét szolgálja. Két kiválósága *Alice Nikitina* és *Serge Lijar*. Együttesük művészi. Művészetük alapja a tökéletes összjáték, szín, ritmus, zene, mimika eszményi összhangban. *Papp Viktor*.

Magyar folyóiratszemle.

Kossuth szobra a napilapok zajos vitáin túl megszólaltatja a folyóiratokat is, alkalmat adva a márványalak esztétikai értékelése mellett az ember és politikai újramegítelésére. Ravasz püspöknek tetszik a szobor, mert mélynek és igaznak érzi benne az örök magyar tragikum és Kossuth jelentősége ábrázolását. (*Proletáns Szemle*, dec.) «Egy lazán, találmorra betolt oszloppal körül, két szembehajló íven ki van ábrázolva a sűrített magyar történelem pedig az örök magyar tragikum. Az a tragikum, hogy ez a nemzet élni akar és meghal. Szabad akar lenni és láncokba jut. Fölfelé tör és összetörik.» A szabadságharcban legmagasabbra tört a magyar erkifejtés és szörnyű volt a zuhanása. A szobor mellékalakjai megroksadnak a magyar sors alatt, «mindenki szétmállik, mindenki letörik. Egyedül Kossuth nő egész derékka a

többiek fölé». Mert benne «a nemzet forró életösztone», «az örök-magyar szenvedélyes életakarás» teljesült meg, amely minden mélységbe esésünkben a reményadó és szabadító.

Szekfű Gyula (*Magyar Szemle*, nov.) úgy látja, hogy a mai Kossuth-tisztelet nem azonos többé a háborúelőttivel. «Az a magyarság, mely Trianon óta a korábbi járszalagokról leoldva saját-maga kénytelen útját keresni a világtörténet térségein, ez az új magyarság a történeti Kossuth élményeiben és célkitűzéseiben nem személyes élményt, hanem csak példát lát, történeti mult tanulságait. Nemzetünk európai feladatai és érdekei ma egészen mások, mint az ő korában...» Kossuth politikai rendszerének Ausztria elleni frontja ma értelmetlen, politikai és gazdasági koncepciója a mai bonyolult európai életben anakronisztikusan elavult, egyéb elvei, mint a Duna-konföderáció terve sem állják meg a mostani helyzetben helyüket. «A trianoni magyarság tehát Kossuth neve hallatára nem gondol többé pártprogramra... Kossuth ma történeti név.» A távlat pedig megnöveszti alakját és kiemeli egyéniségének páratlan aktivitását, amely a harmincas évektől a század végéig folytonosan ható volt. «A magyar történetben emberi és nemzeti mélyeségeket, nagy akarásokat és nagy tragédiát láthat az, aki látni tud, mer és látni akar. Kossuth alakja pedig összesűrített magyar történet.» Sajnos, egyénisége tragikus oldalait még csak kevéssé ismerjük.

Gróf Széchenyi György (*Magyar Kultúra*, nov. 20.) sokkal szigorúbb. Kossuth Lajos érdemeit becikkelyező törvényjavaslattal kapcsolatban vizsgálat alá fogja ezeket az érdemeket. «Világított, de nem fejlesztett, nem épített. Ragyogott, csillogott, de végül mégis bajba döntötte azokat, akik ragyogása után indultak; bajba döntötte magát az országot. Mindig pártember volt. Egy irányzatnak, egy csoportnak szószólója és vezére.» A nemzet újjászületése már a huszas években megindult. «Maga a jobbság felszabadítása is végelemzésben nem Kossuth Lajos érdeme, aki ezáltal semmiféle áldozatot nem hozott, mert jobbágyai nem voltak, hanem igenis érdeme a magyar nemességnek, amely erre már évek óta készült és önként, minden kényszer és minden vonakodás nélkül lemondott nemesi előjogairól és kiváltságairól.» A függetlenség és szabadság

kossuthi absztrakt felfogása is csak bajt okozott egészen a legújabb időkig. «Hogy a forradalmi hangulat széles polgári rétegeket is korrumpálni tudott, ebben a Kossuth-féle politika torz szabadságizméje és dinasztia-ellenes alaphangja a főbűnös.» A nemzet alkotmányos és gazdasági fejlődését is visszavetette Kossuth szerepe. Kiváló tehetségét és szándékainak jóságát elismeri a cikkíró, de «lehet valaki tehetséges ember, kiváló ember, nagyszabású egyéniség anélkül, hogy működése áldásos lenne».

Az utolsó szó bizonyára még nem hangzott el.

*

A magyar irodalom külföldi megismertetése és megkedveltetése egyike a legnehezebb és legsürgetőbb feladatoknak. Számos jótanács hangzik el, tervek születnek és elvetődnek, a szempont rengeteg, eredmény kevés. Nem elég egy-két írónk nevét betanultatni az idegen olvasókkal, mintegy kiejtési gyakorlatul furcsa hangzású szavakban, hanem műveiket meg is kell kíváncsítani velük, hogy újra visszavágyódjanak az izére. Hiba egyrészt, hogy ilyen külföldre vivő törekvéseinkben (mint egyebükt is) nagyon egységesnek fogjuk fel Nyugatot és semmi tekintettel nem vagyunk az ízlésárnyalatokra, világnézetkövetelményekre, helyi tradíciókra, amelyek az állítólagos egységet ezerfelé bontják. Másrészt, és ez épen nem zárja ki az előbbi, a jól-rosszul elképzelt Nyugat szájaize szerint akarunk beszélni, elváltoztatjuk hangunkat és azt mutatjuk be neki, amit tőle kaptunk. Sohasem felejttem el azt a sorbonnei szemináriumi órát, midőn egy magyar leány Petőfi költészetét próbálta érzékeltetni Fortunat Strowski professzor és kiváncsi tanítványai előtt. A lengyel eredetű Strowski, aki szimpatikus érdeklődéssel fordult a magyarság felé, valami rendkívülit, a francia szellemtől nagyon eltérőt és épen ezért érdekeset és értékeset várt; Petőfi népességéről szeretett volna hallani, amint többször megjegyezte. A hallgatónő ellenben, valószínűleg, hogy közelebb vigye hozzá nagy költőnket, buzgón idézte a franciás hatásból fogant verseket és a Felhők gondolatöredékeit, amelyeknek gyengesége az elavult és rossz francia fordításban még kirívóbb volt. A kiábrándító hatást fokozta a helytelen helyzeti taktika. Strowski konzervatív

és katolikus, aki a forradalmi eszmék tagadásából építette ki világnézetét és diáklányunk azzal hízelgett neki, hogy szükségtelen sokszor hivatkozott Petőfi francia forradalombálványozására és azt, mint mai napig ható erőt tűntette fel. Azt hitte, semmi sem lehet kedvesebb Strowski szívének annál az értesülésnél, hogy Petőfi Camille Desmoulins ideáljának tekintette. Természetes, Petőfi történeti értékeléséhez hozzátartoznak e tények, de szükségtelen volt az adott helyzetben minden fényt és egyben minden hámatlatot Petőfi forradalmárságára koncentrálni. A költő csak nyer, ha nem elsősorban a politikust nézzük és méltányoljuk benne.

Mindezek azért jutnak eszembe, mert egyszerre mindkét hibát sietnek megvalósítani hivatalos és nem-hivatalos köreink. Nem-hivatalos moderneink persze elüljárnak, ők már véghez is vitték a rosszat, hivatalosaink illő késelelemmel most sietnek utánuk. Novellagyűjteményt és lírai anthológiát állítottak össze vállalkozó fiatal emberek francia olvasóközönség számára olyan szempontokkal, válogatással és fordításban, hogy még a Nouvelle Littéraires épen nem türelmetlen recense is megelégedi az egyes költőkben abszurdumig fokozott modernséget. Jules Romains pedig a *Nyugat*-nak küldött jóakarató, de kissé találmokra írt cikke szerint lépten-nyomon Blaise Cendrars vagy Apollinairt hallja a magyar dalokban. Ő elvileg természetesen helyesel, «mert mi, európai költők, valamennyien egy ének éneklői, egy és ugyanannak a népnek a lantverői vagyunk», de a gyakorlatban mégis csak francia versek hangulata idéződik benne a magyar költemények alapján és nem például német vagy angoloké. Mikor lesz a magyar nacionalizmus lelke annyira csak önmagát érző, gondoló és állító, mint ime egy francia kozmopolitáé.

A kultuszminisztérium a Coopération Intellectuelle akciójába kapcsolódva be akarja mutatni, nem mint a fenti fiatalok, csak befogadó, de újat teremtő képességünket is. Ifj. báró Wlassics Gyula a *Könyvbarátok Lapja*-ban, Sika-

bonyi Antal új, szép folyóiratában röviden elmélkedik az akció programjáról. «... Hűségesen követtük azt az irányelvet, hogy midőn valaki a magyar irodalom általános ismertetésének terhére veszi vállára, törekednie kell az egyéni ízlés által megszabott határokon túl a magyar irodalom lehetőleg összes jelentékeny színtfoltjait felölelni.» Félő, hogy a szép tervet megbuktatja a rossz taktika. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a magyar irodalom különböző fázisaiban keletkezett és ízlésváltozásoknak alávetett alkotások egyszerre, egy tömegben nem érvényesülhetnek. Hiszen mi magunk, magyar olvasók is egyes műveket közelebb érzünk mai ízlésünkhöz, mint másokat; egyesek közvetlen mámorítanak, másoknál csak emlékeinkre támaszkodunk, ismét másoknál csak a köteles tiszteletnek teszünk eleget minden belső odaadottság nélkül: lelkesedésünk gyújtópontjában csak kevés munka áll. A mindent bemutatni akarás változatosság helyett ellankaszthatja az érdeklődést, az egész fronton támadás megakaszthatja az előrenyomulást. Jobb néhány ponton felvenni a harcot, de ott azután áttörni.

Csak a legmodernebbet nyújtani vagy irodalmunk egész fejlődését bele-diktálni a külföldi olvasóba — a két véglet között bizonyára megtalálódik majd a helyes út.

*

A bencések komoly és értékes folyóirata, a *Pannonhalmi Szemle*, befejezte második évfolyamát, tudományos és irodalmi cikkeivel teljes mértékben betöltve célját: a magyar katolikus kultúra és a bencés szellem szolgálatát. Az utolsó (nov. 15) szám gazdag tartalmából kiemeljük Várkonyi Hildebrand tanulmányát: «A típusfogalom logikájáról». A bölcsélet általában jó fogadtatásra talál e folyóirat keretében, hiszen a szerkesztő, Kühár Flóris, maga is filozófus.

A *Zenei Szemle*, Major Ervin szerkesztésében megjelenő legjobb zenei lapunk, október—novemberi számát teljesen Dohnányinak szentelte. Egy sereg érdekes cikk méltatja a jubiláló művészt.

h. g.

Kritika vagy rózsavíz? Egyik neves tudósunk tudományos folyóiratban tudományos kérdést érintve, jegyzetben odaveti, hogy azzal nem kíván bővebben foglalkozni, mert megbolygatása «a mi viszonyaink közt *hisztériás érzékenységgel* találkozik». Az irodalmi kritikusok ámulva csaphatják össze kezüket: «Hát nálatok is? ...» Mert ezek a maguk portáján valóban jól ismerhetik ezt a hisztériás érzékenységet. Mutass rá meggyőződésből, pártosság nélkül valamely általad is becsült írónak legcsekélyebb fogyatkozására: ne ved galád áruló, ki azonfelül ki tudja, miféle ellenséges érdekeknek adtat bérbe tolladat ... Dícsérd meg az érdeemes művet, írd meg róla, hogy igaz tehetségnek derekas munkája, de az után óvakodjál találkozni megdicsért író társaddal: orráról olvashatod le, hogy gyűlölködő irigyének tart, ki fanyalogva «gönnolod» neki a talentum rangjelzését, mivel a zseni jogos díszével felruházni «nincs szíved». Ha pedig lelked szerint zseninek ítéled bírálatod tárgyát, valahogy azt ne írd, hogy őt is zseninek tartod, mert akkor meg az «is»-ért lesz halálos ellenségedd: Petőfi volt az utolsó magyar költő, ki még hajlandó volt Petrarcával «osztolni» a borostyánlombokon, — ma a borostyánlomb már csak osztatlanul fogadtatik el.

Gyulai Pál nyíltan szembe fordult a «gentleman»-kritikával. Társadalmi gyöngédségről s illemlről az irodalmi ítéletmondásban hallani sem akart: «Gyöngédnek óhajjtátok a kritikust és gyöngévé teszitek, illedelmesnek és félenkké válik». Ily követelményekkel «vagy számúztétek a kritikust az irodalomból, vagy megrontottátok egész tehetségét».

Ma kínos jólneveltségre törekszünk, s hogy vitriolos támadó hírébe ne essünk, inkább lemondunk a választóvízről is, mely a nemes fémek elkülöníti a salaktól. Amaz kénsav, emez salétromsav, de bizony csak — maró folyadék mind a kettő; maró folyadék s nem rózsavíz. S a nevére érdemes irodalmi kritika bizonyára komolyabb dolog a hűsvéti locsolásnál; ha mindjárt hímestojás helyett záptojás is a bére. *Rodrigo.*

Történelmi realizmus. Egy gyógyíthatatlan finomságban szenvedő szép-írónk (sőt: Szép írónk) *Aranyalma* címmel színpadi játékot adott ki egyik folyóiratban, csillag alatt megjegyezve, hogy az egy fővárosi színházban színre is fog kerülni. Darabja XIV. Lajos udvarában játszik s afféle koronatanáccsal indul meg, min résztvesz a király, királyné, Richelieu, az orosz s a svéd követ. Ime, e jelenet néhány szerzői utasítása: *Király* (parókája alá nyulnak a rubingombos elefántcsont fejevakaró tüvel) ... (Kicsit felszisszen egy csipéstől) ... *Királyné* (a király fejevakaró tüje után nyul és a parókája alá akar szűrni vele) ... *Richelieu* (már felállott, fölvenni a fejevakarót, amelyet mély bókkal nyujt át aztn). Itt a király ki is jelenti (*roppant történelmi*): «Az ön csipő rovarocskája, Madame, türelemmel lehet addig, míg a bibornok-kancellár fölveszi a vakarót.» Mire a királyné: «Pardon, Sire. (A saját tujével szurkálni kezd dühösen és aztn élvezettel, köröskörül a parókája alá.)»

Igy megy ez egy egész lapon át. Shaw elbujhat a maga hálóinges történelmi hőseivel: mi legközelebb behatolunk a hálóingbe is holmi «csipős» szellemességekért. S régebb történeti színműíróink hovatovább közönséges történelemhamisítókká devalválódnak. Szegény Katona József még bizony a condrás Tiborc hosszú jelenete után elfelejtette szerzői utasításba adni: (*kiszellőztetik a nádor termét*) ... Herczeg Ferenc is könnyelműen lemondott a *Baltoni regé*-ben a kínálkozó szellemességről, midőn Kinizsi Pálja még parasztlégenyül találkozik a szép Magyar Benignával. Emeg így szólhatna Kinizsihez «*roppant történelmi*»: «Sire, Ön birtokos nemes?» *Kinizsi* (kérdőleg néz rá). *Benigna*: «Úgy látom, földbirtokot hord a körme alatt...»

S ha már Herczegről beszélünk: ennek egyik színművében csakugyan előfordul a ... hogy is mondjam: hajzati féregirtás. Csakhogy a *Majomszínház* négy lábú társadalmában. S a természetrajzi realizmus talán mégis csak más, mint a — történelmi. *Rodrigo.*

ÖT ESZTENDŐ.

A NAPKELET első száma 1923 január 1-én jelent meg, ezzel a számával tehát befejezi ötödik évfolyamát.

Az első szám elindításakor ezt írta a NAPKELET programjával: «Szépirodalmi része regényt, novellát, verseket és a lehetőséghez képest egy-egy esszayt is közöl. Kritikai része szemmel tartja a jelenkori magyar irodalmat, elvi kérdéseket vitat meg, megbeszéli az irodalmi élet nevezetesebb eseményeit, állandó figyelemmel kíséri az elszakított magyarság irodalmi megnyilatkozásait s tájékoztat a külföld aktuális irodalmáról is. Általában arra törekszik, hogy terjessze s erősítse a magyar irodalmi műveltséget. Ép ezért fenntartja az érintkezést a szellemi élet oly területeivel is, melyek — mint különösen a szépművészetek és a zenevilág — az irodalmi műveltség természetes kiegészítői.»

Ezzel a programmal folyóiratunk az elmúlt fél évtized alatt munkatársai táborába tömörítette a nemzeti szellemben dolgozó magyar írók és költők minden számottevő egyéniségét és a magyar tudomány művelőinek legkiválóbb képviselőit, kritikai részével és állandó szemléivel pedig teljes áttekintést adott az öt esztendő magyar irodalmi, színházi, zenei és képzőművészeti életének minden jelentősebb eseményéről. Tartalmának értékével s kritikai rovatának és szemléinek emelkedett színvonalával és elfogulatlan értékelésével a NAPKELET a magyar irodalom vezető folyóirata.

Az elmúlt öt esztendő a magyar gazdasági élet legválságosabb időszaka volt. E rendkívüli nehéz időket folyóiratunk minden zökkenés nélkül élte át és a kezdetben hirdetett kereteket nemcsak hogy betartotta, hanem terjedelemben még többet is adott, mint amennyit ígért. Az eredeti terv szerint egy-egy évfolyamnak 960 lapra kellett volna terjednie s ezzel szemben az első évfolyam 1.000, a második 976, a harmadik 1.010, a negyedik 994 és az ötödik 1.152 lapra terjed, az öt esztendő alatt tehát összesen 332 lappal adott többet a hirdetett terjedelemtől. Az utolsó negyedévben pedig elértük azt, hogy a NAPKELET 1927. évi októbertől kezdve havonta kétszer jelenik meg és évente 10 szám helyett 24 számot ad.

A közalkalmazottak kedvezményét a Magyar Irodalmi Társaság újból fölemelte 25%-ra, vagyis részükre évi 40 P helyett 30 P kedvezményes árt szabott meg.

Azt a megértő bizalmat és ragaszkodást, mely folyóiratunkkal szemben a magyar intelligencia minden rétege részéről oly ritka melegséggel megnyilvánult, továbbra is kérjük t. Olvasóinktól. Irodalmi törekvéseink a magyar élet megújulásának gondolatát szolgálják s mindazok, akik a NAPKELET-et olvassák és eszméit terjesztik, a magyar feltámadást szolgálják.

Kérjük t. Olvasóinkat, hogy ismertessék minden kínálkozó alkalommal és ajánlják megrendelésre folyóiratunkat.

A NAPKELET ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Negyedévre	10.— pengő
Közalkalmazottaknak kedvezményesen	7.50 „
Külföldre egész évre	48.— „

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I. ker., Döbrentei-utca 12. szám. • Telefon: Teréz 288—73.
Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 5. * Telefon: József 359—33.

A NAPKELET LEXIKONA

Tartalomban és külső előállításban páratlanul sikerült könyv. Az olvasók és szakemberek a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak róla!

Közel 1500 oldalra terjed, mintegy 600 kép és rajz díszíti, 57 oldal rendkívül szép műlappól és 12 színes térképből álló melléklete van.

Több mint 30.000 címszót tartalmaz s ha figyelembe vesszük, hogy más hasonló kiadványok csak 20—21.000 címszót ölelnek fel, a Napkelet Lexikonáról bátran el lehet mondani, hogy a mindennapi életben előforduló minden szóra és fogalomra magyarázatot, illetve adatot talál benne az olvasó. Az utolsó hetekig minden aktualitás benne van.

Ára 48 pengő, mely összeg hathavi részletben is törleszthető. Ez összegben felül a megrendelőt terheli a 80 fillér portóköltség. A Napkelet előfizetői a bolti ár helyett 36 pengő kedvezményes áron rendelhetik meg a lexikont a kiadóhivatalban.

MEGJELENT

A NAPKELET KÖNYVTÁRÁNAK HÁROM ÚJ KÖNYVE:

20—21. **Leonardo da Vinci életrajza.** A reneszánsz művészet sokoldalú s talán legzsenszialisabb mesterének legavatottabb tollal megírt életleírása. Szerzője *Hekler Antal*, a budapesti egyetem művészettörténeti tanára. A szenzációs könyv értékét emeli a 17 lap kétoldalas műmelléklet Leonardo legjellemzőbb művészi alkotásairól.

22. **Boldog Margit legendája.** A Margitsziget szentéletű királyleányának legendája a középkori magyar irodalom egyik legszebb emléke. A régi magyarsággal írt szöveget *Baros Gyula* mai nyelvre kitűnően sikerült átírásban adja a magyar olvasóközönség elé. A szöveget kiténően magyarázó jegyzetek kísérik s két kép és a legenda egy oldalának facsimiléje díszíti.

23. **A föld. Bibó Lajos** legújabb elbeszéléseit, novelláit és drámai jeleneteit tartalmazza ez a könyv. *Bibó Lajos* a drámaírás és az elbeszélő irodalom egyik legerősebb egyénisége s kisebb munkáiban a magyar szellemnek őseréje lüktet.

A sorozat régi számai:

1. <i>Madách</i> : Az ember tragédiája. II. kiadás.	12. <i>Mohács Magyarországa.</i> Burgio követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.
2. <i>Tormay Cécile</i> : Megállt az óra. Novellák.	13. <i>Csendi</i> : <i>Michelangelo élete.</i> Gróf Zichy Rafealné fordításában.
3. <i>Szekfü Gyula</i> : Történetpolitikai tanulmányok.	14. <i>Magyar Anonymus.</i> Pais Dezső fordításában.
4. <i>Komáromi János</i> : Zúg a fenyves. Regény.	15. <i>Oláh György</i> : <i>Görögötöz.</i> Regény.
5. <i>Vörösmarty</i> -anthológia.	16. <i>Assisi Szent Ferenc Kis Virágai.</i> Tormay Cécile fordításában. III. kiadás.
6—7. <i>Somssich Andor</i> : <i>Liszt Ferenc élete.</i>	17—18. <i>Mussolini beszédei.</i> Gróf Zichy Rafealné fordításában.
8. <i>Reményik Sándor</i> : <i>Atlantisz harangoz.</i> Versek.	19. <i>Magyar népballadák.</i> Gragger Róbert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rezső.
9. <i>Bethlen Margit</i> : <i>Boldog sziget Istene.</i> Novellák.	
10—11. <i>Szabó Mária</i> : <i>Felfelé.</i> Regény.	

A kiadványok bármelyike egy-egy számának bolti ára 1-80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portóköltség kötetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1-40 pengő, postán való szállítással 1-60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja:

A „NAPKELET” KIADÓHIVATALA **Budapest, I., Döbrentei-utca 12.**

Kívánatra a teljes sorozat megrendelése esetén előnyös részletfizetési feltételeket adunk.